

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΗ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**«Το Δυναμικό τρίγωνο Ασφαλείας της Ανατολικής
Μεσογείου Ελλάδα-Ισραήλ-ΗΠΑ ως σημείο αναφοράς
μετεξέλιξης των υφιστάμενων περιφερειακών δομών Άμυνας
και Ασφάλειας»**

Γκολιδάκης Διαμαντής (...)

Επιβλέπων Καθηγητής: Δρ. Σπυρίδων Λίτσας

Θεσσαλονίκη-Μάιος 2022

Υπεύθυνη Δήλωση

Ο κάτωθι υπογεγραμμένος, Γκολιδάκης Διαμαντής του με αριθμό μητρώου....., δηλώνω υπευθύνως ότι όλα τα στοιχεία σε αυτήν την εργασία τα απέκτησα, τα επεξεργάστηκα και τα παρουσιάζω σύμφωνα με τους κανόνες και τις αρχές της ακαδημαϊκής δεοντολογίας, καθώς και τους νόμους που διέπουν την έρευνα και την πνευματική ιδιοκτησία. Δηλώνω επίσης υπευθύνως ότι, όπως απαιτείται από αυτούς τους κανόνες, αναφέρομαι και παραπέμπω στις πηγές όλων των στοιχείων που χρησιμοποιώ και τα οποία δεν συνιστούν πρωτότυπη δημιουργία μου.

Θεσσαλονίκη, 13 Μαΐου 2022

Ο δηλών Γκολιδάκης Διαμαντής

Στην μητέρα μου
Ολυμπία

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Abstract.....	6
Περίληψη.....	7
Πρόλογος-Ευχαριστίες.....	8
Εισαγωγή.....	9
Σκοπός.....	10
Μεθοδολογία.....	11
Κεφάλαιο 1	
1.Η χαρτογράφηση της Ανατολικής Μεσογείου σε επίπεδο γεωγραφίας και το γεωπολιτικό της αντίκτυπο.....	12
1.1. Η γεωπολιτική σημασία της Ανατολικής Μεσογείου.....	12
Κεφάλαιο 2	
2.Οι τρεις δρώντες. ΗΠΑ, Ελλάδα και Ισραήλ. Ο ισχυρός διεθνής και δύο περιφερειακοί δρώντες. Στοιχεύσεις, συμφέροντα και προοπτικές συνεργασίας στο αμυντικό σκέλος της συνεργασίας των τριών.....	18
2.1.Ασφάλεια και Άμυνα.....	18
2.1.1. Η Ελλάδα.....	18
2.1.2. Το Ισραήλ.....	21
2.1.3. Οι ΗΠΑ.....	22
2.2.Η αμυντική συνεργασία της Ελλάδας με το Ισραήλ και τις ΗΠΑ.....	29
2.3.Προοπτικές για την εμβάθυνση της Αμυντικής Συνεργασίας Αθήνας-Ουάσιγκτον.....	32
Κεφάλαιο 3	
3.Η Ενεργειακή Ασφάλεια στην Ανατολική Μεσόγειο και οι επιδιώξεις των τριών δρώντων: Ελλάδας-Ισραήλ-ΗΠΑ.....	34
3.1.Η περίπτωση του αγωγού East Med Pipeline, το τριμερές σχήμα Ελλάδας-Κύπρου-Ισραήλ και η εμπλοκή των ΗΠΑ. Οι προσδοκίες, τα προσκόμματα και ο αντίκτυπος των κρίσεων.....	42
Κεφάλαιο 4	
4. Οι ασύμμετρες απειλές για τους τρεις δρώντες και οι πυλώνες συνεργασίας τους. Προσφυγικό/Μεταναστευτικό-Ισλαμική τρομοκρατία και Θαλάσσια ασφάλεια στην Ανατολική Μεσόγειο.....	57
Συμπεράσματα-Επίμετρο.....	62
Βιβλιογραφία.....	68
Έλληνες συγγραφείς.....	68
Ξένοι συγγραφείς.....	69
Ηλεκτρονικές πηγές.....	71

Abstract

The Eastern Mediterranean has historically been, due to its strategic geographic position, at the crossroads of Europe, the Middle East, Africa, and Asia. There, regional state actors (Greece, Cyprus, Turkey, Lebanon, Syria, Israel, Egypt, Libya) as well international actors (USA, Russia, China) are fighting for their multiplex interests by tightening or worsening their bilateral or multilateral relations around the region.

The region is connected with security challenges with not only regional but also global implications. The unsolved Cyprus' question, the Palestinian question, the instability due to the civil war in Libya and Syria and the issues of maritime and energy security are emerging contested claims regarding Exclusive Economic Zones, state sovereignty, hydrocarbon finds, and their transit.

Furthermore, the region is also experiencing a plenty of refugee flows due to last decade wars above, whereas the remnants of the Islamic State (ISIS) is a permanent menace for the European and regional security. Moreover the russian-turkish bilateral alliance has an impact to NATO's ability to protect its regional interests.

At the same time, Greece has responded to Turkish revisionism by exploiting the deterioration of US-turkish and Israeli-turkish relations. Nowadays, Greece is being called to play a more decisive and influential role in EU foreign and security policy on the region. The strengthening of the political and security partnership with the US (Mutual Defense Cooperation Agreement-MDCA) and Israel, the Philia (Friendship) Forum (East Mediterranean Gas Forum) which now includes Egypt, Israel, the Palestinian Authority, Cyprus, Italy, Jordan, and France, has shown that a new strategy urged Athens to exploit joint diplomatic, defence and energy perspectives.

Key words: defence, Eastern Mediterranean Greece, Israel, United States of America, security

Περίληψη

Η Ανατολική Μεσόγειος ιστορικά και εξαιτίας της στρατηγικής και γεωγραφικής της θέσης βρίσκεται στο σταυροδρόμι της Ευρώπης, της Μέσης Ανατολής, της Αφρικής και της Ασίας. Σε αυτή την περιοχή δραστηριοποιούνται τόσο περιφερειακοί (Ελλάδα, Κύπρος, Τουρκία, Λίβανος, Συρία, Ισραήλ, Αίγυπτος, Λιβύη) όσο και διεθνείς δρώντες (ΗΠΑ, Ρωσία, Κίνα) που αντιμάχονται για τα πολύπλευρα συμφέροντά τους είτε συσφίγγοντας είτε χειροτερεύοντας τις διμερείς και τις πολυμερείς τους σχέσεις στην ευρύτερη περιοχή.

Η περιοχή συνδέεται με προκλήσεις ασφαλείας με αντίκτυπο όχι μονάχα τοπικό αλλά και διεθνές. Το άλυτο Κυπριακό ζήτημα, το Παλαιστινιακό, η αστάθεια στην περιοχή εξαιτίας των εμφύλιων συρράξεων σε Λιβύη και Συρία καθώς και τα ζητήματα θαλάσσιας και ενεργειακής ασφάλειας συνθέτουν το πλέγμα των αντικρουόμενων βλέψεων και επιδιώξεων που άπτονται του ορισμού των ΑΟΖ (Αποκλειστικής Οικονομικής Ζώνης) μεταξύ των γειτονικών κρατών, της εδαφικής ακεραιότητας, των ευρημάτων των υδρογονανθράκων καθώς και της μεταφοράς τους.

Επιπρόσθετα, η περιοχή υφίσταται σημαντικές προσφυγικές ροές συνεπεία των ανωτέρω πολέμων κατά την τελευταία δεκαετία, ενώ τα υπολείμματα του Ισλαμικού Κράτους παραμένουν μία μόνιμη απειλή για την ευρωπαϊκή και την περιφερειακή ασφάλεια. Επιπλέον, η ρωσοτουρκική συμμαχία εσχάτως επηρεάζει αρνητικά την ικανότητα του NATO να υπερασπιστεί τα περιφερειακά του συμφέροντα στην περιοχή.

Την ίδια περίοδο, η Ελλάδα απαντά στον τουρκικό αναθεωρητισμό εκμεταλλευόμενη την επιδείνωση τόσο των αμερικανοτουρκικών όσο και των ισραηλινοτουρκικών. Σήμερα, η Ελλάδα καλείται να διαδραματίσει ένα πιο αποφασιστικό και επιδραστικό ρόλο στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής πολιτικής και πολιτικής ασφαλείας στην περιοχή. Η ενδυνάμωση της πολιτικής και αμυντικής σχέσης με τις ΗΠΑ (με τη Συμφωνία για Αμοιβαία Αμυντική Συνεργασία) και το Ισραήλ, το Ενεργειακό Φόρουμ 'Φιλία' (με συμμετέχοντα κράτη Αίγυπτο, Ισραήλ, Παλαιστινιακή Αρχή, Κύπρο, Ιταλία, Ιορδανία και Γαλλία) δείχνουν ότι μία νέα στρατηγική της Αθήνας αποσκοπεί να αποκομίσει διπλωματικά, αμυντικά και ενεργειακά οφέλη.

Λέξεις κλειδιά: άμυνα, Ανατολική Μεσόγειος ασφάλεια, Ελλάδα, ΗΠΑ, Ισραήλ

Πρόλογος-ευχαριστίες

Η παρούσα διπλωματική καθώς η εν γένει επιλογή του παρόντος προγράμματος μεταπτυχιακών σπουδών αποτελούν απόρροια του μακρόχρονου ενδιαφέροντός μου για την ιστορία, τις διεθνείς σχέσεις, τη γεωπολιτική καθώς και τον αμυντικό τομέα. Η ενθάρρυνση από τον επόπτη καθηγητή μου κο. Σπυρίδωνα Λίτσα κατέστη καθοριστική για την τελική διαμόρφωση του θέματος. Για την αμέριστη και ανυστερόβουλη υποστήριξή του εκφράζω την ευγνωμοσύνη μου. Θερμές ευχαριστίες εκφράζω και σε όλο το διδακτικό και διοικητικό προσωπικό του τμήματος των Διεθνών Σχέσεων για την παροχή συμβουλευτικών και λοιπών υπηρεσιών στο πρόσωπό μου και στο προσωπικό της βιβλιοθήκης του Πανεπιστημίου Μακεδονίας για την άμεση διευκόλυνση που μου παρείχαν.

Τέλος, ανεκτίμητη είναι η υποστήριξη που έλαβα και συνεχίζω να λαμβάνω από την οικογένειά μου, χάρη στην οποία πέτυχα όχι λίγα τόσο στον επαγγελματικό και επιστημονικό όσο και στον προσωπικό τομέα.

Διαμαντής Γκολιδάκης

Μάιος 2022

**ΘΕΜΑ: Το Δυναμικό τρίγωνο Ασφαλείας της Ανατολικής Μεσογείου
Ελλάδα-Ισραήλ-ΗΠΑ ως σημείο αναφοράς μετεξέλιξης των υφιστάμενων
περιφερειακών δομών Άμυνας και Ασφάλειας**

Εισαγωγή

Η παρούσα διπλωματική διατριβή φιλοδοξεί να εστιάσει στις επιδιώξεις, τις στρατηγικές επιλογές, τη σύγκλιση συμφερόντων και τις σχετικές συμφωνίες με ενεργειακό, στρατιωτικό και οικονομικό αποτύπωμα μεταξύ των τριών κρατών Ελλάδας-Ισραήλ-ΗΠΑ στο πλαίσιο του διεθνούς συστήματος ασφάλειας. Βέβαια, η ευρύτερη λεκάνη της Ανατολικής Μεσογείου, ως υποσύστημα και γεωπολιτική ζώνη εξαιρετικής σημασίας, και η γεωγραφική συμπερίληψη και άλλων περιφερειακών παικτών δεν μπορεί παρά αναπόφευκτα να επηρεάζει το ανωτέρω τρίγωνο Ελλάδας-Ισραήλ-ΗΠΑ, ανεξάρτητα από το εάν οι χώρες αυτές (Αίγυπτος, Τουρκία, Λιβύη, ΕΕ) είναι ευμενώς ή δυσμενώς διακειμένες στο τριγωνικό πλέγμα άμυνας και ασφάλειας.

Οι λόγοι, τα αίτια και οι αφορμές της σύστασης αυτής της σχέσης μπορούν να συσχετισθούν με την αναθεωρητική πολιτική της Τουρκίας έναντι της Ελλάδας, την ανακόλουθη τουρκική πολιτική σχετικά με την υποστήριξη ισλαμικών κινημάτων που η Δύση και το ΝΑΤΟ τοποθετούν στις τρομοκρατικές οργανώσεις (π.χ. η παλαιστινιακή Χαμάς στη Λωρίδα της Γάζας), την προσέγγιση Τουρκίας-Ρωσίας και ως αντανάκλαση την υποβάθμιση των σχέσεων της Τουρκίας με τις ΗΠΑ και το Ισραήλ τουλάχιστο από το 2009-2010 και εντεύθεν. Οι ανωτέρω είναι ορισμένοι από τους λόγους που επίσπευσαν την αρχιτεκτονική μίας νέας περιφερειακής στρατηγικής υπό τη μορφή τριγωνικού σχήματος. Παράλληλα, σε περιφερειακό επίπεδο, η Ελλάδα και το Ισραήλ σύσφιξαν τις σχέσεις τους και με αρκετά αραβικά κράτη (Συμφωνίες του Αβραάμ μεταξύ Ισραήλ Σ. Αραβίας, Μπαχρέιν και ΗΑΕ, μερική χάραξη ΑΟΖ Ελλάδας-Αιγύπτου, αμυντική συμφωνία Ελλάδας-ΗΑΕ κ.λπ.).

Η κοινή ενεργειακή πολιτική στην περιοχή, μολονότι ορισμένοι πυλώνες αυτής μπορεί να αποδειχθούν πηλinoi (π.χ. πιθανή ακύρωση του αγωγού East Med ως project λόγω αμφισβητήσιμης οικονομικής βιωσιμότητας, αυξημένου περιβαλλοντικού αποτυπώματος κ.λπ.), υπογραμμίζει τη βούληση των τριών κρατών και των συμμάχων τους για επίσπευση της σύστασης εναλλακτικών οδών διέλευσης των υδρογονανθράκων από την Ασία ακόμη και την Αφρική στην Ευρώπη. Το

ζήτημα αυτό αφορά τόσο τους άμεσα συμμετέχοντες όσο και περιφερειακές (Τουρκία, Αίγυπτος κ.λπ.) ή και παγκόσμιες δυνάμεις (ΕΕ, Ρωσία, Κίνα) ως περιφερειακούς και διεθνείς δρώντες αντίστοιχα. Οι συζητήσεις, οι προθέσεις και οι υφιστάμενες συμφωνίες είναι ακόμη μία διάσταση της εργασίας.

Πέραν των ανωτέρω, η ασφάλεια των υψίστης σημασίας ενεργειακών επενδύσεων περικλείει και το στρατιωτικό και αμυντικό κομμάτι. Το αμυντικό δόγμα των τριών κρατών στην ευρύτερη ζώνη, οι μεταξύ τους αμυντικές συνθήκες και οι βαθύτερες προσδοκίες τους επρόκειτο να σκιαγραφηθούν κατά το δυνατόν. Σε αυτό το πλαίσιο, και δεδομένης της ιστορικής, εθνολογικής και πολιτισμικής σχέσης Ελλάδας-Κύπρου, συμπεριλαμβανομένου ότι σε άλλα τριγωνικά σχήματα η Κύπρος συμμετέχει μαζί με τις δύο χώρες της περιοχής, η αναφορά και στο ζήτημα της Κύπρου, από άποψη ενεργειακής και αμυντικής πολιτικής, αλλά και διπλωματικής σκοπιάς είναι απαραίτητη.

Επιπρόσθετα, σύμφυτη διάσταση με την εθνική ασφάλεια των κρατών είναι και η αντιμετώπιση των ασύμμετρων απειλών όπως το μεταναστευτικό και προσφυγικό ζήτημα, η τρομοκρατία, ιδίως η ισλαμική, καθώς και η αντιμετώπιση των κυβερνοεπιθέσεων.

Τέλος, πέραν της βιβλιογραφικής έρευνας δευτερογενών πηγών (άρθρα, τύπος, μονογραφίες) θα επιχειρηθεί και η παράλληλη καταγραφή κριτικών εκτιμήσεων του συγγραφέα σχετικά με το μέλλον, τις προοπτικές, τα προβλήματα, τους κινδύνους και τις ευκαιρίες της σχέσης αυτής και σε συνάρτηση με το ρόλο των υπόλοιπων ενδιαφερομένων παικτών της ευρύτερης περιοχής.

Σκοπός

Ο **σκοπός** της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι να παρουσιάσει και, κατά το δυνατόν να ερμηνεύσει κριτικά τους γεωπολιτικούς συσχετισμούς συμμαχιών στην Ανατολική Μεσόγειο με επίκεντρο το τρίγωνο Ελλάδα-Ισραήλ-ΗΠΑ. Η βασική υπόθεση εργασίας (**ερευνητικό ερώτημα**) εστιάζει στο κατά πόσον ο ρόλος της Ελλάδας ως ενεργειακός διαμετακομιστικός κόμβος, στο πλαίσιο και της ανάγκης για τη ρωσική ενεργειακή ανεξάρτηση της Ευρώπης, αλλά και ως πυλώνας σταθερότητας, υπό το πρίσμα της άμυνας και της ασφάλειας, μπορεί να ευοδωθούν αλλά και να εμβαθύνουν περαιτέρω. Ο προοπτικές της σφυρηλάτησης στενότερων

σχέσεων με το Ισραήλ, η αναβάθμιση της αμυντικής συνεργασίας με τις ΗΠΑ και ο αναθεωρητικός ρόλος της Τουρκίας στην περιοχή είναι θεματικές προς διερεύνηση.

Μεθοδολογία

Για την ολοκλήρωση της διπλωματικής χρησιμοποιήθηκε εκτενώς τόσο η εγχώρια όσο και η διεθνής εξειδικευμένη βιβλιογραφία ανεξάρτητα από τον εάν είναι μονογραφίες, συλλογικά έργα, επιστημονικά άρθρα ή αναλύσεις ιδρυμάτων και ινστιτούτων αμυντικών και γεωπολιτικών αναλύσεων. Βέβαια για τη δυνατότητα παρακολούθησης της επικαιρότητας χρησιμοποιήθηκαν και άρθρα διά του διαδικτύου (ηλεκτρονικές πηγές) τα οποία συμπλήρωσαν, με λειτουργικό τρόπο, τις συμβατικές έντυπες δευτερογενείς βιβλιογραφικές πηγές. Σε όλη την εργασία ο συγγραφέας εμφορείται από τις ιδέες της νεοκλασικής ή δομικής ρεαλιστικής σχολής σκέψης με επίκεντρο τα μοντέλα της σύναψης συμμαχιών και της ανάπτυξης δυνάμεων έναντι των ανταγωνιστών παράμετροι που απαντώνται ευκρινώς στις περιπτώσεις Ελλάδας-Ισραήλ ως περιφερειακών δρώντων του υποσυστήματος της Ανατολικής Μεσογείου με κύριο ανταγωνιστή την αποσταθεροποιητική και αναθεωρητική Τουρκία και αντίστοιχα στην περίπτωση των ΗΠΑ ως διεθνούς δρώντος με γεωπολιτικό ανταγωνιστή πρώτιστα τη Ρωσία και δυνητικά, ακόμη μόνο σε επίπεδο οικονομικό-εμπορικό και όχι αμυντικό-στρατιωτικό, και την Κίνα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

1.Η χαρτογράφηση της Ανατολικής Μεσογείου σε επίπεδο γεωγραφίας και το γεωπολιτικό της αντίκτυπο

1.1. Η γεωπολιτική σημασία της Ανατολικής Μεσογείου

Η Ανατολική Μεσόγειος συνιστά ένα πολυδιάστατο σύστημα σε γεωγραφικό επίπεδο, με ιστορικό βάθος όπου διαπλέκονται πολιτικά και οικονομικά συμφέροντα για την εκμετάλλευση του ορυκτού πλούτου και των υδάτινων πόρων της, ενώ η παρουσία στρατιωτικών μονάδων δεν εκλείπει. Συνεπώς οι παράμετροι της ασφάλειας, της ενεργειακής εκμετάλλευσης, της άμυνας και της εξωτερικής πολιτικής θα πρέπει να ερμηνεύονται μόνο συνδυαστικά καθώς «το γεωπολιτικό πλέγμα της Μεσογείου αποτελεί σημαντικό σημείο συγκέντρωσης και διακίνησης πολιτικής ισχύος»¹.

Η Ανατολική Μεσόγειος, για πλειάδα λόγων που θα αναλυθούν εκτενέστερα παρακάτω, συνιστά ένα βαρύνουσα σημασίας γεωπολιτικό περιφερειακό σύστημα, εντασσόμενο στο χώρο της Ευρασίας και δευτερευόντως και της Βόρειας Αφρικής².

Η χρησιμότητα της Ανατολικής Μεσογείου, δηλαδή η υδάτινη ζώνη που βρίσκεται νότια και νοτιανατολικά της Κρήτης και της Ρόδου μεταξύ του νότου της τουρκικής ακτογραμμής, δυτικά της ακτογραμμής της Συρίας, του Λιβάνου και του Ισραήλ και βόρεια της ακτογραμμής της Αιγύπτου και της Λιβύης, έγκειται στο ότι είναι ένα εμπορικό σταυροδρόμι με κομβικό πέρασμα τη διώρυγα του Σουέζ, ως σημείο θαλάσσιας μεταφοράς εμπορευμάτων μεταξύ Ευρώπης, Αφρικής και Ασίας. Παράλληλα, από την πλευρά της ασφάλειας, η περιοχή χρησιμεύει ως ένα 'μαξιλάρι ανάσχεσης' των απειλών που προέρχονται από την αφρικανική και την ασιατική ήπειρο, πρώτιστα τη Λιβύη και την υποσαχάρια ζώνη του Σαχέλ όπου μαίνονται εμφύλιες συγκρούσεις αλλά και από την ανάλογα κατάσταση στη Συρία. Σε αυτή την περιοχή αλλά και στην ενδοχώρα της Μέσης Ανατολής δρουν τρομοκρατικά δίκτυα ενώ κοινός τόπος, πλην εξαιρέσεων (Ισραήλ, Κατάρ, ΗΑΕ κ.λπ.) είναι η πολιτική αστάθεια, η οικονομική ανισότητα, ο αυταρχισμός των καθεστώτων, το οργανωμένο

¹ Ιωάννης Μάζης, *Γεωπολιτική προσέγγιση για ένα Νέο Εθνικό Αμυντικό Δόγμα*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2005, σ. 16.

² Πέτρος Σιούσιουρας & Γεώργιος Χρυσόχου, *Γεωγραφία της Ενέργειας. Ενεργειακοί Ανταγωνισμοί και ΑΟΖ στην Ανατολική Μεσόγειο*, εκδ. Σιδέρη, Αθήνα, 2017, σ. 79.

έγκλημα, η διαφθορά, ο θρησκευτικός φανατισμός, ο εκπαιδευτικός αναλφαβητισμός κ.ά. Σε αυτό το πλαίσιο η αμυντική συνεργασία των ενδιαφερομένων μερών, είτε περιφερειακών είτε διεθνών, για την αποφυγή διάχυσης των πολεμικών μετώπων και η αντιμετώπιση της αναπόφευκτης προσφυγικής και μεταναστευτικής ροής είναι σημαντικές προκλήσεις.

Για την ασφάλεια της περιοχής μία σημαντική παράμετρος είναι και εκείνη της ενεργειακής διαφοροποίησης της Ευρώπης και των κρατών που συνιστούν, εν ολίγοις οργανικό τμήμα αυτού που ορίζεται ως Δύση, μέσω της εύρεσης νέων προμηθευτών καθώς και οδών διέλευσης των υδρογονανθράκων, είτε μέσω αγωγών εδάφους είτε μέσω θαλάσσιας μεταφοράς τους, γεγονός που λόγω των υφιστάμενων ευρημάτων, των εξαγωγικών δυνατοτήτων και της βούλησης για συνεργασία δεν είναι διόλου ανέφικτο. Η ανάπτυξη τριγώνων συνεργασίας (π.χ. Ελλάδα-Κύπρου-Αιγύπτου, Ελλάδα-Κύπρου-Ισραήλ, Ελλάδα-Ισραήλ-ΗΠΑ κ.λπ.) προωθούν την ευελιξία και την προσαρμογή στη διευθέτηση των ανωτέρω προκλήσεων στην ευρύτερη περιοχή³.

Ο σημαντικότερος διεθνής δρών της περιοχής, λόγω των δεσμών του με την Ελλάδα, την Τουρκία (αμφότεροι μέλη του NATO), το Ισραήλ και την Αίγυπτο είναι οι ΗΠΑ, χωρίς βεβαίως να παραγνωρίζεται η βαρύτητα του ρωσικού παράγοντα, με επιρροή πρώτιστα στη Συρία, λόγω των στρατηγικών σχέσεων με το καθεστώς Assad, αλλά και στη Λιβύη, λόγω της εμπλοκής στον εμφύλιο με τη στήριξη της μίας πλευράς (με έδρα τη Βεγγάζη έως το 2020) και εσχάτως και στην Τουρκία λόγω της ιδιαίτερης 'ασύμμετρης' συμμαχίας Putin-Erdogan.

Εκ των θεμελιωτών της αμερικανικής ρεαλιστικής διεθνοπολιτικής σχολής σκέψης ήταν ο Νικόλας Σπάικμαν (Nicolas Spykman)η για τον οποίο η Μεσόγειος αποτελούσε μέρος του 'ανασχετικού δακτυλίου' (Rimland) για τον έλεγχο της Ευρασίας (Heartland)⁴. Από τη μεταπολεμική ψυχροπολεμική περίοδο, για την αμερικανική θεώρηση, η περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου συνδεόταν με μία περιοχή που, κατά τον George Kennan, Αμερικανό διπλωμάτη, ιστορικό και θεμελιωτή της θεωρία του containment (=ανάσχεση) της σοβιετικής απειλής, θα διασφάλιζε πλουτοπαραγωγικές πηγές και ύλες χρήσιμες για την ενεργειακή αλλά και

³ Κωνσταντίνος Φίλης, Η στρατηγική αξία της Ανατολικής Μεσογείου, <https://www.kathimerini.gr/world/900113/i-stratigiki-axia-tis-anatolikis-mesogeioy/>, 28-3-2022.

⁴ Nickolas Spykman, *Η Γεωγραφία της Ειρήνης*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2004, σ. 107.

τη στρατηγική ασφάλεια, ακριβώς για να ανασχεθεί η σοβιετική πολιτική⁵. Οι ΗΠΑ, σε αυτό το πλαίσιο, έχουν ναυτική παρουσία στη Μεσόγειο (έδρα η Νάπολη) με τον 6ο στόλο και παρουσία και σε Ελλάδα (Κρήτη, Αλεξανδρούπολη) και Τουρκία (Σμύρνη). Ο σκοπός είναι η διασφάλιση της περιφερειακής ασφάλειας, ο έλεγχος των θαλασσιών και εναερίων οδών, η εγκαθίδρυση μίας ζώνης οικονομικής επιρροής και η εκμετάλλευση των πλουτοπαραγωγικών της πόρων⁶.

Ο ακαδημαϊκός και υπουργός των Εξωτερικών των Η.Π.Α., Henry Kissinger εστιάζει στη Μέση Ανατολή, το ανατολικό άκρο της περιοχής της Ανατολικής Μεσογείου) όπου η αμερικανική πολιτική θα πρέπει να διέπεται από σύνεση και φρόνηση για την αποφυγή ανάφλεξης συγκρούσεων⁷. Ο Ζμπίγκνιου Μπρζεζίνσκι (Zbigniew Brzezinski), σύμβουλος ασφαλείας του Προέδρου Jimmy Carter, θεωρούσε πως το συμφέρον της αμερικανικής πολιτικής θα ήταν η διασφάλιση της απρόσκοπτης οικονομικής πρόσβασης στη συγκεκριμένη περιοχή και η αποφυγή γεωπολιτικού της ελέγχου από μία άλλη μεγάλη δύναμη (που θα δρούσε ως διεθνής δρών, π.χ. Ρωσία ή Κίνα). Βέβαια, ως οπαδός της ρεαλιστικής σχολής σκέψης, αναγνώριζε το αναπόφευκτο του γεωπολιτικού πλουραλισμού στην περιοχή που θα εμποδωνόταν τα προσεχή έτη (αναφέρει στα τέλη της δεκαετίας του 1990) γίνει μόνιμη πραγματικότητα, μόνο όταν ένα δίκτυο αγωγών και δρόμων μεταφορών συνδέσει άμεσα την περιοχή με άλλα κέντρα της παγκόσμιας οικονομικής δραστηριότητας τόσο διά θαλάσσης όσο και μέσω του εδάφους⁸. Κατά τη διάρκεια των τελευταίων δύο δεκαετιών οι ανακαλύψεις υδρογονανθράκων στην Ανατολική Μεσόγειο δίνει νέες προοπτικές στην περιοχή αναβαθμίζοντας κατακόρυφα την γεωπολιτική της αξία⁹.

Η έτερη μεγάλη δύναμη, ως διεθνώς δρών της περιοχής, η Ρωσία επιδίωκε και συνεχίζει να επιδιώκει την κάθοδο στις θερμότερες θάλασσες λόγω της εμπορικής, ενεργειακής και γεωστρατηγικής αξίας της περιοχής καθώς και η διαχρονική εκμετάλλευση των 'ρηγμάτων του καπιταλιστικού μπλοκ' στη Μέση

⁵ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Αμερικανικό Πολιτικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική: 1945-2002*, εκδ. Ποιότητα, Αθήνα, 2006, σ.115.

⁶ Περικλής Σταμπούλης, *Η Γεωπολιτική της Ανατολικής Μεσογείου*, ερευνητική εργασία Νο 3, Κέντρο Διεθνών Στρατηγικών Αναλύσεων (ΚΕΔΙΣΑ), Πειραιάς, 2017, σσ. 15-17.

⁷ Αστέρης Χουλιάρης, *Γεωγραφικοί Μύθοι της Παγκόσμιας Πολιτικής*, εκδ. Ροές, Αθήνα, 2004, σσ.54-55.

⁸ Zbigniew Brzezinski, *Η Μεγάλη Σκακιέρα: Η Αμερικανική Υπεροχή και οι Γεωστρατηγικές της Επιταγές*, εκδ. Λιβάνη, Αθήνα, 1998, σ.256.

⁹ Michael Koehler, «Gas Discoveries in the Eastern Mediterranean: Implications for the European Union», *Policy Brief*, The German Marshall Fund of the United States, October 2012, σ. 2.

Ανατολή ιδίως κατά την ψυχροπολεμική περίοδο¹⁰. Κατά την κατοπινή περίοδο στρατηγική είναι η συμμαχία με το συριακό καθεστώς και η επιρροή σε Λιβύη και Τουρκία.

Οι ΗΠΑ και οι σύμμαχοί τους, πέραν της Ρωσίας, στην περιοχή, έχουν να αντιπαρέλθουν του κινεζικού παράγοντα που χρησιμοποιεί την χρηματοπιστωτική του ισχύ, το εμπόριο και τις επενδύσεις για να τα μετουσιώσει σε γεωπολιτική επιρροή. Σε αυτό το πλαίσιο η Κίνα αναπτύσσει διμερείς εμπορικές σχέσεις σε Ελλάδα, Αίγυπτο, Αλγερία, Τουρκία, Ισραήλ και Ιταλία, χωρών της Ανατολικής Μεσογείου, και προσπαθεί να προβάλλει εαυτόν ως αντίβαρο των ΗΠΑ.

Τόσο η Κίνα όσο και η Ρωσία θεωρούν πως μέσα και από την Ανατολική Μεσόγειο θα μπορούν να συνδέσουν την Ευρώπη με τα περάσματα της Αφρικής, την Κεντρική Ασία καθώς και με την Άπω Ανατολή μέσω του Ινδικού ωκεανού και των θαλάσσιων οδών επικοινωνίας που ειδικά για την Κίνα προσδίδουν πέραν της θαλάσσιας ισχύος και οικονομικά οφέλη.

Σχετικά με τους περιφερειακούς δρώντες, οι σημαντικότεροι είναι η Ελλάδα, το Ισραήλ, η Αίγυπτος και η Τουρκία. Οι τρεις πρώτοι μαζί με την Κύπρο συνδέονται με τα τριγωνικά σχήματα συνεργασίας. Η ελπιδοφόρα ανακάλυψη κοιτασμάτων φυσικού αερίου και πετρελαίου στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου (εντός των ΑΟΖ Αιγύπτου και Ισραήλ), δημιούργησε μία αρκετά επιθετική στρατιωτικο-διπλωματική στάση της Τουρκίας, τουλάχιστο σε επίπεδο ρητορικής έναντι του Ισραήλ, και σε επίπεδο έμπρακτων παραβιάσεων του εναέριου χώρου και των χωρικών υδάτων Ελλάδας και Κύπρου. Αυτό οδήγησε σε συσπείρωση και μία οιονεί αντι-τουρκική ευθυγράμμιση Ελλάδα-Κύπρο-Ισραήλ και Αίγυπτο. Η Τουρκία διαδραματίζει στην περιοχή το ρόλο του ταραχοποιού μέσω της ‘τακτικής των κανονιοφόρων’, διεξάγοντας υβριδικό πόλεμο (π.χ. εργαλειοποίηση προσφύγων το Φεβρουάριο-Μάρτιο 2020 στον Έβρο) και αναπτύσσει εν γένει μία στάση επικίνδυνη με πιθανότητα πρόκλησης ένοπλης σύγκρουσης¹¹.

Οι ανακαλύψεις κοιτασμάτων υδρογονανθράκων στην περιοχή αύξησαν την αντιπαράθεση μεταξύ των κρατών ως περιφερειακών παικτών της Ανατολικής Μεσογείου. Αυτό όμως συμπαρασύρει και τους παγκόσμιους γεωπολιτικούς παίκτες. Οι ενεργειακοί πόροι στην περιοχή πέρα από παράγοντας οικονομικής ισχύος

¹⁰ Henry Kissinger, *Διπλωματία*, εκδ. Λιβάνη, Αθήνα, 1998, σ. 587.

¹¹ Alessandro Gagaridis, «Rising Tensions in the Eastern Mediterranean: Another South China Sea?», *Geopolitical Monitor*, Situation Reports, 20 Μαρτίου 2018, σ. 6.

μπορούν να αποτελέσουν και μέσο εναλλακτικών οδών ενέργειας και σε αυτό έγκειται η γεωπολιτική βαρύτητα της Ανατολικής Μεσογείου¹². Η κατάρρευση του διπολισμού, η αναβάθμιση της γεωπολιτικής αξίας της Ανατολικής Μεσογείου και η στροφή των ΗΠΑ προς την Ασία και τον Ειρηνικό Ωκεανό, τουλάχιστο έως και το πρώτο μισό της διοίκηση Donald Trump ενθάρρυνε άλλους διεθνείς δρώντες όπως η Ρωσία και λιγότερο η Κίνα και ορισμένους επιτήδειους περιφερειακούς δρώντες όπως η Τουρκία να καλύψουν αυτό το κενό ισχύος¹³. Η Τουρκία έχει παύσει, τουλάχιστο από το 2003 με την άρνηση της χρήσης του τουρκικού εδάφους από τις ΗΠΑ ως διευκόλυνση πριν και κατά τον πόλεμο στο Ιράκ, να διαδραματίζει το ρόλο της υποτακτικής ύαινας στο ισχυρότερο λιοντάρι (δλδ. στις ΗΠΑ)¹⁴.

Σημειωτέον ότι η ανακάλυψη των κοιτασμάτων φυσικού αερίου στην Ανατολική Μεσόγειο κατά τη δεκαετία του 2000 και στις αρχές της δεκαετίας του 2010 θεωρήθηκε μία ώθηση ανάδειξης και ένταξης της περιοχής στον παγκόσμιο ενεργειακό χάρτη. Πρόκειται για κοιτάσματα εντός των ΑΟΖ του Ισραήλ, της Κύπρου και της Αιγύπτου. Ασφαλώς η στόχευση για διαφοροποίηση των οδών προμήθειας και διέλευσης των υδρογονανθράκων ειδικά για την ευρωπαϊκή αγορά καθίσταται πιο αναγκαία από ποτέ από την έναρξη της κρίσης στην Ουκρανία, το 2013-2014,¹⁵ η οποία σημειωτέον βρίσκεται στην κορύφωσή της λόγω της ρωσικής εισβολής εντός του τρέχοντος έτους (2022).

Το ζητούμενο για το δυτικό στρατόπεδο, υπό την αρχηγία των ΗΠΑ, είναι η ελάττωση ή και η αποκοπή από τη ρωσική εξάρτηση της ευρωπαϊκής και, αναπόφευκτα, λόγω και των πρόσφατων ευρημάτων, πιθανότατα η Ανατολική Μεσόγειος να είναι η εναλλακτική λύση. Ένα αμιγώς φιλοδυτικό έργο μπορεί να είναι εκείνο του αγωγού East Med, ένα σχέδιο ακόμη επί χάρτου, αρκετά πριν τη φάση έναρξης για την υλοποίησή του.

¹² Μάζης, *Γεωπολιτική προσέγγιση*, σ. 46.

¹³ Tim Marshall, *Αιχμάλωτοι της Γεωγραφίας*, εκδ. Δίοπτρα, Αθήνα, 2019, σ. 229.

¹⁴ Spiros Litsas, «Bandwagoning for profit and Turkey», *Israel Affairs*, 07 Jun, 2014, σσ. 125-139, εδώ σ. 135.

¹⁵ Ioannis N. Grigoriadis, «Energy Discoveries in the Eastern Mediterranean: Conflict or Cooperation?», *Middle East Policy*, Vol. 21, no. 3 (2014), σσ. 124-133 και Simone Tagliapietra, *Towards a New Eastern Mediterranean Energy Corridor? Natural Gas Developments between Market Opportunities and Geopolitical Risks* [Nota di Lavoro 12.2013] Fondazione ENI Enrico Mattei, Milan: 2013, σσ. 1-31, εδώ σσ. 24-27.

Βέβαια, οι μαξιμαλιστικές αιτιάσεις και η συγκρουσιακή τακτική της Τουρκίας, φερόμενου ως παίκτη 'αποκλεισμένου' από μία ζώνη που κατά την τουρκική άποψη δε δύναται εκμετάλλευση υδρογονανθράκων άνευ της τουρκικής συμμετοχής, σε συνδυασμό με το αναμενόμενα υψηλό κόστος του έργου αποτελούν αντικειμενικές δυσχέρειες αποπεράτωσης. Έτσι, οι ελληνοτουρκικές διαφορές στο Αιγαίο (υφαλοκρηπίδα, ΑΟΖ) και στο Κυπριακό και η ανάφλεξη των αραβικών εξεγέρσεων και εμφύλιων συρράξεων σε Λιβύη και Συρία καθώς και η βραδυφλεγής βόμβα της ισραηλο-παλαιστινιακής διένεξης επηρεάζουν άμεσα τους δύο περιφερειακούς δρώντες με τους οποίους η διπλωματική καταπιάνεται, την Ελλάδα και το Ισραήλ υπογραμμίζοντας τα εκκρεμή προβλήματα ασφάλειας στην Ανατολική Μεσόγειο¹⁶.

¹⁶ Charles Ellinas, Harry Tzimitras and John Roberts, *Hydrocarbon Developments in the Eastern Mediterranean: The Case for Pragmatism* (Washington DC: Atlantic Council, 2016), σ. 24.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

2.Οι τρεις δρώντες, ΗΠΑ, Ελλάδα και Ισραήλ. Ο ισχυρός διεθνής και δύο περιφερειακοί δρώντες. Στοχεύσεις, συμφέροντα και προοπτικές συνεργασίας στο αμυντικό σκέλος της συνεργασίας των τριών

2.1.Ασφάλεια και Άμυνα

2.1.1. Η Ελλάδα

Η ασφάλεια, ως συμπεριληπτική όλων των διακυβευμάτων ενός εθνικού κράτους συνδέεται με τον όρο «Εθνική Ασφάλεια». Πρόκειται για τη διασφάλιση της βιώσιμης ύπαρξης και λειτουργίας των κρατικών δομών, της προστασίας των οικονομικών και ενεργειακών πόρων του, της διαφύλαξης της πολιτισμικής του κληρονομιάς, της σφυρηλάτησης αμυντικής πολιτικής και ασφαλώς της προστασίας των πολιτών του¹⁷. Επιπλέον, όσο πιο πολυάριθμες είναι οι διαστάσεις ισχύος που αναφέρονται ανωτέρω τόσο μικρότερη τρωτότητα συνεπάγονται σε κάθε χώρα και λιγότερο έκθεση στις ολοένα και ευμετάβλητες συνθήκες του γεωστρατηγικού status quo. Αυτό αντίστροφα σημαίνει ότι οι εν δυνάμει κίνδυνοι, προερχόμενοι από κακόβουλους αντιπάλους, στοχεύουν στην πλήξη του μαλακού υπογαστρίου ενός ανίσχυρου κράτους ή οντότητας¹⁸.

Στη Λευκή Βίβλο του, το Ελληνικό υπουργείο Εθνικής Άμυνας, το 2015, σταχυολόγησε τις κύριες απειλές για την ασφάλεια σε εθνικό και διεθνές επίπεδο. Αυτές ήταν η διεθνής τρομοκρατία, ο κυβερνοπόλεμος (κυβερνοασφάλεια), η παράνομη μετανάστευση, το οργανωμένο έγκλημα, η διάδοση όπλων μαζικής καταστροφής, καθώς και οι περιβαλλοντικές (οικολογικές καταστροφές), υγειονομικές (πανδημίες) και ενεργειακές απειλές (ασφάλεια αποθεμάτων)¹⁹.

Ο σύμβουλος Εθνικής Ασφαλείας του Έλληνα πρωθυπουργού, Θάνος Ντόκος, αποτιμώντας την εθνική ασφάλεια της Ελλάδας, αναγνώρισε το 2020 ως μία κομβική καμπή λόγω των πολυδιάστατων προβλημάτων και προκλήσεων που καλούταν να αντιμετωπίσει η Ελλάδα. Η πανδημία του COVID-19, οι φυσικές καταστροφές (πυρκαγιές) και ο υβριδικός πόλεμος της Τουρκίας μέσω των προσφυγικών ροών, οι προκλήσεις σε Αιγαίο και Ανατολική Μεσόγειο, ως κλάδοι

¹⁷ Ιωάννης Μάζης, *Η γεωπολιτική της ευρύτερης Μέσης Ανατολής και η Τουρκία*, εκδ. Λιβάνη, Αθήνα 2008, σ. 13.

¹⁸ Μάζης, *Γεωπολιτική προσέγγιση*, σ.121.

¹⁹ Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Εθνικής Άμυνας, *Λευκή Βίβλος 2014*, Τυπογραφείο Ελληνικού Στρατού, Αθήνα, 2015, σ. 134.

της πάγιας αναθεωρητικής πολιτικής της γείτονος, ήταν οι σημαντικότερες διαστάσεις πρόκλησης αναταραχής στο εσωτερικό αλλά συνάμα και μοχλοί ενεργοποίησης των ελληνικών ανακλαστικών για την αποσόβηση περαιτέρω επέκτασης και αποτροπής των συνεπειών των προβλημάτων²⁰.

Σε ό,τι αφορά το κομμάτι της άμυνας, η ελληνική πολιτική, κατά τον Ντόκο, θα όφειλε να εστιάσει τόσο στην αύξηση της αποτρεπτικής της ικανότητας, όσο και στην επίδειξη διπλωματικών αρετών με τη σύσφιγξη σχέσεων με άλλα περιφερειακά κράτη (Κύπρος, Ισραήλ, Αίγυπτος, ΗΑΕ κ.λπ.) στο πλαίσιο συμφωνιών αμυντικής και στρατηγικής συμμαχίας. Ειδικά κατά τα έτη 2020-2021 η ελληνική κυβέρνηση επένδυσε στην άμυνά της με ένα πλέγμα νέων εξοπλιστικών προγραμμάτων όπως η απόφαση για προμήθεια 18+6 γαλλικών μαχητικών αεροσκαφών Rafale, 4+3 ελικοπτέρων αμερικανικών MH-60 ROMEO για ανθυποβρυχιακό πόλεμο, τορπιλών για τα γερμανικά υποβρύχια τύπου 214, αναβάθμισης των 84 αμερικανικών μαχητικών αεροπλάνων F-16 block 50-52-52+, προμήθειας σημαντικού αριθμού αμερικανικών τεθωρακισμένων οχημάτων M1117 και μίσθωσης μη επανδρωμένων UAVs τύπου Heron από το Ισραήλ, η απόκτηση 3+1 γαλλικών φρεγατών FDI Belharra και η αναβάθμιση των τεσσάρων γερμανικής κατασκευής MEKO. Άλλες κινήσεις ήταν η αύξηση του αριθμού εισακτέων στις παραγωγικές σχολές των Ενόπλων Δυνάμεων, η απόφαση πρόσληψης ικανού αριθμού επαγγελματιών οπλιτών, η δημιουργία διεθνούς εκπαιδευτικού κέντρου πτήσεων στην Καλαμάτα και η συμφωνία με την ισραηλινή Elbit Systems. Στο αμυντικό μέρος της ασφάλειας τα ζητούμενα παρέμεναν για το 2021 η εξυγίανση της αμυντικής βιομηχανίας (ΕΑΒ, ναυπηγεία), η επένδυση σε νέες τεχνολογίες (συμπεριλαμβανομένων UAVs & anti-drone systems,) και άλλες λύσεις χαμηλού κόστους και υψηλής αποτρεπτικής ικανότητας²¹.

Στο πλαίσιο της εμβάθυνσης των περιφερειακών συμμαχιών, οριοθετήθηκε η ΑΟΖ (οριοθέτηση θαλάσσιων ζωνών) με την Ιταλία και μερικώς και με την Αίγυπτο, ενώ σημειώθηκε και η επί της αρχής συμφωνία με την Αλβανία για παραπομπή του ίδιου ζητήματος στη Χάγη. Η Ελλάδα προχώρησε και στην επέκταση των χωρικών υδάτων στα 12 ν.μ. στο Ιόνιο, έως τη θέση του Ακρωτηρίου Ταίναρο, κάνοντας

²⁰ Θάνος Ντόκος, Ελληνική Εθνική Ασφάλεια. Απολογισμός και προκλήσεις, *Καθημερινή*, στο <https://www.kathimerini.gr/politics/561239305/elliniki-ethniki-asfaleia-apologismos-kai-prokliseis/>, 31-3-2022.

²¹ Ντόκος, ό.π.

χρήση του αναγνωρισμένου της δικαιώματος από το διεθνές Δίκαιο της Θάλασσας (UNCLOS 1982). Στο πλαίσιο της αναβάθμισης του γεωστρατηγικού ρόλου της Ελλάδας στην Ανατολική Μεσόγειο και στην ευρύτερη περιοχή και στην επένδυση στη σταθερότητα σημειώθηκαν η εμβάθυνση της υφιστάμενης στρατηγικής συνεργασίας με τις ΗΠΑ (το 2020 εκκρεμούσε ακόμη η ανανέωση της ελληνοαμερικανικής Συμφωνίας Αμυντικής Συνεργασίας-MDCA), το Ισραήλ και την Αίγυπτο, η αμυντική συμφωνία με ρήτρα αμοιβαίας αμυντικής συνδρομής με τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα (Κοινή Διακήρυξη Στρατηγικής Εταιρικής Σχέσης και Συμφωνία Κοινής Συνεργασίας στην Εξωτερική Πολιτική και Άμυνα) και η πρόθεση συνεργασίας και με τη Σαουδική Αραβία (εκκρεμούσε η αποστολή συστοιχίας του αμυντικού αντιπυραυλικού συστήματος Patriot). Πρόσθετες παράμετροι είναι η πολιτική ανάληψης ελληνικών πρωτοβουλιών και εντός της Ε.Ε., για την αναβάθμιση του ελληνικού ειδικού βάρους, με επιθυμητό συνοδοιπόρο τη Γαλλία αλλά και τη Γερμανία στο πλαίσιο διαχείρισης ζητημάτων ευρωπαϊκού ενδιαφέροντος όπως η κοινή ευρωπαϊκή άμυνα και η αντιμετώπιση των προσφυγικών/μεταναστευτικών ροών²².

Για τη φύλαξη των συνόρων και την αποτροπή εισροής κύματος ανεξέλεγκτου κύματος προσφύγων ολοκληρώθηκε νέος φράχτης στον Έβρο, μήκους 25 χλμ., ενώ δρομολογείται η προμήθεια πρόσθετων περιπολικών πλοίων και σκαφών.

Την εσωτερική ασφάλεια διασφαλίζει η αυξημένη αστυνόμευση (περιπολίες κ.λπ.) στην πρόληψη ή αντιμετώπιση φυσικών/περιβαλλοντικών καταστροφών (πλημμύρες, πυρκαγιές κ.λπ.) έγκειται η αναβάθμιση της πολιτικής προστασίας με την αναδιοργάνωση του Πυροσβεστικού Σώματος, η ασφάλεια πληροφοριών σχετίζεται με την αναβαθμισμένη Εθνική Υπηρεσία Πληροφοριών και η κυβερνοασφάλεια²³ διασφαλίζεται από ένα εκτεταμένο θεσμικό και τεχνολογικό εκσυγχρονισμό στο πλαίσιο της εθνικής στρατηγικής κυβερνοασφάλειας²⁴.

²² Ντόκος, ό.π.

²³ Η αναβάθμιση του εξοπλισμού της ΕΥΠ στηρίχθηκε στην προμήθεια σύγχρονου «υπερκοριού» για την αντιμετώπιση κακόβουλων εξωτερικών απειλών και την πάταξη του κυβερνοεγκλήματος. Επίσης προωθήθηκε η ίδρυση Κέντρου Τεχνολογικής Υποστήριξης, Ανάπτυξης και Καινοτομίας με συνεργασία πρακτόρων και με πανεπιστήμια εγχώριων και διεθνών, ενώ η σύσταση ειδικού λογαριασμού αποσκοπούσε στη συγκέντρωση πόρων για την αναδιοργάνωση των μυστικών υπηρεσιών, «Αναβάθμιση του εξοπλισμού των μυστικών υπηρεσιών» στο <https://tagnews.gr/2020/07/18/>, 31-3-2022.

²⁴ Ντόκος, ό.π.

2.1.2. Το Ισραήλ

Σύμφωνα με το αμυντικό δόγμα εθνικής ασφαλείας του Ισραήλ, ο πόλεμος είναι μία επιλογή όταν δεν υπάρχει άλλος τρόπος διευθέτησης ενός προβλήματος (μέσω διπλωματίας). Βέβαια, υπάρχει μία ενσωματωμένη ρήτρα αποφυγής της βίας και σχετίζεται με τη δέσμευση του Ισραήλ για ύστατη καταφυγή στη βία μόνο εάν και εφόσον υπάρχει απειλή για την ασφάλεια του κράτους και την πιθανότητα εξαφάνισής του. Υπό την έννοια αυτή η πεμπτούσια του δόγματος είναι αμυντική, με σαφή διάκριση μεταξύ αμάχων και ενόπλων και σεβασμό στους αιχμαλώτους πολέμου σύμφωνα με το δίκαιο του πολέμου²⁵.

Οι τρεις πυλώνες του αμυντικού δόγματος του Ισραήλ συμπυκνώνεται στο τρίπτυχο ανίχνευση-αποτροπή-αποφασιστική νίκη. Επιπλέον, οι ισραηλινές δυνάμεις αποσκοπούν στη σταδιακή μεταφορά του πεδίου μάχης στο έδαφος του αντιπάλου ενώ προτιμούν τη σύντομη και όχι εκτεταμένη συμπλοκή με χρήση όλων των αεροναυτικών δυνάμεων, πέραν των χερσαίων. Μία βασική στρατηγική της στόχευση είναι η στρατηγική συμμαχία με μία υπερδύναμη, τις ΗΠΑ εν προκειμένω, ενώ υπογραμμίζεται ότι το Ισραήλ προκρίνει ανενδοίαστα τη διπλωματική οδό επίλυσης των διαφορών και τάσσεται υπέρ της ειρήνης. επιδίωξη της ειρήνης είναι θεμελιώδη φιλοδοξία. Η αξιοποίηση των εθνικών πλουτοπαραγωγικών πόρων του κράτους τόσο για την άμυνα όσο και για την ευημερία του λαού του Ισραήλ είναι πρόσθετες στοχεύσεις²⁶.

Ο Κλάδος Στρατηγικού Σχεδιασμού των Ισραηλινών Ενόπλων Δυνάμεων συντείνει μέσω διαμόρφωσης προτάσεων αλλά και αποφάσεων σχετικά με το σύστημα στρατηγικής εθνικής ασφαλείας. Το Συμβούλιο Εθνικής Ασφάλειας ιδρύθηκε το 1999 συνδεδεμένο με τα υπουργεία Άμυνας και Εξωτερικών ενώ η Κνεσέτ (ισραηλινό κοινοβούλιο) έχει εμφανώς πιο περιορισμένο ρόλο στη χάραξη της αμυντικής πολιτικής ασφαλείας αρκούμενη στην έγκριση των αμυντικών κονδυλίων και ασκώντας τον κοινοβουλευτικό έλεγχο διά των αρμόδιων επιτροπών (ασφαλείας, εξωτερικών υποθέσεων και πληροφοριών). Επιπρόσθετο ρόλο

²⁵ Gadi Eisenkot Gabi Siboni, Guidelines For Israel's National Security Strategy, The Washington Institute For Near East Policy, October 2019, σσ. 1-78, στο <https://www.washingtoninstitute.org/media/4613>, 31-3-2020.

²⁶ Οπ.π.

διαδραματίζουν οι δεξαμενές σκέψεις και τα ινστιτούτα αμυντικών και στρατηγικών αναλύσεων²⁷.

Γενικότερα εΐθισται, στο πλαίσιο του δόγματος εθνικής ασφαλείας, τα μικρότερα κράτη, όπως το Ισραήλ, να επενδύουν στην αυτοπροστασία τους διά της επαρκούς αξιοποίησης όλων των δυνατοτήτων τους και της εύρεσης των απαιτούμενων μέσων για την ασφάλεια. Προκειμένου να εξισορροπήσουν την φαινομενική αδυναμία τους στο παγκόσμιο σύστημα αποδύονται στην αύξηση των στρατιωτικών τους εξοπλισμών²⁸. Βέβαια το παραπάνω δεν είναι αυτοσκοπός ούτε και ο κανόνας. Επί παραδείγματι ενώ μικρά περιφερειακά κράτη στην Ανατολική Μεσόγειο και στη Μέση Ανατολή όπως η Ελλάδα, το Ισραήλ και τα ΗΑΕ δαπανούν μεγάλο μέρος του ΑΕΠ τους άλλα κράτη, όπως η Κύπρος, ο Λίβανος και η Ιορδανία, είτε λόγω οικονομικών αδυναμιών είτε λόγω μίας πιο πασιφιστικής και μετριοπαθούς πολιτικής, δαπανούν αναλογικά πολύ λιγότερα.

2.1.3. Οι ΗΠΑ

Στις ΗΠΑ, το Συμβούλιο Εθνικής Ασφαλείας συστάθηκε μέσω του National Security Act το 1947, με σκοπό τη γνωμοδότηση του εκάστοτε προέδρου των ΗΠΑ σε ζητήματα που άπτονταν της εσωτερικής και της εξωτερικής ασφαλείας. Το Συμβούλιο αποσκοπούσε στη διαμόρφωση κοινής πολιτικής γραμμής για τις αμυντικές και εξωτερικές υποθέσεις του κράτους καθώς και την παροχή συμβουλών, εισηγήσεων και πληροφοριών στον πρόεδρο, με το συντονισμό των αρμόδιων υπηρεσιών για το χειρισμό των ανωτέρω υποθέσεων και εργασιών²⁹.

Τα επιμέρους τμήματα του ΣΕΑ λειτουργούν με βάση την κατανομή υποθέσεων ανά γεωγραφικές ζώνες (Ασία, Ευρώπη, Αφρική, Μέση Ανατολή) και θεματικούς άξονες (διπλωματία, περιβάλλον, οικονομία, αμυντικοί εξοπλισμοί κ.ά.). Το προσωπικό του ΣΕΑ εποπτεύει, παρακολουθεί και υλοποιεί τις διεργασίες και τις

²⁷ Ηλίας Ηλιόπουλος και Δημήτριος Σκιαδάς, Πολιτικο- Στρατιωτικές Σχέσεις και Αμυντική Διπλωματία. Θεωρητική, Συγκριτική και Θεσμική Ανάλυση, *Θέματα Πολιτικής και Άμυνας*, no 20, Ινστιτούτο Αμυντικών Αναλύσεων, Αθήνα, 2004, σσ.96-99.

²⁸ Barry Buzan, *An Introduction to Strategic Studies Military Technology and International Relations*, The Macmillan Press LTD, Λονδίνο, 1987, σ.143.

²⁹ John Prados, *Keepers of the Keys: A History of the National Security Council from Truman to Bush*, William Morrow and Company, Νέα Υόρκη, 1991, σσ. 29-39.

πτυχές της στρατηγικής εθνικής ασφάλειας των ΗΠΑ, ενώ είναι χαρακτηριστική η αυστηρή πυραμιδωτή ιεραρχία ανάμεσα στα υπηρεσιακά επίπεδα³⁰.

Το δόγμα των ΗΠΑ μπορεί, να συμπυκνωθεί στην περιεκτική αποστροφή ενός εκ των βασικών, εν ζωή, θεωρητικών της ρεαλιστικής σχολής σκέψης των ΗΠΑ στις διεθνείς σχέσεις, του John Mearsheimer. Ο τελευταίος διατύπωσε ότι ο καλύτερος τρόπος για την επιβίωση ενός είναι αυτός να καταστεί ηγεμόνας, καθώς κανένα κράτος δεν θα μπορέσει να το απειλήσει λόγω ακριβώς της αποτρεπτικής ισχύος³¹. Ακριβώς αυτή την ηγεμονία μία μεγάλη δύναμη μπορεί να την επιτύχει με την εμπέδωση μίας περιφερειακής επιρροής σε ένα υποσύστημα ή περιφέρεια και παράλληλα να αποσοβήσει την πιθανότητα επικυριαρχίας κάποιας άλλης σφετερίστριας δύναμης με τρόποιο την ηγεμονία στην ίδια περιφέρεια. κάποιας άλλης δύναμης να επαναλάβει αυτό το κατόρθωμα σε άλλη περιφέρεια. Το κράτος που θα κατορθώσει να παγιώσει την κυριαρχία του εμφανίζεται στη συνέχεια ως θεματοφύλακας της διατήρησης του εδαφικού status quo, των ισορροπιών ισχύος και της σταθερότητας στην περιοχή³². Σύμφωνα με το θεωρητικό αυτό μοντέλο οι ΗΠΑ, για την εξεταζόμενη περιφερειακή ζώνη της Ανατολικής Μεσογείου, ενδιαφέρονται για την ανάσχεση της ρωσικής καθόδου, στον τομέα της παρουσίας κανονιοφόρων (στρατιωτικές/ναυτικές βάσεις, ελλιμενισμός πολεμικών πλοίων κ.λπ.), και της κινεζικής εισόδου, στον τομέα των στρατηγικών επενδύσεων (π.χ. λιμάνια, χερσαίοι οδοί κ.λπ.), ή τουλάχιστο του ελέγχου της επιρροής τους, μολονότι εγχείρημα δυσχερές. Οι δεκαετίες του 1990 και του 2000 χαρακτηρίστηκαν από το μοντέλο της φιλελεύθερης παρέμβασης των ΗΠΑ με σκοπό την μετάδοση των δυτικών δημοκρατικών αξιών μέσω της ανατροπής αυταρχικών καθεστώτων (πόλεμοι στη Σερβία για την ανατροπή Μιλόσεβιτς-1999, στο Αφγανιστάν για την ανατροπή των Ταλιμπάν-2001, στο Ιράκ για την ανατροπή του Σαντάμ Χουσεΐν) σε εκείνο του λελογισμένου ρεαλισμού που ανιχνεύονται στη διοίκηση του Μπαράκ Ομπάμα που μολονότι δεν αφηφούσε τη σημασία της υπεράσπισης των δημοκρατικών αξιών, κατά το αμερικανικό δόγμα των φιλελεύθερων παρεμβάσεων, κατανοούσε ότι η στρατιωτική παρέμβαση πέραν του άμεσου κόστους σε έμψυχο και άψυχο υλικό

³⁰ Amos Jordan A., William Taylor and Michael Mazarr, *American National Security*, 5th ed., The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London, 1999, σ. 221.

³¹ John J. Mearsheimer, *Η τραγωδία της πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων*, Κωνσταντίνος Κολιόπουλος (μτφ), Παναγιώτης Ήφαιστος & Ηλίας Κουσκουβέλης (επιμ.), εκδ. Ποιότητα, Αθήνα, 2011, σ. 27

³² Mearsheimer, *Η τραγωδία της πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων*, σσ. 101-103.

προκαλούσε και μακροπρόθεσμη αστάθεια τόσο στις εσωτερικές δομές του εκάστοτε κράτους όσο και σε διεθνές επίπεδο. Συνεπώς ούτε ο μονομερής παρεμβατισμός (Μπους ο νεότερος) ούτε ο πλήρης απομονωτισμός (Τραμπ) ήταν οι προσφορότερες επιλογές της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής αλλά ο φιλελεύθερος διεθνισμός στη βάση συγκρότησης πολυμερών συμμαχιών και σχημάτων με τους συμμάχους³³. Η αποφυγή της χερσαίας επέμβασης στη Συρία, κατά τα έτη 2011-2013, και η πρόκριση χειρουργικών πληγμάτων εναντίον του καθεστώτος Άσαντ, που είχε κάνει και χρήση χημικών όπλων κατά αντικαθεστωτικών, πιστοποιούν τη μεταστροφή αυτή. Η διοίκηση Τραμπ, κατά την περίοδο 2017-2021 χαρακτηρίστηκε από τον εθνικιστικό λαϊκισμό κατά το πρότυπο του προέδρου Τζάκσον (1829-1837) μία ιδεολογία που διακρινόταν από μία ξενοφοβική εσωστρέφεια στο εσωτερικό και έναν απομονωτισμό στο εξωτερικό. Σύμφωνα με την παραπάνω ιδεολογική θεώρηση του γεωπολιτικού γίνεσθαι η καταφυγή στην ένοπλη βία θα γίνει μόνο όταν ζωτικής σημασίας εθνικά συμφέροντα μπορούν να διακυβευθούν. Μόνο σε περίπτωση που οι ΗΠΑ δέχονταν επίθεση τότε το δόγμα γινόταν αμιγώς επιθετικό με στόχο τη συντριβή του εχθρού. Βέβαια οι διεθνείς δεσμεύσεις των ΗΠΑ και οι υποσχόμενες εγγυήσεις ασφάλειας θα πρέπει να τηρούνται, άσχετα από την πρόθεση για αποφυγή εμπλοκών εκτός συνόρων³⁴.

Σχετικά με την αμυντική συνεργασία των ΗΠΑ με τους συμμάχους, και εν προκειμένω με το Ισραήλ πρώτιστα και με την Ελλάδα δευτερευόντως, είναι γεγονός ότι κατά τη μεταπολεμική περίοδο η στρατηγική συμμαχία των ΗΠΑ με το Ισραήλ υπήρξε θεμέλιο λίθο για τη σταθερότητα της Ανατολικής Μεσογείου και της Μέσης Ανατολής. Η ανεξαρτησία και η εθνική ασφάλεια της κατηγορίας των φιλελεύθερων δημοκρατιών της Ευρασίας που προστατεύονται, ως συμμαχικά κράτη, από τις Ηνωμένες Πολιτείες εδράζεται σε ένα ευρύτερο πλέγμα υποστήριξης το οποίο συμπεριλαμβάνει επίσημες ή ανεπίσημες εγγυήσεις ασφάλειας (εγκατάσταση στρατιωτικών βάσεων, παροχή αμυντικού υλικού, πρόσβαση σε αμερικανική αμυντική τεχνολογία, εκτέλεση κοινών στρατιωτικών γυμνασίων κ.ά.)³⁵.

³³ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Η Αμερικανική πολιτική-από τον Φράνκλιν Ρούσβελτ στον Ντόναλντ Τραμπ*, Αθήνα, εκδ. Ποιότητα, 2018, σσ. 609-611.

³⁴ Παπασωτηρίου, *Η Αμερικανική πολιτική-από τον Φράνκλιν Ρούσβελτ στον Ντόναλντ Τραμπ*, σ. 628.

³⁵ Jakub Grygiel & Wess Mitchell, *Unquiet Frontier, Rising Rivals, Vulnerable Allies, and the Crisis of American Power*, Princeton University Press, Princeton and Oxford, 2017, σσ. 3-4.

Βέβαια, ειδικά για την περίπτωση των ‘κρατών-ακρίτες’ όπως το Ισραήλ, το εγχείρημα της παροχής αμυντικής βοήθειας είναι δαπανηρό για τις ΗΠΑ που όμως γίνεται στο βωμό της χρήσης των κρατών αυτών για την ανάσχεση της επιρροής άλλων διεθνών δρώντων στην περιοχή (π.χ. Ρωσία)³⁶. Το γεγονός του υψηλού κόστους αμυντικής υποστήριξης και η πρόνοια για ειρήνευση και σταθερότητα στην περιοχή ερμηνεύεται από το Ισραήλ ως υποχωρητικότητα των ΗΠΑ ή ως πλημμελή προστασία του με κίνδυνο την ύπαρξή του³⁷. Ο παραπάνω κίνδυνος ωθεί το Ισραήλ να επιδεικνύει μία δυναμική αποτρεπτική και ενίοτε επιθετική στρατηγική εναντίον των όποιων απειλών (π.χ. Χεζμπολάχ, Χαμάς κ.λπ.) επιλογή που ασφαλώς δεν αποβλέπει στην απόσπαση εδαφικών κερδών αλλά στη βραχυκύκλωση των δυνητικά εχθρικών δυνάμεων επιβουλής εναντίον του. Ακριβώς εδώ εδράζεται και το ισραηλινό επιθετικό στρατιωτικό δόγμα το οποίο αιτιολογεί τη χρήση δυσανάλογης βίας και περιλαμβάνει προληπτικά και καίρια πλήγματα στην εδαφική ενδοχώρα του εχθρού με σκοπό όχι μόνο την αποτροπή αλλά και τη συντριπτική τιμωρία. Η επιλογή αυτή έγκειται στο μικρό δημογραφικό μέγεθος και γεωγραφικό βάθος του Ισραήλ και συνεπώς στην αδυναμία εμπλοκής σε δαπανηρές σε ανθρώπινο και υλικό κόστος χερσαίες επιχειρήσεις (η αποτυχημένη εμπλοκή στο Λίβανο το 2006 για τη συντριβή της Χεζμπολάχ είναι χαρακτηριστική). Εξάλλου η συντριβή των εχθρικών πυρήνων συνιστά διαχρονικά ισχυρό μέσο αποτροπής³⁸.

Το Ισραήλ, σύμφωνα με την αμερικανική γεωστρατηγική σκοπιά, συνιστά το προκεχωρημένο συμμαχικό φυλάκιο του δυτικού ευρω-ατλαντικού μπλοκ δυνάμεων έναντι των περιφερειακών απειλών. Σε αυτό το πλαίσιο, οι ΗΠΑ δεν υποκαθιστούν αλλά ενισχύουν τις εθνικές ένοπλες δυνάμεις των κρατών-ακριτών (Ισραήλ, Ελλάδα και άλλοτε Τουρκία) προκειμένου να είναι τόσο εξοπλισμένα ώστε να αντέξουν μία ισχυρή εχθρική επίθεση από αναθεωρητικές περιφερειακές δυνάμεις (Ιράν και η παρεκκλίνουσα σύμμαχος Τουρκία) αλλά να μπορέσουν να επιφέρουν και προληπτικά χτυπήματα εναντίον τους³⁹. Τα αναθεωρητικά κράτη της περιοχής, τα οποία κατά βάση είναι η Τουρκία και το Ιράν, ενθαρρύνονται από την αποφυγή ένοπλης παρέμβασης των ΗΠΑ υπέρ των φιλειρηνικών ή δημοκρατικών κρατών (Ελλάδα, Ισραήλ, Κύπρος) που προκρίνουν την πολιτική και εδαφική σταθερότητα.

³⁶ Grygiel & Mitchell, *Unquiet Frontier*, σ. 7.

³⁷ Οπ.π., σ. 79.

³⁸ Οπ.π., σ. 92.

³⁹ Οπ.π., σ. 181.

Τα αναθεωρητικά κράτη επιθυμούν ακόμη και την πλήρη αποκοπή των ΗΠΑ από το ευρύτερο γεωγραφικό υποσύστημα της Ανατολικής Μεσογείου προκειμένου να ευοδωθούν τα σχέδιά τους⁴⁰.

Σχετικά με το χώρο της Ανατολικής Μεσογείου και της ευρύτερης περιοχής της Μέσης Ανατολής και της Βόρειας Αφρικής παρατηρήθηκε από το 2017 μία υποχωρητικότητα των ΗΠΑ από το χώρο προς όφελος της Ρωσίας, της Κίνας, της Τουρκίας και των συμμάχων τους στην περιοχή (Ιράν). Βέβαια οι ΗΠΑ θα επιδιώκουν όχι την ευθεία ένοπλη σύγκρουση αλλά την υπονόμηση των φιλοδοξιών των ανωτέρω για ηγεμονία στη ζώνη αυτή⁴¹. Τα δύο περιφερειακά υποσυστήματα, της Ανατολικής Μεσογείου και της Μέσης Ανατολής, συνδέονται με τον πιο ευκρινή τρόπο με το μέλλον του διεθνούς συστήματος, με Τουρκία και Ιράν ως περιφερειακοί δρώντες να έχουν μεγαλύτερη ώσμωση με το διεθνή δρώντα Ρωσία και τον έτερο διεθνή δρώντα ΗΠΑ να συγκροτεί μία συμμαχία Ελλάδας-Ισραήλ σουνιτικών στρατιωτικών ή βασιλικών καθεστώτων (Ιορδανία, Σ. Αραβία, ΗΑΕ, Αίγυπτος).

Σύμφωνα με τον Barry Buzan, το ζήτημα της εθνικής ασφάλειας δεν γίνεται να αποσυγκολληθεί από την ερμηνεία των περιφερειακών υποσυστημάτων καθώς και των περιφερειακών σχέσεων μεταξύ των κρατών που ανήκουν στο υποσύστημα αυτό.

Η περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου ως προς την ασφάλεια μπορεί να σκιαγραφηθεί ως μία γεωγραφική περιφέρεια με εγγύτητα των ενδιαφερομένων κρατών όπου αλληλοδιαπλέκονται διακρατικές ή υπερεθνικές σχέσεις ασφάλειας είτε φιλικές είτε εχθρικές μεταξύ τους⁴².

Η Ανατολική Μεσόγειος διακρίνεται από μία εμπεδωμένη πολυπολικότητα του διεθνούς συστήματος με αναπόφευκτο ανταγωνισμό των διεθνών αλλά και των περιφερειακών δρώντων με ιστορικό βάθος και συνέχεια αλλά και με αναδιαμόρφωση των συμμαχιών ακόμη και μεταξύ παραδοσιακών αντιπάλων (π.χ. Ισραήλ-Αιγύπτου από το 1979 και κατόπιν). Η Αραβική Άνοιξη, η ανακάλυψη υδρογονανθράκων, η αναφυόμενη στρατηγική συμμαχία Ελλάδας-Κύπρου-Ισραήλ, η απομάκρυνση της Τουρκίας από το στενό πυρήνα των νατοϊκών ενεργειών και επιχειρήσεων και η προσέγγιση του ρωσικού παράγοντα, το υφιστάμενο Παλαιστινιακό και ο συναφής αντίκτυπος στην εσωτερική ασφάλεια του Ισραήλ, οι

⁴⁰ Grygiel & Mitchell, *Unquiet Frontier*, σ. 189.

⁴¹ «Ο Τραμπ, ο Μάο και η «περικύκλωση» της Ρωσίας στο <https://www.liberal.gr/>, 1-4-2022.

⁴² Buzan Barry (1991), *People, states and fear: an agenda for international security studies in the post-cold war era*, Chapel Hill, University of New Carolina Press, 1991, σσ. 186, 188 και 190.

ελληνοτουρκικές διαταράξεις και ο ανταγωνισμός των τριών διεθνών δρώντων, ΗΠΑ, Ρωσίας και Κίνας συνθέτουν ένα περίπλοκο μωσαϊκό συμφερόντων, στρατηγικών και επιδιώξεων εντός και περίξ της Ανατολικής Μεσογείου, ενός καίριας σημασίας για το διεθνές σύστημα ασφάλειας υποσύστημα⁴³.

Η ισραηλινή αμυντική βιομηχανία διακρίνεται από υψηλής στρατιωτικής τεχνολογίας παραγωγές κυρίως στον κλάδο της αεροναυπηγικής. Μερικά από αυτούς τους εξοπλισμούς, και ασφαλώς μόνο ενδεικτικά, είναι το αμυντικό σύστημα που προσαρμόζεται ως αεράμυνα στα πολεμικά πλοία, το DESEAVAR Mk-4 της εταιρείας Elbit (72 ρουκέτες κάθε εκτοξευτής). Τα πυραυλικά συστήματα Spike NLOS/-ER II εμβέλειας 30 και 10 χλμ αντίστοιχα, χαμηλού κόστους και υψηλής ακρίβειας με δυνατότητα προσβολής στόχων εδάφους (τεθωρακισμένα οχήματα) και επιφανείας (ταχύπλοα περιπολικά, πυραυλάκατους κ.λπ.) προσφέροντας επίγεια αλλά και παράκτια άμυνα. Ένα ακόμη όπλο είναι η κατευθυνόμενη ρουκέτα Guided Advanced Tactical Rocket της Elbit με δυνατότητα προσαρμογής στα επιθετικά ελικόπτερα Apache&Kiowa. Το βαλλιστικό πυραυλικό σύστημα LORA (Long Range Attack) δραστικού βεληνεκούς 400 χλμ. με σύστημα πλοήγησης και κάμερα ανίχνευσης υψηλής ευκρίνειας. Εξαιρετικών δυνατοτήτων είναι το ηλεκτρονικό σύστημα υποκλοπών επικοινωνιών μέσω ηλεκτρομαγνητικών εκπομπών μεγάλης εμβέλειας και κρίσιμης σημασίας για τον ηλεκτρονικό πόλεμο ⁴⁴.

Σε κοινοπραξία με την αμερικανική Raytheon η ισραηλινή αμυντική βιομηχανία Rafael αναπτύσσει από το 2011 ένα αρκετά εξελιγμένο και «έξυπνο» σύστημα αντιπυραυλικής προστασίας το “Iron Dome” με αποτελεσματικότητα 85 έως 90% στην αναχαίτιση των πυραύλων εκτοξεύονται (από τη Χαμάς στη Λωρίδα της Γάζας ή από τη Χεζμπολάχ στο Νότιο Λίβανο) σε ισραηλινά σε αστικά κέντρα. Το Iron Dome έχει εμβέλεια έως και 70 χιλιομέτρων ως προς τη δυνατότητα κατάρριψης ρουκετών.

Μια πυροβολαρχία Iron Dome αποτελείται από το σύστημα ραντάρ, το σύστημα διαχείρισης μάχης και τρεις έως τέσσερις μονάδες εκτόξευσης πυραύλων.

⁴³ Spyridon Litsas, War, peace and stability in the era of multipolarity: what lies at the end of the systemic rainbow? in Litsas & Tziampiris (eds.), *The Eastern Mediterranean in transition: multipolarity, politics and power*, London and New York, Routledge, Taylor and Francis group, Kindle Edition, 2015, σ. 15.

⁴⁴ «Εννιά ισραηλινά οπλικά συστήματα με άμεσο ελληνικό ενδιαφέρον και απόδοση» στο <https://www.defence-point.gr/news/ennia-oplika-systimata-quot-made-in-israel-quot-me-ameso-elliniko-endiaferon>, 5-4-2022.

Το ραντάρ είναι το ELM 2084 τεχνολογίας AESA, το οποίο είναι παρόμοιο με αυτά που χρησιμοποιούνται σε σύγχρονα μαχητικά αεροσκάφη. Κάθε μονάδα εκτόξευσης Iron Dome είναι εξοπλισμένη με έως και 20 πυραύλους αναχαίτισης Tamir, που διαθέτουν ηλεκτρο-οπτικούς αισθητήρες και διάφορα πτερύγια διεύθυνσης για υψηλή ευελιξία⁴⁵.

Μολονότι σε αμιγώς τεχνικό στρατηγικό επίπεδο από τη δεκαετία του '80 και μετά, έπειτα από την ειρήνευση με την Αίγυπτο, την ισχυρότερη αραβική στρατιωτική μηχανή μεταπολεμικά έως και σήμερα, δεν απειλείται από καμία συμβατική δύναμη, με την εξαίρεση του αρκετά εξοπλισμένου ακόμη και με πυρηνικά Ιράν, η φύση της απειλής είναι ασύμμετρη και προέρχεται από τη Χεζμπολάχ και τη Χαμάς που δε στοχεύουν κυρίως στρατιωτικούς στόχους αλλά άμαχους πολίτες⁴⁶.

Μετά τη ρήξη στις σχέσεις με την Τουρκία το Ισραήλ επανεκκίνησε τις διμερείς διπλωματικές σχέσεις με την Ελλάδα, που παρέμεναν περίπου ανενεργές από το μακρινό 1947-1948 με αντανάκλαση της εξέλιξης αυτής και τη σύσφιγξη των σχέσεων με την Κυπριακή Δημοκρατία που μαζί με την Αίγυπτο αποτελούν τους τρεις στενότερους περιφερειακούς συμμάχους του Ισραήλ στη γεωγραφική λεκάνη της Ανατολικής Μεσογείου. Στην ευρύτερη περιοχή δεν θα πρέπει να υποτιμάται η σχέση κατανόησης με την Ιορδανία, τη Σαουδική Αραβία και εσχάτως, με τις συμφωνίες του Αβραάμ⁴⁷, και με το Μπαχρέϊν και τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα. Βέβαια για την αναδιαμόρφωση των συμμαχιών και τη θέσπιση των συνεργατικών σχημάτων του Ισραήλ και τη βελτίωση ή την όξυνση των διμερών του σχέσεων σημαντικός παράγοντας πέραν των αμιγώς στενών του εθνικών συμφερόντων, είναι και η εβραϊκή διασπορά ιδίως στις ΗΠΑ⁴⁸.

⁴⁵ «Τι είναι επιτέλους αυτό το περίφημο “Iron Dome»; στο <https://www.ptisidiastima.com/iron-dome/>, 5-4-2022.

⁴⁶ Benedetta Berti, «Israel: seeking stability»» *Geopolitics and Democracy in the Middle East*, επιμ. Kausch K., INSS, FRIDE, Madrid, 2015, σσ.57-58.

⁴⁷ Στις «Συμφωνίες του Αβραάμ», υλοποιήθηκαν υπό τη μορφή μίας κοινής δήλωσης του Ισραήλ, των Ηνωμένων Πολιτειών και των Ηνωμένων Αραβικών Εμιράτων στις 13 Αυγούστου του 2020, καθώς και δύο συμφωνιών «εξομάλυνσης σχέσεων» ανάμεσα στο Ισραήλ και τα ΗΑΕ και το Μπαχρέϊν. Θα αλλάξουν τις ισορροπίες οι «Συμφωνίες του Αβραάμ»; στο <https://www.tanea.gr/2020/08/18/world/tha-allaksoun-tis-isorropies-oi-symfonies-tou-avraam/>, 10-4-2022.

⁴⁸ Gabriel Sheffer, «Diaspora Politics: At Home Abroad», Cambridge University Press, Cambridge, 2003, σσ. 164,171.

2.2. Η αμυντική συνεργασία της Ελλάδας με το Ισραήλ και τις ΗΠΑ

Στο πλαίσιο της συγκρότησης μία τριμερούς συμμαχίας με έμφαση στην άμυνα και την ασφάλεια οι τρεις χώρες, Ελλάδα, Ισραήλ και ΗΠΑ έχουν συνάψει συμφωνίες καίριας βαρύτητας τα τελευταία έτη. Δεδομένου ότι οι ΗΠΑ και το Ισραήλ είναι χώρες-παραγωγοί αμυντικών εξοπλισμών και υπάρχει ειδική πρόνοια για χρηματοδότηση των ισραηλινών ενόπλων δυνάμεων από τον προϋπολογισμό του Κογκρέσου. Ενδεικτική της αλληλεξάρτησης των δύο χωρών στον τομέα των αμυντικών εξοπλισμών είναι ότι η Γερουσία, το Μάρτιο του 2022, συμπεριέλαβε τη χρηματοδότηση σε μία συμφωνία για την έγκριση κονδυλίων ύψους 1,5 τρισεκατομμυρίων δολαρίων. Η συμφωνία των 2.741 σελίδων προβλέπει την ενίσχυση του Ισραήλ με 3,8 δισ. δολάρια σε ετήσια αμυντική βοήθεια, σύμφωνα με ένα δεκαετές Μνημόνιο Κατανόησης μεταξύ των δύο συμμάχων. Η νομοθεσία ανακοινώθηκε από την πρόεδρο της Βουλής των Αντιπροσώπων Νάνσι Πελόζι (Nancy Patricia Pelosi D'Alesandro) και τον ηγέτη της πλειοψηφίας της Γερουσίας Τσακ Σούμερ (Charles "Chuck" Ellis Schumer). Επιπλέον, το νομοσχέδιο περιλαμβάνει ένα ξεχωριστό τμήμα που αποσκοπεί στην προώθηση της σχέσης ΗΠΑ-Ισραήλ.

Συνολικά, οι δαπάνες των ΗΠΑ που σχετίζονται με την άμυνα θα αυξηθούν κατά 42 δισ. δολάρια ή 5,6% στα 782 δισ. δολάρια, σε σύγκριση με το 2021. Η Βουλή των Αντιπροσώπων ενέκρινε ένα αυτόνομο νομοσχέδιο για την παροχή στο Ισραήλ 1 δισ. δολαρίων για την ανανέωση του αντιπυραυλικού συστήματος. Η ψηφοφορία πέρασε με συντριπτική πλειοψηφία, με 420 μέλη να ψηφίζουν υπέρ και εννέα κατά. Μέχρι τον Νοέμβριο του 2020, οι ΗΠΑ είχαν παράσχει 1,6 δισεκατομμύρια δολάρια στο Ισραήλ για Iron Dome, δαπάνες συμπαραγωγής και γενική συντήρηση, σύμφωνα με την Υπηρεσία Έρευνας του Κογκρέσου⁴⁹.

Σε ό,τι αφορά την Ελλάδα, στις 18 Απριλίου 2021 υπέγραψε αμυντική συμφωνία με το Ισραήλ ύψους 1,65-1,68 δις δολαρίων η οποία προέβλεπε τη σύσταση και συντήρηση εκπαιδευτικού κέντρου για την ελληνική πολεμική

⁴⁹ «Οι ΗΠΑ εγκρίνουν χρηματοδότηση ύψους 1 δισ. δολαρίων για το αμυντικό σύστημα Iron Dome του Ισραήλ. Η Γερουσία των ΗΠΑ ενέκρινε συμπληρωματική χρηματοδότηση ύψους 1 δισεκατομμυρίου δολαρίων για το αμυντικό σύστημα Iron Dome του Ισραήλ» στο <https://thepressproject.gr/oi-ipa-egkrinoun-chrimatodotisi-ypsous-1-dis-dolarion-gia-to-amyntiko-systima-iron-dome-tou-israil/>, 10-4-2022.

αεροπορία από την κατασκευάστρια Elbit Systems, ενώ παράλληλα μέρος της συμφωνίας αποτελεί η παράδοση 10 εκπαιδευτικών αεροσκαφών M-346⁵⁰.

Η παραπάνω συμφωνία μεταξύ Ελλάδας και Ισραήλ πρόκειται για τη μεγαλύτερη έως σήμερα προμήθεια ή παροχή αμυντικού εξοπλισμού από το Ισραήλ σε άλλη χώρα, σύμφωνα το υπουργείο Άμυνας του Ισραήλ.

Σχετικά με το υλικοτεχνικό μέρος της συμφωνίας το ισραηλινό υπουργείο Άμυνας και η Elbit Systems επιλήφθηκαν της ίδρυσης ενός Διεθνούς Κέντρου Εκπαίδευσης Πτήσεων για την Ελληνική Πολεμική Αεροπορία κατά το μοντέλο της ακαδημίας πτήσεων της Πολεμικής Αεροπορίας του Ισραήλ (IAF). Τα 10 διαθέσιμα αεροσκάφη εκπαίδευσης M-346 θα ήταν ιταλικής κατασκευής (Leonardo).

Η Elbit θα παρέχει υλικά για την αναβάθμιση και τη λειτουργία των μαχητικών αεροσκαφών T-6 της Ελληνικής Πολεμικής Αεροπορίας, καθώς και εκπαίδευση, προσομοιωτές και υλικοτεχνική υποστήριξη, ενώ τα δύο μέρη θα εξετάσουν στο μέλλον επιπλέον τομείς συνεργασίας μεταξύ της ισραηλινής ακαδημίας πτήσεων και της Σχολής Ικάρων. Η διακυβερνητική συμφωνία ανέρχεται σε περίπου 1,68 δισεκατομμύρια δολάρια και θα έχει διάρκεια πλέον των 22 χρόνων⁵¹.

Σε ό,τι αφορά την εμβάθυνση της διμερούς σχέσης με τις ΗΠΑ η Ελλάδα, εκτιμάται ότι, ενίσχυσε τη θέση της στην Ανατολική Μεσόγειο και στη Νοτιοανατολική πτέρυγα του NATO. Αυτό επετεύχθη με την υπογραφή του δεύτερου τροποποιητικού πρωτοκόλλου της Συμφωνίας Αμοιβαίας Αμυντικής Συνεργασίας (MDCA) στις 14 Οκτωβρίου 2021 ενώ για πρώτη φορά εγγράφως, πέραν της προφορικής εκδήλωσης ενδιαφέροντος από τον Έλληνα πρωθυπουργό Κυριάκο Μητσοτάκη στον απελθόντα πρόεδρο των ΗΠΑ, Τραμπ, αποτυπώθηκε και το ενδιαφέρον της Ελλάδας για την ένταξή της στο πρόγραμμα προμήθειας των μαχητικών αεροσκαφών F-35⁵².

Ο Έλληνας υπουργός των Εξωτερικών, Νίκος Δένδιας, σε συνέντευξη που παραχώρησε στην εφημερίδα *TO BHMA* παρουσίασε με emphaticό και περιεκτικό

⁵⁰ Olga Tsoukala, «Διπλωματικές Εντάσεις στην Ανατολική Μεσόγειο: Εξελίξεις το 2021 και Προοπτικές», *HAPSc Policy Briefs Series*, 2(2), 2021, σσ. 157–171 εδώ σ. 160.

⁵¹ «Τι προβλέπει η μεγάλη αμυντική συμφωνία Ελλάδας-Ισραήλ» στο <https://www.liberal.gr/diplomacy/ti-problepei-i-megali-amuntiki-sumfonia-elladas-israil/371612>, 10-4-2022.

⁵² Tsoukala, *Διπλωματικές Εντάσεις στην Ανατολική Μεσόγειο*, σ. 162.

τρόπο το πλέγμα των πυλώνων που επρόκειτο να εστιάσει η συμφωνία, ενώ αποκάλυψε τα αίτια και τα προσδοκώμενα αποτελέσματα αυτής.

Ο Νίκος Δένδιας τόνισε ότι η διμερής αμυντική συμφωνία θα έπρεπε να ιδωθεί υπό το πρίσμα της αναπροσαρμογής του αμερικανικού ενδιαφέροντος για την περιοχή και την επιστροφή στην παρεμβατική εξωστρέφεια από την περίοδο απομονωτισμού της προηγούμενης διοίκησης.

Η συμφωνία επισφράγισε τη στενή στρατηγική σχέση Ελλάδας-ΗΠΑ σε μία περίοδο που η αρχιτεκτονική ασφαλείας διακυβεύεται από σωρεία παραγόντων και πολιτικών επιλογών, όπως ο αναθεωρητισμός της Τουρκίας που αποσταθεροποιεί την περιοχή με τις αξιώσεις και τις προκλήσεις της. Τα γεγονότα στον Έβρο με την επιχείρηση 'υβριδικού πολέμου' μέσω της εργαλειοποίησης των προσφύγων, το Φεβρουάριο του 2020, η πρόκληση με το «Oruc Reis» το θέρος του ίδιου έτους αλλά και η διατήρηση της απειλής πολέμου από το τουρκικό κοινοβούλιο σε συνδυασμό με την ετοιμότητα του τουρκικού αποβατικού στόλου στη Μεσόγειο, απέναντι από τα νησιά του Αιγαίου, φιλοτεχνούν το γεωπολιτικό και στρατηγικό προφίλ της περιοχής.

Μία ακόμη σημαντική διάσταση που επισήμανε ο Έλληνας πολιτικός ήταν το αμερικανικό στρατηγικό και στρατιωτικό αποτύπωμα και η μετάβαση της αντίστοιχης τεχνογνωσίας στην ελλαδική επικράτεια καταδεικνύουν μία ψήφο εμπιστοσύνης στον σταθεροποιητικό ρόλο της Ελλάδας στην ευρύτερη περιφέρεια.

Τέλος ο Δένδιας στάθηκε στην προσωπική βούληση του Μπάιντεν και του Κογκρέσου για τα δίκαια αιτήματα της Ελλάδας στην Ανατολική Μεσόγειο⁵³.

Το Δεκέμβριο του 2021 εγκρίθηκε από την Ολομέλεια της Γερουσίας των ΗΠΑ η αμυντική συνεργασία με την Ελλάδα η οποία εδραζόταν σε νομοσχέδιο που είχε καταθέσει τον Ιούνιο ο πρόεδρος της Επιτροπής Διεθνών Σχέσεων της Γερουσίας, Μπομπ Μενέντεζ (Robert "Bob" Menendez).

Το νομοσχέδιο με τίτλο «Αμυντική και Διακοινοβουλευτική Εταιρική Σχέση ΗΠΑ-Ελλάδας 2021» είχε ενταχθεί ως τροπολογία στο πακέτο του αμυντικού προϋπολογισμού των ΗΠΑ (NDAA) για να καταλήξει, ουσιαστικά, νόμος του κράτους. Το νομοσχέδιο, όπως αντίστοιχα ο νόμος East Med Act στο πλαίσιο της ενεργειακής ασφάλειας και διαφοροποίησης των πηγών διέλευσης, είναι

⁵³ «Στην Ουάσιγκτον ο Δένδιας-Υπογράφεται η νέα συμφωνία για τις βάσεις» στο <https://www.cnn.gr/politiki/story/285246/stin-oyasingkton-o-dendias-ypografetai-i-nea-symfonia-gia-tis-vaseis>, 11-4-2022.

προσανατολισμένο στην αναβάθμιση της αμυντικής συνεργασίας με την Ελλάδα-ΗΠΑ καθώς και του εκσυγχρονισμού των Ελληνικών Ένοπλων Δυνάμεων⁵⁴.

Μία επιπλέον στόχευση του νομοσχεδίου, που θεωρείτο ότι εξυπηρετούσε τα αμερικανικά συμφέροντα, ήταν η υποστήριξη στην Ελλάδα προκειμένου αυτή σε εύλογο χρονικό διάστημα να απεξαρτηθεί από τις υφιστάμενες εξαρτήσεις σε ρωσικό εξοπλισμό. Το νομοσχέδιο προέβλεπε ετήσια στρατιωτική βοήθεια 25 εκατομμύριων δολαρίων προς την Ελλάδα για την περίοδο μεταξύ 2022 και 2026, ενώ αιτούταν και την έγκριση της πώλησης μαχητικών αεροσκαφών F-35 στην Ελλάδα με σχετική διευκόλυνση χρηματοδότησης μέσω παροχής δανείων⁵⁵.

2.3.Προοπτικές για την εμβάθυνση της Αμυντικής Συνεργασίας Αθήνας-Ουάσιγκτον

Κοινή επιδίωξη των ΗΠΑ και της ελληνικής πολιτικής ήταν και παραμένει η θέση της Ελλάδας ως ένας πυλώνας σταθερότητας στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου και προς τούτο οι Ηνωμένες Πολιτείες θα πρέπει να ομονοούν για την εγγύηση της ασφάλειας και της ευημερίας της. Σε αυτό το πλαίσιο, το σχήμα συνεργασίας 3 + 1 μεταξύ Κύπρου, Ελλάδας, Ισραήλ και Ηνωμένων Πολιτειών υπήρξε ένα επιτυχημένο φόρουμ συνεργασίας κυρίως σε ενεργειακά θέματα μπορεί να επεκταθεί αι σε άλλους τομείς κοινού ενδιαφέροντος.

Η υποστήριξη του εκσυγχρονισμού του ελληνικού στρατού και η μετάβαση του στρατιωτικού της εξοπλισμού από οπικά συστήματα ρωσικής παραγωγής μπορεί να ενισχυθεί και από τις δυνατότητες συμπαραγωγής με το ελληνικό ναυτικό. Άλλωστε, η ναυτική συνεργασία Ελλάδας-ΗΠΑ σε Σούδα και Αλεξανδρούπολη είναι αμοιβαία επωφελής για την εθνική ασφάλεια των Ηνωμένων Πολιτειών και της Ελλάδας.

Μία πολύ σημαντική παράμετρος είναι η συνέχιση των Ηνωμένων Πολιτειών να επενδύουν σε στρατιωτικές εγκαταστάσεις στην Ελλάδα μέσω του διεθνούς προγράμματος στρατιωτικής εκπαίδευσης και κατάρτισης (International Military Education and Training-IMET), ένα πρόγραμμα για την εθνική ασφάλεια των ΗΠΑ

⁵⁴ «ΗΠΑ-Πέρασε από την Ολομέλεια της Γερουσίας η αμυντική συνεργασία με την Ελλάδα» στο <https://www.tovima.gr/2021/12/15/politics/ipa-perase-apo-tin-olomeleia-tis-gerousias-i-amyntiki-synergasia-me-tin-ellada/>, 11-4-2022.

⁵⁵ «ΗΠΑ – Πέρασε από την Ολομέλεια της Γερουσίας η αμυντική συνεργασία με την Ελλάδα» στο <https://www.tovima.gr/2021/12/15/politics/ipa-perase-apo-tin-olomeleia-tis-gerousias-i-amyntiki-synergasia-me-tin-ellada/>, 11-4-2022.

και μία υπηρεσία υπαγόμενη στο αμερικανό υπουργείο των Εξωτερικών (Department of State). Ο σκοπός του προγράμματος είναι η παροχή στρατιωτικού υλικού και εκπαίδευσης σε αυτό σε φιλικά και συμμαχικά κράτη⁵⁶.

Περαιτέρω προοπτικές που ανέκυπταν ήταν η δυνατότητα των Ηνωμένων Πολιτειών να υποστηρίξουν κοινές ασκήσεις συνεργασίας για την ασφάλεια στη θάλασσα με την Κύπρο, την Ελλάδα και το Ισραήλ, η κατεύθυνση της Αναπτυξιακής Τράπεζας των ΗΠΑ (United States Development Finance Corporation) προς την τόνωση του ιδιωτικού επενδυτικού ενδιαφέροντος σε στρατηγικά έργα υποδομής στην Ελλάδα με καίρια στρατηγική και στρατιωτική σημασία όπως ναυπηγεία και λιμάνια και η ίδρυση από τις ΗΠΑ ενός Κέντρου Ενέργειας σύμφωνα με το νομοσχέδιο East Med Act (Νόμος για την Εταιρική Σχέση Ενέργειας και Ασφάλειας της Ανατολικής Μεσογείου 2019)⁵⁷.

⁵⁶ <https://www.dsca.mil/international-military-education-training-imet>, 11-4-2022.

⁵⁷ «ΗΠΑ – Πέρασε από την Ολομέλεια της Γερουσίας η αμυντική συνεργασία με την Ελλάδα» στο <https://www.tovima.gr/2021/12/15/politics/ipa-perase-apo-tin-olomeleia-tis-gerousias-i-amyntiki-synergasia-me-tin-ellada/>, 11-4-2022.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

3.Η Ενεργειακή Ασφάλεια στην Ανατολική Μεσόγειο και οι επιδιώξεις των τριών δρώντων: Ελλάδα-Ισραήλ-ΗΠΑ

Η σχέση της ενέργειας με την ασφάλεια περιλαμβάνει τα στρατηγικά ενδιαφέροντα τόσο των κρατών παραγωγών όσο και των μη παραγωγών χωρών. Για τις χώρες παραγωγής η έννοια της ενεργειακής ασφάλειας είναι άρρηκτα συνυφασμένη με την ασφάλεια εξόρυξης, επεξεργασίας και διακίνησης των υδρογονανθράκων τους, ενώ τα κράτη καταναλωτές εστιάζουν στην προσβασιμότητα στους πόρους των παραγωγών χωρών. Σε αυτό το πλαίσιο κάθε κράτος θα πρέπει να διαμορφώσει την ατζέντα των συμμαχιών και συμφωνιών προκειμένου να διασφαλίσει τα συμφέροντά του. Βέβαια η κατοχή ορυκτού πλούτου μοιάζει, για τα γεωπολιτικά δεδομένα και τους συσχετισμούς ισχύος στο διεθνές σύστημα κρατών, να αποτελεί ευχή και κατάρα. Συγκεκριμένα, ενώ τα ενεργειακά αποθέματα, σε συνθήκες ειρήνης και σταθερότητας, θα πρέπει να διατίθενται άμεσα στην αγορά για την απαραίτητη εισροή συναλλάγματος, από την άλλη μεριά, σε συνθήκες πολέμου ή άλλης κρίσης η ενεργειακή ασφάλεια των κρατών που καταναλώνουν κρίνεται εξαιρετικά επισφαλής λόγω της έλλειψης πόρων λόγω της δέσμευσής τους (μείωση προσφοράς) ή και της εκτόξευσης της ζήτησης ενέργειας των κρατών, γεγονός που συντείνει στην άνοδο των τιμών χονδρικής και λιανικής αγοράς. Συνεπώς η ενεργειακή εξάρτηση των κρατών καταναλωτών και από την άλλη η ανάγκη για εύρεση αγορών για τα κράτη παραγωγούς είναι τα επισφαλή σημεία της ενεργειακής ασφάλειας και παράλληλα τα κρίσιμα διακυβεύματα⁵⁸.

Εξάλλου η διασφάλιση της οικονομικής ρευστότητας και της στρατιωτικής δυνατότητας των κρατών είναι άμεσα συμβατή με την πρόσβασή τους σε κρίσιμης ζωτικής σημασίας πρώτες ύλες, οι οποίες θα πρέπει να βρίσκονται σε επαρκείς ποσότητες και σε σταθερές τιμές⁵⁹. Ασφαλώς, τα ανωτέρω συνδέονται με την ενεργειακή ασφάλεια. Σύμφωνα με το Διεθνή Οργανισμό Ενέργειας (IEA) η ενεργειακή ασφάλεια εννοιολογείται ως η απαρακώλυτη και διαρκής διαθεσιμότητα των ενεργειακών πηγών σε προσιτή τιμή⁶⁰.

⁵⁸ Μαίρη Μπόση, *Οι όψεις της διεθνούς ασφάλειας*, εκδ. Ποιότητα, Αθήνα, 2018, σ. 116

⁵⁹ Θεόδωρος Τσακίρης, *Ενεργειακή Ασφάλεια και Διεθνής Πολιτική*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2018, σ.19

⁶⁰ IEA, "Energy Security", 2014 στο <http://www.iea.org/topics/energysecurity>, 11-4-2022.

Η αναβαθμισμένη γεωπολιτική αξία της Ανατολικής Μεσογείου σχετικά με την ενεργειακή της διάσταση συνδέεται άρρηκτα με τις μεγάλες δυνατότητες εξόρυξης και εκμετάλλευσης των αποθεμάτων της και, παράλληλα, ενισχύεται από τη σχετική επιβράδυνση που παρατηρείται διεθνώς, ακόμη και στην Ευρώπη, στην εκμετάλλευση των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, από την αστάθεια στην Αφρική και στα πετρελαιοπαραγωγά κράτη (π.χ. Λιβύη), από το περίπλοκο γεωπολιτικό πλέγμα στην Αρκτική (Ρωσία-ΗΠΑ-Καναδάς-Δανία-Νορβηγία) των επιβεβαιωμένων ή πιθανολογούμενων αποθεμάτων καθώς και από τη μείωση στη χρησιμοποίηση της πυρηνικής ενέργειας, τουλάχιστο στο δυτικό κόσμο, με εξαίρεση κυρίως τη Γαλλία⁶¹.

Ο ρωσο-ουκρανικός πόλεμος (24 Φεβρουαρίου 2022-) αποτέλεσε έναν ακόμη παράγοντα επίσπευσης της διαδικασίας επανέναρξης των ερευνών στην Ανατολική Μεσόγειο όπου η στρατηγική σύγκρουση της Δύσης με τη Μόσχα και η ανάγκη να καλυφθούν άμεσα οι ανάγκες της ενεργοβόρας ευρωπαϊκής βιομηχανίας. Η κρίση κατά το τρέχον α' εξάμηνο του 2022, ελέω της ρωσικής εισβολής, κατέδειξε με τη μεγαλύτερη σαφήνεια την ενεργειακή τρωτότητα της Ευρώπης και την ανάγκη κατάρτισης ενός συγκριμένου σχεδίου απεξάρτησης από το ρωσικό φυσικό αέριο.

Οι περιφερειακοί δρώντες της Ανατολικής Μεσογείου με τις μεγαλύτερες πιθανότητες να εμπλακούν άμεσα στην απεμπλοκή από τη ρωσική εξάρτηση είναι εκείνες με επιβεβαιωμένα κοιτάσματα (Ισραήλ-Λεβιάθαν, Αίγυπτος -Zor), εκείνες που βρίσκονται σε στάδιο ερευνών με πιθανά κοιτάσματα (Ελλάδα και Κύπρος) αλλά και ο παράγοντας αποσταθεροποίησης της περιοχής, η Τουρκία που φιλοδοξεί να γίνει κέντρο διαμετακόμισης αγωγών (hub)⁶².

Ο βασικός στόχος είναι το πλεονάζον ισραηλινό φυσικό αέριο και τα κυπριακά κοιτάσματα να τροφοδοτήσουν μέσω Αιγύπτου τη διεθνή αγορά με έμφαση την Ευρώπη. Επιπλέον εξετάζεται το σχέδιο ηλεκτρικής διασύνδεσης Euro Asia interconnector ενώ ακόμη και το σχέδιο του East Med, παρά τις επιφυλάξεις ή τον αρνητισμό των ΗΠΑ, παραμένει στο

⁶¹ Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Εθνικής Άμυνας, *Λευκή Βίβλος 2014*, Τυπογραφείο Ελληνικού Στρατού, εκδ. 2015, σ. 24

⁶² «Σήμα εκκίνησης για την ενεργειακή κούρσα στην Αν. Μεσόγειο δίνει ο πόλεμος στην Ουκρανία» στο <https://www.liberal.gr/diplomacy/sima-ekkinisis-gia-tin-energeiaki-koursa-stin-an-mesogeio-dinei-o-polemos-stin-oukrania/442838>, 12-4-2022.

προσκήνιο, με βασικό μειονέκτημα το υψηλό κόστος κατασκευής των αγωγών, του βάθους εξόρυξης και της αμυντικής θωράκισής του. Ο εναλλακτικός αγωγός που προωθείται από την τουρκική πλευρά (Ισραήλ-κυπριακή ΑΟΖ-Τουρκία) κρίνεται οικονομικά πιο προσιτός όμως περιπλέκει τη διαμετακόμιση λόγω της μη αναγνώρισης της Κυπριακής Δημοκρατίας από την Τουρκία⁶³.

Το Ισραήλ, μία δυτικού τύπου αναπτυγμένη δημοκρατία της Μέσης Ανατολής από μακρού χρόνου, και λόγω των ιδιόρρυθμων και ενίοτε πολυτάραχων σχέσεών του με τα πετρελαιοπαραγωγά αραβικά κράτη του κόλπου και της Μέσης Ανατολής προμηθευόταν υδρογονάνθρακες από την Αίγυπτο (72 bcf ετησίως, μέσω του Atish - Askhelon Pipeline, παρακλάδι του Arab Gas Pipeline⁶⁴, από τη Ρωσία, από χώρες της κεντρικής Ασίας (Καζακστάν) και από χώρες της Λατινικής Αμερικής (Βενεζουέλα). Συνεπώς η ανακατεύθυνση της ενεργειακής του πολιτικής προς την ανάπτυξη της εγχώριας παραγωγής και τη στήριξη της διαφοροποίησης των πηγών με βασικό γνώμονα την ενεργειακή και εθνική ασφάλεια του Ισραήλ⁶⁵.

Σταδιακά, από το 2000 και έπειτα άρχισαν να καρποφορούν οι πρώτες προσπάθειες του στρατηγικού ενεργειακού δόγματος του Ισραήλ με την πρώτη ανακάλυψη κοιτάσματος φυσικού αερίου να τοποθετείται το 2000, εντός του θαλάσσιου χώρου πλησίον της πόλης Ashkelon. Ήταν τα κοιτάσματα Mari-B, Moa και Nir, με την ποσότητα να εκτινούνταν σε 1-1.5 tfc περίπου φυσικό αέριο. Ακολούθησαν το 2009 το μεγάλο κοιτάσμα Tamar⁶⁶, εκτιμώμενης ποσότητας 8.2-10 tfc φυσικού αερίου, το 2010 το κοιτάσμα Leviathan⁶⁷ εκτιμώμενης ποσότητας 16 tfc φυσικού αερίου και το κοιτάσμα Dalit εκτιμώμενης ποσότητας 15 tfc φυσικού αερίου⁶⁸.

⁶³ Οπ.,π.

⁶⁴ EIA, U.S Energy Information Administration, Israel, 2016, <https://www.eia.gov/international/analysis/country/ISR>, 20-4-2022.

⁶⁵ Bahgat Cawdat, Israel's Energy Security :Regional Implication, Middle East Policy Council ,Vol.XVIII, No 3, 2013, σσ. 1-9, εδώ σσ. 2-3.

⁶⁶ Το κοιτάσμα θεωρείται πως κατευθύνεται για την κάλυψη των εγχώριων αναγκών του Ισραήλ για τα επόμενα 25-30 χρόνια. Βλ. Athanasios Dagoumas & Floros Flouros, Energy Policy Formulation in Israel Following its Recent Gas Discoveries, *International Journal of Energy Economics and Policy*, 2017,σ. 23.

⁶⁷ Το κοιτάσμα Λεβιάθαν, εκτιμάται πως διαθέτει έως και 22 tcf ποσότητας φυσικού αερίου και γειτνιάζει με το Οικόπεδο 12 της Κύπρου. βλ. Γεώργιος Χρυσοχού, The Declaration of the Cypriot Exclusive Economic Zone (EEZ) and International Law of the Sea, Nausivios Chora – A Journal of Naval Sciences and Technology -Volume 4/2012, Hellenic Naval Academy, Piraeus, 2012 στο <http://nausivios.snd.edu.gr/ed2012.php>, σσ.245-263.

⁶⁸ Σιούσιουρας & Χρυσοχού, *Γεωγραφία της Ενέργειας*, σ. 119.

Μία σειρά εξελίξεων, όπως η επίθεση στο εμπορικό πλοίο Μαβί Μαρμαρά, που εισήλθε χωρίς άδεια στα ισραηλινά ύδατα τον Ιούνιο του 2010, από Ισραηλινούς κομάντο με τη θανάτωση και εννέα Τούρκων ακτιβιστών μεταξύ άλλων καθώς και η στενές σχέσεις του ισλαμιστή Τούρκου προέδρου Ερντογκάν με την εξτρεμιστική Χαμάς δυσχέραιναν σημαντικά τις διμερείς σχέσεις Ισραήλ-Τουρκίας. Αυτό είχε ως αντανάκλαση τη σταδιακή προσέγγιση του Ισραήλ με την Κύπρο και την Ελλάδα, πολιτική επιλογή που ακολούθησαν όλες οι ελληνικές κυβερνήσεις από τον Γεώργιο Παπανδρέου και έπειτα⁶⁹. Στις 28 Ιανουαρίου 2016 έλαβε χώρα η πρώτη τριμερής Σύνοδος Κορυφής Ελλάδας-Κύπρου-Ισραήλ στη Λευκωσία με κύρια σημεία ενδιαφέροντος, πέραν του τουριστικού κλάδου, το ενεργειακό, το μεταναστευτικό και την καταπολέμηση της τρομοκρατίας στο πλαίσιο της εθνικής ασφάλειας των κρατών. Επιπλέον γινόταν λόγος και για τη διερεύνηση των πιθανοτήτων κατασκευής αγωγού για τη μεταφορά φυσικού αερίου από το Ισραήλ στην Κύπρο και στην Ελλάδα⁷⁰.

Σχετικά με την ετοιμότητα του Ισραήλ, η ισραηλινή υπουργός ενέργειας Καρίν Ελχαράρ δήλωσε ότι από τον Σεπτέμβριο του 2022 το Ισραήλ θα μπορεί να εξάγει προς την Ευρώπη μια σημαντική ποσότητα φυσικού αερίου από το κοιτάσμα Karish (που διαχειρίζεται η ENERGEAN) δίνοντας έμφαση στην εξαγωγή του φυσικού αερίου μέσω των δυο σταθμών LNG (υγροποιημένο φυσικό αέριο) που διαθέτει η Αίγυπτος⁷¹.

Η Ελλάδα, από την άλλη πλευρά, δήλωσε την πρόθεση για την ενεργοποίηση των αδειών παραχώρησης για έρευνες υδρογονανθράκων στο Ιόνιο, Δυτικά και Νοτιοδυτικά της Κρήτης περιοχές που υπάρχουν γεωλογικές ενδείξεις για ύπαρξη κοιτασμάτων. Η Ελλάδα ευνοεί και προωθεί τη μεταφορά ποσοτήτων φυσικού αερίου της Ανατολικής Μεσογείου από την Αίγυπτο σε μορφή LNG με την προοπτική το υγροποιημένο αέριο να καταλήγει στο σταθμό της Αλεξανδρούπολης και από εκεί με τον διασυνδετήριο αγωγό να τροφοδοτηθεί η Βουλγαρία και οι

⁶⁹ Arye Mekel, A New Geopolitical Bloc is Born in the Eastern Mediterranean: Israel, Greece and Cyprus, *BESA Center Perspectives*, Paper No. 329, February 16, 2016, σ. 3.

⁷⁰ Mekel, A New Geopolitical Bloc, σσ. 1 και 3.

⁷¹ Οπ.,π.

βαλκανικές χώρες. Μία ακόμη πιθανή διευθέτηση έργου είναι και η ηλεκτρική διασύνδεση Ελλάδας -Αιγύπτου (Euro Africa Interconnector) που θα προσφέρει μέσω της χώρας μας καθαρή ενέργεια στην Ευρώπη.

Οι ΗΠΑ, ως ο βασικός διεθνής δρών της περιοχής, εσχάτως έχουν άρει, μέσω σχετικού non paper State Department, τη στήριξή τους στον αγωγό EAST MED στηρίζοντας τη δημιουργία ευέλικτων και αμέσων οδών μεταφοράς φυσικού αερίου προς την Ευρώπη και ευνοώντας και την τουρκική συμμετοχή με γνώμονα της σταθερότητα στην περιοχή και τη σταδιακή αποκοπή της Τουρκίας από τη Ρωσία⁷².

Γενικότερα, κάνοντας μία αποτίμηση των ενεργειακών κοιτασμάτων στη λεκάνη της Ανατολικής Μεσογείου αναφέρεται ότι τα σημεία συγκέντρωσης εστιάζονται στην περιοχή του Ανατολικού Αιγαίου, στο Λιβυκό Πέλαγος, στο Ιόνιο Πέλαγος, και στη θαλάσσια ζώνη Κύπρου-Αλεξανδρέττας-Συρίας-Λιβάνου-Ισραήλ-Σουέζ⁷³.

Εντός της ελληνικής επικράτειας, έως το 2017, και με δυνατότητα εκμετάλλευσης ανακαλύφθηκαν το κοιτάσμα πετρελαίου «Πρίνου» περίξ της Θάσου με παραγωγή 120 εκατ. βαρέλια, το κοιτάσμα φυσικού αερίου της Νότιας Καβάλας (900 εκατ. κυβικά μέτρα φυσικού αερίου), το κοιτάσμα του «Βόρειου Πρίνου» (3,5 εκατ. Βαρέλια) και το κοιτάσμα «Έψιλον» (350.000 βαρέλια). Σε εξέλιξη βρίσκονταν οι έρευνες στο Ιόνιο Πέλαγος (Κατάκολο, Ζάκυνθος)⁷⁴.

Πέραν των ανωτέρω η Ελλάδα διαθέτει τουλάχιστο ακόμη 10 επιβεβαιωμένα κοιτάσματα πετρελαίου και φυσικού αερίου στη ζώνη της Δυτική και της Βόρειας Ελλάδας, ενώ γεωφυσικές και γεωλογικές έρευνες έχουν εντοπίσει και υποθαλάσσια κοιτάσματα νοτιοδυτικά της Κρήτης⁷⁵.

Η Ελλάδα από το 2004 έως και το 2019 παρουσιάζει ένα ελλειμματικό ισοζύγιο καυσίμων (115 δις ευρώ) αναλογούν στο 35% του εξωτερικού χρέους. Αυτό οφείλεται στο ότι ενεργειακή της εξάρτηση την ωθεί στην εισαγωγή μεγάλης

⁷² «Σήμα εκκίνησης για την ενεργειακή κούρσα στην Αν. Μεσόγειο δίνει ο πόλεμος στην Ουκρανία» στο <https://www.liberal.gr/diplomacy/sima-ekkinisis-gia-tin-energeiaki-koursa-stin-an-mesogeio-dinei-o-polemos-stin-oukrania/442838>, 12-4-2022.

⁷³ Μάζης, *Γεωπολιτική προσέγγιση*, σ. 43.

⁷⁴ Ηλίας Κονοφάγος, *Ενεργειακές προοπτικές Ελλάδας το 2030 με ορίζοντα το 2050, Προοπτικές έρευνας και εκμετάλλευσης εγχώριων υδρογονανθράκων*, εκδ. Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα, 2018, σσ. 130-143, εδώ σ. 132 στο <https://www.academia.edu/>, 20-4-2022.

⁷⁵ Κονοφάγος, *Ενεργειακές προοπτικές Ελλάδας το 2030 με ορίζοντα το 2050*, σ.135.

ποσότητας καυσίμων. Ενδεικτικά, το 2015 η Ελλάδα παρήγαγε μόλις 0,19 εκατ. τόνους (Mt) αργού πετρελαίου (κοίτασμα του Πρίνου στην Θάσο) με την κατανάλωση να ανέρχεται στους 11,0 εκατ. τόνους (Mt). Το αργό πετρέλαιο η Ελλάδα το εισάγει από το Ιράκ, το Καζακστάν και το Ιράν και πιο μικρές ποσότητες εισάγει από Αίγυπτο, Λιβύη, Ρωσία, Σαουδική Αραβία, Κολομβία και Ηνωμένο Βασίλειο⁷⁶.

Σχετικά με το φυσικό αέριο η Ελλάδα το 2016 πέτυχε παραγωγή 0,009 δις κυβικά μέτρα (bcm) φυσικού αερίου ενώ κατανάλωσε 4,1 δις κυβικά μέτρα (bcm). Οι βασικοί προμηθευτές της ελληνικής αγοράς ήταν η Ρωσία, η Τουρκία και η Αλγερία (με LNG)⁷⁷.

Συνοπτικά η ελληνική ενεργειακή εξάρτηση σε αργό πετρέλαιο και φυσικό αέριο φθάνει το 70.66% από τις εισαγωγές πετρελαίου και φυσικού αερίου. Για την απομείωση των ανωτέρω εξαρτήσεων η ελληνική πολιτική επικεντρώνει στις επενδύσεις στον τομέα των υποδομών (σταθμοί αποθήκευσης υγροποιημένου αερίου) και στο τομέα των Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας (ΑΠΕ). Μερικές ενέργειες για την ενίσχυση των υποδομών και των εγκαταστάσεων στην Ελλάδα είναι η ηλεκτρική διασύνδεση της Κρήτης με την ηπειρωτική Ελλάδα, η αναβάθμιση του τερματικού σταθμού LNG στην Ρεβυθούσα (προσθήκη 3ης δεξαμενής 95.000 κ.μ.) ενώ επίκειται και η χρήση πλωτού τερματικού σταθμού LNG στην Αλεξανδρούπολη με δυνατότητα αποθήκευσης και επαναεριοποίησης του υγροποιημένου φυσικού αερίου. Επιπλέον δρομολογείται και η κατασκευή υποθαλάσσιου και χερσαίου αγωγού διέλευσης για την προώθηση στο Εθνικό Σύστημα Φυσικού Αερίου⁷⁸.

Η ενεργειακή θέση της Ελλάδας ενισχύθηκε από τη σταδιακή πρόοδο που σημειώθηκε κατά τα τελευταία έτη με τη συμμετοχή της σε μια σειρά νέων αγωγών φυσικού αερίου (στον υπό κατασκευή TAP-TransAdriaticPipeline, στον τριεθνή διασυνδετήριο αγωγό Ιταλίας-Ελλάδας-Βουλγαρίας (IGB) και στον υπό μελέτη East Med).

Βέβαια, η εξάρτηση από τη γειτονική Τουρκία, στο βαθμό που ο Νότιος Διάδρομος (South Stream) με επιμέρους αγωγούς (είτε από Αζερμπαϊτζάν είτε από

⁷⁶ Ινστιτούτο Ενέργειας Νοτιοανατολικής Ευρώπης (2019), Ο ελληνικός ενεργειακός τομέας –Ετήσια έκθεση 2019, σσ. 1-184, εδώ σ. 45 στο <https://www.iene.gr/page.asp?pid=4942&>, 12-4-2022.

⁷⁷ Οπ.π., σ. 56.

⁷⁸ Ινστιτούτο Ενέργειας Νοτιοανατολικής Ευρώπης (2019), Ο ελληνικός ενεργειακός τομέας –Ετήσια έκθεση 2019, σσ. 61-62 στο <https://www.iene.gr/page.asp?pid=4942&>, 12-4-2022.

Ρωσία) διέρχεται το τουρκικό έδαφος, καθιστά την ενεργειακή ασφάλεια της Ελλάδας επισφαλή λόγω των αποσταθεροποιητικών πρακτικών της τουρκικής πολιτικής. Εξάλλου, η Τουρκία λόγω της γεωγραφικής της θέσης, του μεγέθους της και των συναφών υποδομών της κατορθώνει να παραμένει κομβικής σημασίας χώρα με 3 εκατ. βαρέλια πετρελαίου να διέρχονται σε καθημερινή βάση (θάλασσα Βόσπορου-λιμάνι Τσεϊχάν-διασύνδεση μέσω των αγωγών Blue Stream, Turkish Stream, Trans Balkan), με τέσσερις τερματικούς σταθμούς LNG (50 bcm φυσικού αερίου ετησίως).

Για να αναβαθμίσει τη θέση της, η Ελλάδα επενδύει στην αγοράς ηλεκτρικής ενέργειας και υπό την αιγίδα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής με απώτερο σκοπό την ενοποίηση των αγορών ηλεκτρικής ενέργειας της ΝΑ Ευρώπης. Η Ελλάδα αποβλέπει στην ανάπτυξη των EuroAsia Interconnector και EuroAfrica Interconnector, δηλαδή το ευρωπαϊκό έργο που φιλοδοξεί να συνδέσει τα δίκτυα ηλεκτρικής ενέργειας της Κύπρου και του Ισραήλ με την Ελλάδα μέσω Κρήτης και με τη σειρά του το ελληνικό τμήμα επρόκειτο να διασυνδεθεί με το διασυνδεδεμένο σύστημα της ηπειρωτικής Ευρώπης (ολοκλήρωση του ευρασιατικού διασυνδετηρίου αγωγού). Αντίστοιχα η διασύνδεση της Αιγύπτου με την Κύπρο για την πρόσβαση στις αγορές της Ευρώπης αφορά τον ευρωαφρικανικό διασυνδετήριο αγωγό.

Οι διασυνδετήριои EuroAfrica και EuroAsia πλεονεκτούν συντείνουν στην ευελιξία ως προς την προμήθεια, καθώς η ηλεκτρική ενέργεια μπορεί να παραχθεί από διάφορες πηγές (π.χ. ηλιακή ενέργεια, φυσικό αέριο κ.ά.) Υπολογίζεται ότι το πρώτο τμήμα του EuroAfrica, μεταξύ Αιγύπτου και Κύπρου, θα τεθεί σε λειτουργία τον Δεκέμβριο του 2023 και το δεύτερο, από την Κύπρο προς την Ελλάδα, στα τέλη του 2024. Ο σχεδιασμός για τον διασυνδετήριο EuroAsia, έχει, συγκριτικά, καθυστερήσει⁷⁹.

Τα έργα αναμένεται να προσφέρουν κοινωνικά και οικονομικά οφέλη στις οικονομίες οικονομία των συμμετεχόντων κρατών, προσφέροντας, παράλληλα, ασφάλεια εφοδιασμού αλλά και μία εναλλακτική οδό διέλευσης ηλεκτρικής ενέργειας από την Ανατολική Μεσόγειο προς την Ευρώπη. Συμπερασματικά, η Ελλάδα έχει

⁷⁹ Henri J. Barkey, «Ένα νέο κεφάλαιο ανοίγει στην Ανατολική Μεσόγειο» στο <https://www.kathimerini.gr/opinion/561704554/ena-neo-kefalaio-anoigei-stin-anatoliki-mesogeio-k/>, 17-4-2022.

ακόμη ελλειπείς ενεργειακές υποδομές για να μπορέσει να αποτελέσει πρωταγωνίστρια ως προς τον ενεργειακό εφοδιασμό σε περιφερειακό επίπεδο⁸⁰.

Βέβαια είναι ενθαρρυντικό, για την ελληνική πλευρά αλλά κατ' επέκταση και για το ευρωπαϊκό ενδιαφέρον για τη διαφοροποίηση των οδών διέλευσης και των πηγών τροφοδότησης υδρογονανθράκων η επανέναρξη ερευνών για υδρογονάνθρακες η οποία έλαβε χώρα μόλις τον Απρίλιο του 2022. Οι έρευνες επρόκειτο να επικεντρωθούν σε δύο 'οικόπεδα' στο Ιόνιο Πέλαγος («μπλοκ Ιόνιο» και «μπλοκ 10-Κυπαρισσιακός Κόλπος») που θεωρούνται περισσότερο 'ώριμα', αφού τα Ελληνικά Πετρέλαια (ΕΛΠΕ) ως κάτοχος του δικαιώματος ερευνών πραγματοποίησαν σε αυτά σεισμικές έρευνες, και σε ακόμη δύο στο Αιγαίο Πέλαγος (τοποθεσίες δυτικά και νοτιοδυτικά της Κρήτης) που θεωρούνται αρκετά υποσχόμενα.

Σύμφωνα με τις πιο μετριοπαθείς και όχι υπεραισιόδοξες εκτιμήσεις εντός των ετών 2023-2024 είναι δυνατό να ολοκληρωθούν οι σεισμικές έρευνες (γεωλογικές, γεωχημικές, γεωφυσικές) και στα τέσσερα ανωτέρω οικόπεδα προκειμένου κατά τα έτη 2025-2026 να ξεκινήσουν και οι πρώτες γεωτρήσεις. Πιθανή ευνοϊκή τροπή των πραγμάτων ως προς την εύρεση εκμεταλλεύσιμου ορυκτού πλούτου μπορεί να οδηγήσει σε εξόρυξη αερίου ακόμη και εντός του 2028 με 2029⁸¹.

Στα δύο οικόπεδα στο Ιόνιο πρόθεση των ΕΛΠΕ είναι η ολοκλήρωση σεισμικών καταγραφών εντός 12 μηνών, ενώ στα δύο οικόπεδα της Κρήτης, όπου τα Ελληνικά Πετρέλαια συμμετέχουν σε κοινοπραξία με την Total (γαλλικών συμφερόντων) και την Exxon Mobil (αμερικανικών συμφερόντων), οι σεισμικές έρευνες δεν πραγματοποιήθηκαν εντός του χειμώνα, όπως προβλεπόταν για διάφορους λόγους.

Το Ινστιτούτο Ενέργειας Νοτιοανατολικής Ευρώπης (IENE) σε ειδική του Έκθεση (2022) πιθανολογεί την ύπαρξη σημαντικών αποθεμάτων φυσικού αερίου στη χώρα. Στις προαναφερθείσες θαλάσσιες περιοχές εντοπίζονται περισσότεροι από 30 πιθανοί ερευνητικοί στόχοι που δυνητικά θα οδηγούσαν σε σειρά ερευνητικών γεωτρήσεων για ανακάλυψη κοιτασμάτων υδρογονανθράκων. Σε ένα συγκρατημένο σενάριο επιτυχούς περάτωσης του 25% των γεωτρήσεων στις θαλάσσιες περιοχές του

⁸⁰ Ινστιτούτο Ενέργειας Νοτιοανατολικής Ευρώπης (2019), Ο ελληνικός ενεργειακός τομέας –Ετήσια έκθεση 2019, σσ. 144-145 στο <https://www.iene.gr/page.asp?pid=4942&>, 12-4-2022.

⁸¹ «Επιστροφή στις έρευνες υδρογονανθράκων» στο <https://m.naftemporiki.gr/story/1852785>, 13-4-2022.

Ιονίου και νοτίως και δυτικώς της Κρήτης υπολογίζεται ότι τα δυνητικά αποθέματα θα μπορούν να ανέρχονται σε εύρος των 70-90 τρισ. κυβικών ποδιών αερίου, ικανών να καλύψουν το 15%-20% των ενεργειακών αναγκών των κρατών μελών της Ε.Ε. Η δυνητική αξία των αποθεμάτων φυσικού αερίου της χώρας υπολογίζεται ότι προσεγγίζει τα 250 δισ. ευρώ⁸².

Σύμφωνα με την έκθεση του IENE για την ευόδωση των ευσεβών πόθων χρειάζονται η πολιτική βούληση, η πίεση στις εταιρείες-επενδυτές που τους παραχωρήθηκε η άδεια για έρευνα να επισπεύσουν το πρόγραμμα ερευνών τους, η άρση των όποιων γραφειοκρατικών και χρονοβόρων προσκομμάτων, η σταθερή και με 10ετή προοπτική εθνική ενεργειακή και γεωπολιτική στρατηγική με έμφαση στη ζώνη της Ανατολικής Μεσογείου, η εναρμόνιση της οροθέτησης της ΑΟΖ με τα νέα ευρήματα και η προσέλκυση και πρόσθετων διεθνών επενδυτικών ομίλων προκειμένου να ξεκινήσουν επενδύσεις για σειρά ερευνών σε νέες παραχωρήσεις σε άλλες θέσεις-οικόπεδα είτε χερσαίες είτε θαλάσσιες (π.χ. Θερμαϊκός Κόλπος, Νέστος, Στρυμόνας κ.α.). Τέλος, είναι σημαντικό ότι οι τωρινές ενδείξεις τοποθετούν το ποσοστό του φυσικού αερίου επί του συνόλου των πιθανών ευρημάτων στο 85% περίπου⁸³.

3.1.Η περίπτωση του αγωγού East Med Pipeline, το τριμερές σχήμα Ελλάδας-Κύπρου-Ισραήλ και η εμπλοκή των ΗΠΑ. Οι προσδοκίες, τα προσκόμματα και ο αντίκτυπος των κρίσεων

Το περισσότερο φιλόδοξο μεταξύ των σχεδίων που έχουν τεθεί επί τάπητος για την περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου στο πλαίσιο της διαφοροποίησης των οδών διέλευσης αλλά και της αλλαγής των προμηθευτών είναι ο αγωγός στην Ανατολική Μεσόγειο East Med Pipeline με εν δυνάμει ικανότητα μεταφοράς των κοιτασμάτων της Ανατολικής Μεσογείου (Ισραήλ, Κύπρου, Αιγύπτου) στην Ευρωπαϊκή Ένωση μέσω Ελλάδας και Ιταλίας. Βέβαια, στον αγωγό θα μπορούσαν να συμπεριληφθούν και τα ενδεχόμενα κοιτάσματα φυσικού αερίου που ίσως ανακαλυφθούν στην Ελλάδα, στις περιοχές του Ιονίου και κυρίως νοτίως και δυτικά

⁸² «Επιστροφή στις έρευνες υδρογονανθράκων» στο <https://m.naftemporiki.gr/story/1852785>, 13-4-2022.

⁸³ «Το restart στις έρευνες για φυσικό αέριο και η αξία των κοιτασμάτων» στο https://www.businessdaily.gr/oikonomia/61664_restart-stis-creynes-gia-fysiko-aerio-kai-i-axia-ton-koitasmaton, 13-4-2022.

της Κρήτης. Ο ανωτέρω αγωγός αποσκοπεί πρώτιστα στην ελάττωση της ενεργειακής εξάρτησης των ευρωπαϊκών κρατών κατά 10-15% από τη Ρωσία. Άλλωστε έχει χαρακτηριστεί από τα κοινοτικά όργανα της Ευρώπης ως έργο υψίστου κοινού ενδιαφέροντος (projects of common interest/PCIs) και για το σκοπό αυτό έχουν ήδη αποδεσμευθεί κοινοτικά κονδύλια για να επικεντρώσουν στην εξέταση της τεχνολογικής και οικονομικής βιωσιμότητας του έργου⁸⁴.

Τα σημαντικά ευρήματα εντός της Αποκλειστικής Οικονομικής Ζώνης (ΑΟΖ) της Κύπρου, του Ισραήλ και της Αιγύπτου καθώς και των ισχυρών ενδείξεων ότι είναι αξιοποιήσιμα, είναι δυνατό να καταστήσουν τις τρεις αυτές χώρες σε καίριας σημασίας εξαγωγείς ενέργειας⁸⁵. Ασφαλώς πέραν της αποκόμισης εσόδων και ενίσχυσης των οικονομιών τους, οι συντονισμένες κινήσεις των ανωτέρων περιφερειακών δρώντων της Ανατολικής Μεσογείου τυγχάνουν της στήριξης της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των ΗΠΑ, παρά τις υπαναχωρήσεις με τον αγωγό East Med. Η μείωση της ενεργειακής εξάρτησης της Ευρώπης από το ρωσικό φυσικό αέριο είναι το ποθούμενο, όμως πρέπει να συνυπολογισθεί το βάθος χρόνου καθώς και το εξαιρετικά δαπανηρό μεταβατικό στάδιο με την εξόρυξη και κυρίως τη μεταφορά του φυσικού αερίου είτε μέσω αγωγών είτε μέσω σταθμών υγροποίησης (LNG). Επιπλέον, φαίνεται ότι για να δομηθούν οι απαιτούμενες υποδομές και ακολούθως να αποδώσουν χρειάζεται γεωπολιτική σταθερότητα, μακρόπνοο στρατηγικό πλάνο καθώς και δέσμευση των συνεργαζόμενων περιφερειακών δρώντων⁸⁶.

Από την άλλη πλευρά υπάρχει πάντα και η προσφορότερη ως προς το χρόνο περάτωσης και χαμηλότερου κόστους οδός προώθησης των ισραηλινών κοιτασμάτων μέσω αγωγών διά της Τουρκίας. Επιπρόσθετα ο παραπάνω θα είχε τη δυνατότητα σύνδεσης με το υφιστάμενο δίκτυο αγωγών στην τουρκική επικράτεια που ήδη αποτελεί ένα διαμετακομιστικό κόμβο προώθησης του ρωσικού και του αζέρικου φυσικού αερίου προς τα κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης⁸⁷. Εντούτοις, το Κυπριακό, που παραμένει άλυτο και συνεπώς περιπλέκει τη δυνατότητα διέλευσης ενός αγωγού

⁸⁴ Andrea Prontera and Mariusz Ruszel, «Energy Security in the Eastern Mediterranean», *Middle East Policy*, Vol. xxiv, No.3, Fall 2017, σ. 156.

⁸⁵ Kevin Johnson, Alex Ross and Endy Zemenides, «Natural Gas in the Eastern Mediterranean: The Coal and Steel of the 21st Century?», *Emerging Leaders Perspectives, The Chicago Council on Global Affairs*, 2015, σσ. 4-6.

⁸⁶ Michael Leigh, «Energy-A Geopolitical Game Changer?», *The International Spectator*, vol. 49, no. 2, June 2014, σσ. 1-10.

⁸⁷ Ioannis Grigoriadis, «Energy discoveries in Eastern Mediterranean: conflict or cooperation», *Middle East Policy*, Vol..XXI,N. 3,Fall 2014, σσ.124-133, εδώ σ. 126.

από την κυπριακή ΑΟΖ και μάλιστα με την Τουρκία να μην αναγνωρίζει την κρατική οντότητα της ανεξάρτητης Κυπριακής Δημοκρατίας, είναι σημαντικό πρόσκομμα για την περάτωση του έργου. Επιπλέον, η επιφυλακτικότητα ακόμη και δυσπιστία του Ισραήλ στην απρόβλεπτη τουρκική εξωτερική πολιτική συνιστά πρόσθετη προβληματική παράμετρο για την πρόκριση της Τουρκίας ως κέντρου διαμετακόμισης του ισραηλινού φυσικού αερίου από την Ανατολική Μεσόγειο προς την Ευρώπη⁸⁸.

Η απαρχή της εμβάθυνσης της ενεργειακής στρατηγικής συμμαχίας Ελλάδας-Ισραήλ μπορεί να τοποθετηθεί στον Δεκέμβριο του 2017 όταν οι δύο χώρες μαζί με την Κύπρο και την Ιταλία συνομολόγησαν μνημόνιο συνεργασίας με απώτερο στόχο τη διερεύνηση των πιθανοτήτων ολοκλήρωσης ενός αγωγού φυσικού αερίου που θα μπορεί να συνδέει εμπορικά τα εμπορεύσιμα αποθέματα υδρογονανθράκων του ισραηλινού κοιτάσματος Λεβιάθαν με τις ευρωπαϊκές αγορές. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ανήγαγε το project σε ένα τεχνικά υλοποιήσιμο και οικονομικά βιώσιμο εγχείρημα. Η αρχική δυναμικότητα του διασυνδεδετήριου αγωγού υπολογιζόταν στα 10 δισ. κυβ. μέτρα φυσικού αερίου ετησίως. Θα υπήρχε μία υποθαλάσσια όδευση από την ισραηλινή ΑΟΖ προς την Κύπρο η οποία εν συνεχεία θα προσέγγιζε τις νότιες ακτές της Κρήτης και μέσω Πελοποννήσου και των ακτών της Αιτωλοακαρνανίας και της Ηπείρου θα έφθανε στην Ιταλία. Στο Φλωροβούνι της Θεσπρωτίας, ο αγωγός EastMed θα μπορούσε εν δυνάμει να συνδεθεί και με το έργο του αγωγού ΠΟΣΕΙΔΩΝ (διασυνδεδετήριος Ελλάδας-Ιταλίας)⁸⁹.

Ο αγωγός, παρά την αναμφίβολα αυξημένη γεωπολιτική και γεωστρατηγική του βαρύτητα το γεγονός ότι αναγκαστικά θα πρέπει να διέρχεται από μεγάλα βάθη καθιστά τεχνικά αρκετά χρονοβόρο και κοστοβόρο το εγχείρημα προκειμένου να ολοκληρωθεί και καθιστάται επιπρόσθετα περισσότερο ευεπίφορος σε ζημιές από

⁸⁸ Ioannis Mazis and Ioannis Sotiropoulos, «The role of energy as a geopolitical factor for the consolidation of Greek-Israeli relations». *Regional Science Inquiry*, Vol. VIII, (2), Special Issue 2016, σσ, 27-44, εδώ σ. 40 στο https://www.researchgate.net/publication/310615735_The_role_of_energy_as_a_geopolitical_factor_for_the_consolidation_of_Greek-Israeli_relations, 19-4-2022.

⁸⁹ Διασυνδεδετήριος Αγωγός Eastern Mediterranean Pipeline (EastMed), στο <https://www.depa.gr/diethnis-ypodomes/>, 19-4-2022.

ενδεχόμενο εκδήλωσης σεισμικών εκδηλώσεων σε μία θαλάσσια περιοχή μεταξύ Κρήτης και Κύπρου που είναι σεισμογενής⁹⁰.

Η Ανατολική Μεσόγειος σύμφωνα με σχετικά τεχνική έκθεση της Γεωλογικής Υπηρεσίας των ΗΠΑ του 2010 (USGS Technical Report 2010) εκτίμησε ότι τα βέβαια μαζί με τα εν δυνάμει αποθέματα φυσικού αερίου του υποσυστήματος της Ανατολικής Μεσογείου προσεγγίζουν, εάν δεν ξεπερνούν, τα 14 τρις κυβικά μέτρα (tcm)⁹¹.

Η κύρια στόχευση του αγωγού εντάσσεται στη στρατηγική ενός νότιου ευρωπαϊκού διαδρόμου φυσικού αερίου προκειμένου να μειωθούν οι ποσότητες του ρωσικού φυσικού αερίου προκειμένου να συσταθεί μία εναλλακτική διαδρομή μετακίνησης υδρογονανθράκων⁹².

Βέβαια, η περισσότερο ανταγωνιστική λύση φέρεται να είναι η μεταφορά του φυσικού αερίου από Κύπρο και Ισραήλ προς τους τερματικούς σταθμούς υγροποίησης της Αιγύπτου, ελεγχόμενοι από Shell (τερματικό Idku) και από την κοινοπραξία ENI-Gas Natural (τερματικό Damietta)⁹³

Σε ό,τι αφορά το πολιτικό και οικονομικό σκέλος, είναι σημαντικό ότι το 2015 ξεκίνησε η συγχρηματοδότηση από την ΕΕ των προ της Μελέτης Εφαρμογής (Pre-Feed Studies) μελετών του έργου. Τον Ιούνιο του 2018 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή με κονδύλια ύψους € 34.5 εκ. αποφάσισε τη συγχρηματοδότηση με ποσοστό 50% των εναπομεινάντων σταδίων της ανάπτυξης του έργου (φάση Μελέτης Εφαρμογής-Front End Engineering Design – FEED), συμπεριλαμβανομένων της εκπόνησης των περιβαλλοντικών μελετών, της Μελέτης Εφαρμογής (FEED) καθώς και τη διενέργεια της Λεπτομερούς Υποθαλάσσιας Έρευνας (Detailed Marine Survey – DMS).

Στις 5 Μαΐου 2020 χορηγήθηκε στο έργο East Med το καθεστώς ‘Έργου Εθνικής σημασίας και Δημοσίου Συμφέροντος’ και από το ελληνικό κοινοβούλιο.

⁹⁰ Αθανάσιος Πίτατζης, *Ενεργειακή και Γεωπολιτική Πραγματικότητα στην Νοτιοανατολική Μεσόγειο*, 2017, σσ. 1-28, εδώ σ. 6 στο <https://energyexpress.gr/sites/default/files/paragraphs/pitatzis.pdf>, 19-4-2022.

⁹¹ Γρηγόρης Τσάλτας-Χρήστος Αναγνώστου (επιμ.), *Αιγαίο και Νοτιοανατολική Μεσόγειος. Σύγχρονες προκλήσεις & προοπτικές εκμετάλλευσης υποθαλάσσιων ενεργειακών φυσικών πόρων*, Αθήνα, εκδ.Σιδέρη, 2014, σσ. 138 - 139.

⁹² Thanos Dokos & Theodoros Tsakiris, A Strategic Challenge: The role of Greece in Europe's Southern Gas Corridor Strategy, *ELIAMEP*, Policy Paper No 17, February 2012, σσ.5-6.

⁹³ Τσακίρης, *Ενεργειακή Ασφάλεια και Διεθνής Πολιτική*, σ. 744.

Σημειωτέον ότι οι Μελέτες Εφαρμογής (FEED) για τα χερσαία & υποθαλάσσια τμήματα βρίσκονται σε εξέλιξη από τον Ιούνιο του 2020. Έχει επίσης ανατεθεί η Λεπτομερής Υποθαλάσσια Έρευνα (DMS) ενώ βρίσκονται σε διαδικασία ανάθεσης οι περιβαλλοντικές μελέτες για τα χερσαία και υποθαλάσσια τμήματα (ESIA Offshore & Onshore) καθώς και η σύμβαση για την Αξιολόγηση και επαλήθευση του σχεδιασμού (Design Appraisal & Verification).

Η επιτυχή ολοκλήρωση της φάσης FEED θα επιτρέψει τη λήψη της Τελικής Επενδυτικής Απόφασης και την έναρξη της κατασκευής. Η έναρξη λειτουργίας του έργου αναμένεται στα μέσα του 2025. Η ανάπτυξη του αγωγού East Med, πέραν της ΕΕ, χαίρει εξαρχής της ενεργούς στήριξης των Κυβερνήσεων των κρατών από τα οποία θα διέρχεται. Στο πλαίσιο αυτό, στις 2 Ιανουαρίου 2020, με την υποστήριξη της Ιταλικής κυβέρνησης, υπεγράφη η Διακυβερνητική συμφωνία (IGA), μεταξύ Ισραήλ-Κύπρου-Ελλάδας- ενώ επικυρώθηκε από τα ελληνικά, κυπριακά και ισραηλινά κοινοβούλια.

Σχετικά με το τεχνικό κομμάτι, ο διασυνδετήριος αγωγός Eastern Mediterranean (East Med) θα εκτείνεται σε 1.900 χιλιόμετρα και αρχικά θα μεταφέρει 10 Bcm / έτος. Η διαδρομή που προβλέπεται να ακολουθήσει ο αγωγός East Med είναι η υποθαλάσσια όδευση προς την Κύπρο, στη συνέχεια προς τις ακτές της Κρήτης και ακολούθως, μέσω της Πελοποννήσου και της Δυτικής Ελλάδας ως τις ακτές της Θεσπρωτίας και την Ιταλία⁹⁴.

Η υπογραφή στις 2 Ιανουαρίου 2020 της διακρατικής συμφωνίας για τον αγωγό East Med σηματοδοτούσε την ξεκάθαρη πολιτική βούληση των τριών χωρών να δρομολογηθεί το έργο, μολονότι η βιωσιμότητα του εγχειρήματος παρέμενε αβέβαιη, σε αναμονή και της επόμενης φάσης παραγωγής του ισραηλινού κοιτάσματος Λεβιάθαν αλλά και της διασφάλισης για την επάρκεια του κυπριακού κοιτάσματος Γλαύκος προκειμένου να υπερέβαινε τα 5 τρις κυβικά πόδια⁹⁵.

⁹⁴«Διασυνδετήριος Αγωγός Eastern Mediterranean Pipeline (EastMed)» στο <https://depa-int.gr/eastern-mediterranean-pipeline/>, 15-4-2022.

⁹⁵Θοδωρής Τσακίρης: Το Ισραήλ «ξεκλειδώνει» τον EastMed στο <https://www.liberal.gr/apopsi/thodoris-tsakiris-to-israil-xekleidonei-ton-eastmed/279190>, 19-4-2022.

Πηγή: <https://www.kathimerini.gr>, 17-4-2022

Βέβαια η κατακλυσμιαία υγειονομική κρίση της πανδημίας (2020-) και ο γεωπολιτικός αντίκτυπος του ρωσοουκρανικού πολέμου (2022-) έχει θέσει αντικειμενικά προσκόμματα στην ευόδωση του έργου. Ο πρώτος λόγος είναι η ανάγκη άμεσης επίσπευσης του εφοδιασμού της Ευρώπης με υδρογονάνθρακες συνεπεία των ομόθυμων κυρώσεων στη Ρωσία. Μεταξύ άλλων τομέων (χρηματοοικονομικός-SWIFT {διεθνές σύστημα ανταλλαγής χρηματοπιστωτικών μηνυμάτων}, εμπόριο, μεταφορές, MME, αποεπένδυση με την αποχώρηση εταιρειών-κολοσσών από τη ρωσική αγορά, κυρώσεις σε ιδιώτες ‘ολιγάρχες’) το σημείο ενδιαφέροντος είναι ο ενεργειακός τομέας.

Αρχικά οι ΗΠΑ ανακοίνωσαν εμπάργκο στις εισαγωγές ρωσικού πετρελαίου, φυσικού αερίου και άνθρακα. Το Ηνωμένο Βασίλειο ακολούθησε σε ό,τι αφορά το πετρέλαιο, ανακοινώνοντας ότι μέχρι τα τέλη του 2022 θα σταματήσει τις εισαγωγές ρωσικού αργού και πετρελαϊκών προϊόντων. Οι Ευρωπαίοι διχάζονται, δεδομένου ότι πολλές χώρες, όπως η Γερμανία και η Ιταλία, εξαρτώνται από το ρωσικό φυσικό αέριο. Η ΕΕ σχεδιάζει ωστόσο επενδύσεις ώστε να περιορίσει κατά τα δύο τρίτα τις εισαγωγές ρωσικού φυσικού αερίου. Η Gazprom, ο ρωσικός κολοσσός του φυσικού αερίου, είναι μεταξύ των εταιρειών που δεν μπορούν πλέον να δανείζονται από τις δυτικές αγορές. Παράλληλα, ανεστάλη η διαδικασία αδειοδότησης του αγωγού Nord

Stream 2, με τον οποίο θα αυξάνονταν οι παραδόσεις ρωσικού φυσικού αερίου στη Γερμανία. Η εταιρεία που τον διαχειρίζεται υπέβαλε αίτημα πτώχευσης⁹⁶.

Μία πρώτη ανάγνωση του αρνητικού αντίκτυπου στην παγκόσμια οικονομία από τις οικονομικές κυρώσεις στη Ρωσία αφορά την άνοδο των τιμών λιανικής κατανάλωσης σε ό,τι αφορά τα ενεργειακά προϊόντα, τα οποία καταλαμβάνουν το μεγαλύτερο ποσοστό στις εμπορικές συναλλαγές μεταξύ Ευρώπης και Ρωσίας, και έχουν εξαιρεθεί από τις κυρώσεις, τουλάχιστο μέχρι νεωτέρας.

Αυτό οφείλεται στον ιδιαίτερο σημαντικό βαθμό ενεργειακής εξάρτησης των περισσότερων ευρωπαϊκών χωρών από τη Ρωσία σε ό,τι αφορά μόνο το φυσικό αέριο, πέραν των υπόλοιπων ενεργειακών προϊόντων. Η Λετονία, η Φινλανδία, η Τσεχία, η Σλοβακία, η Ρουμανία, η Βουλγαρία, η Ουγγαρία και η Γερμανία, παρουσιάζουν βαθμό εξάρτησης μεταξύ 60%-100%⁹⁷. Η παραπάνω εξάρτηση προέκυψε ως απόρροια πολλαπλών λανθασμένων επιλογών ως προς τον ενεργειακό εφοδιασμό τόσο σε κεντρικό όσο και σε εθνικό επίπεδο.

Ο πόλεμος θα μετριάσει τις συγκρατημένα ευνοϊκές προσδοκίες που άρχισαν να αναφύονται περί του διαφαινόμενου τέλους της πανδημίας και άρα σταθεροποίησης των τιμών. Η δυσχερής οικονομική συγκυρία ωθείς την αύξηση των δαπανών για την αγορά καυσίμων και ηλεκτρικού ρεύματος και τρόφιμα.

Οι επιδιώξεις των ΗΠΑ είναι να προμηθεύσουν την Ευρώπη με υδροποιημένο αέριο (LNG), παραγόμενο από το αμερικανικό σχιστολιθικό αέριο, αλλά ασφαλώς σε τιμή πολύ υψηλότερη από το ρωσικό φυσικό αέριο που μεταφέρεται μέσω αγωγών και όχι διά θαλάσσης, πέραν του χαμηλότερου κόστους παραγωγής σε σχέση με το πιο δαπανηρό σχιστολιθικό που χρήζει περαιτέρω χημικής επεξεργασίας προκειμένου να καταστεί εμπορεύσιμο και χρηστικό. Μεσομακροπρόθεσμος σκοπός των ΗΠΑ είναι να συνεχίσει και στο μέλλον να καλύπτει την αυξημένη ζήτηση, λόγω της αλλαγής του χάρτη προμηθευτών από τις ευρωπαϊκές χώρες καθώς και λόγω του ότι ακόμη και το σύνολο των σημερινών αποθεμάτων υδρογονανθράκων στην

⁹⁶ «Πόλεμος Ουκρανία: Ποιες είναι οι κυρώσεις που έχουν επιβληθεί στη Ρωσία μέχρι σήμερα» στο <https://www.cnn.gr/focus/story/304726/polemos-oukrania-poies-einai-oi-kyroseis-poy-exoyn-epivlithei-sti-rosia-mexri-simera>, 15-4-2022.

⁹⁷ «Ο πόλεμος, οι απειλές στην οικονομία και η εξάρτηση από τη Ρωσία» στο https://www.businessdaily.gr/oikonomia/58682_o-polemos-oi-apeiles-stin-oikonomia-kai-i-exartisi-apo-ti-rosia, 15-4-2022.

Ανατολική Μεσόγειο δεν μπορούν επουδενί να καλύψουν τις ενεργειακές ανάγκες της ευρωπαϊκής ηπείρου⁹⁸.

Βέβαια μεταξύ της πανδημικής κρίσης και του πολέμου στην Ουκρανία προηγήθηκε ένα non paper State Department. Το παραπάνω έγγραφο ήρε την εμπιστοσύνη του στο φιλόδοξο σχέδιο στην Ανατολική Μεσόγειο για την περιστολή της εξάρτησης από το ρωσικό φυσικό αέριο.

Το παραπάνω γεγονός πρέπει να ιδωθεί υπό το πρίσμα ποικίλων οικονομικών, πολιτικών και γεωστρατηγικών και γεωπολιτικών παραγόντων. Μία από τις πτυχές που γεννά προβληματισμό είναι η βιωσιμότητα του αγωγού East Med καθώς θεωρούταν εν αμφιβόλω το εάν και σε ποιο βαθμό θα μπορούσαν τα κοιτάσματα φυσικού αερίου του Ισραήλ όπως βέβαια και τα αντίστοιχα της Κύπρου, βρισκόμενα ακόμη σε ερευνητικό στάδιο, να υποκαταστήσουν τους ρωσικούς υδρογονάνθρακες⁹⁹.

Τα επιβεβαιωμένα κοιτάσματα του Ισραήλ είναι 413 δισεκατομμύρια κυβικά μέτρα ή 14,6 τρισεκατομμύρια κυβικά πόδια στα τέλη του 2018, που στο μεγαλύτερο βαθμό προορίζονται για την κατανάλωση των ενεργειακών αναγκών του Ισραήλ. Από την άλλη πλευρά, τα κοιτάσματα της Κύπρου είναι μεν σημαντικά για τον «Γλάυκο» η αρχική εκτίμηση είναι 5-8 τρισεκατομμύρια κυβικά πόδια και για την «Αφροδίτη» έχει αναφερθεί εκτίμηση για 4 τρισεκατομμύρια κυβικά πόδια) όμως ακόμη δεν μπορούν να λογισθούν ως εκμεταλλεύσιμα. Τα παραπάνω, συνδυαστικά με το κόστος περάτωσης του τεχνικού μέρους του έργου δεν αποτελούν ισχυρά εχέγγυα για το όλο εγχείρημα¹⁰⁰.

Επιπλέον, πέραν των τριών περιφερειακών δρόμων που εμπλέκονται άμεσα στο φέρελι έργο υπάρχουν ακόμη δύο σημαντικοί δρόμους στην περιοχή που δεν μπορούν, για διαφορετικούς λόγους, να αγνοηθούν, Πρόκειται για την Αίγυπτο και για την Τουρκία. Στην πρώτη περίπτωση μία εναλλακτική ή μία πρόσθετη παράμετρος του σχεδίου θα ήταν μία μικρή παρέκκλιση με σκοπό τη συμπερίληψη και της Αιγύπτου στον αγωγό. Η γεωφυσική θέση της χώρας, το μέγεθός της, το ειδικό γεωστρατηγικό της βάρος, τα 2.186 τρισεκατομμύρια κυβικά μέτρα ή 77,2

⁹⁸ Χαράλαμπος Γκότσης, «Κερδισμένοι και χαμένοι από τις οικονομικές κυρώσεις στη Ρωσία» στο <https://m.naftemporiki.gr/story/1842794/kerdismenoi-kai-xamenoi-apo-tis-oikonomikes-kuroseis-sti-rosia>, 15-4-2022.

⁹⁹ «East Med-Γιατί δεν θεωρείται πια βιώσιμος ο αγωγός» στο <https://www.tovima.gr/2022/01/15/finance/east-med-giati-den-theoretai-pia-viosimos-o-agogos/>, 15-4-2022.

¹⁰⁰ Όπ.,π.

τρισεκατομμύρια κυβικά πόδια που κατέχει ως αποδεδειγμένα αποθέματα φυσικού αερίου σε συνδυασμό με το πλεονέκτημα των εγκαταστάσεων υγροποίησης φυσικού αερίου την καθιστούν χώρα κλειδί για τη διέλευση των υδρογονανθράκων της ευρύτερης περιοχής¹⁰¹.

Άλλωστε, η διεθνής πολεμική συγκυρία ευνοεί τις εξαγωγές LNG εις βάρος των χρονοβόρων και κοστοβόρων εξορύξεων φυσικού αερίου. Επιπλέον, τα κοιτάσματα του Ισραήλ δεν προορίζονται πρωτίστως για εξαγωγή ενώ τα κυπριακά κοιτάσματα είναι δυνητικής εκμετάλλευσης. Επιπλέον, εσχάτως, το Ισραήλ εξετάζει με ευμένεια και το σχέδιο για τη διασύνδεση του ηλεκτρικού του δικτύου με αυτό της Ευρώπης, δηλαδή το σχέδιο για τον EuroAsia Interconnector (που ενδιαφέρει και την Ελλάδα), γιατί αυτό θα εξασφαλίσει μεγαλύτερη ενεργειακή ασφάλεια¹⁰².

Οι ΗΠΑ, ως διεθνής δρώντας και σύμμαχος όλων των προαναφερθέντων περιφερειακών δρώντων στην Ανατολική Μεσόγειο ευνοεί το LNG έναντι των αγωγών καθώς αφενός η πλειονότητα εξ' αυτών στο χώρο της Ευρασίας ελέγχονται από τη Ρωσία, το γεωπολιτικό αντίπαλο δέος των ΗΠΑ μαζί με την Κίνα, και αφετέρου οι ΗΠΑ είναι μια χώρα που επίσης εξάγει υγροποιημένο φυσικό αέριο και έχει κάνει μεγάλες επενδύσεις και στην εξόρυξη σχιστολιθικού αερίου. Επιπρόσθετα, οι ΗΠΑ υποστηρίζουν και τα σχέδια ηλεκτρικής ενεργειακής διασύνδεσης, δηλαδή τόσο το EuroAsia Interconnector όσο και το EuroAfrica Interconnector όπως έχουν αναλυθεί ανωτέρω¹⁰³.

Πρόσθετα προβλήματα για την ολοκλήρωση του αγωγού East Med, πέραν των οικονομικών και των γεωπολιτικών παραμέτρων, είναι το πολιτικό πρόσκομμα του άλυτου και τιθεμένου σε εκκρεμότητα Κυπριακού σε συνδυασμό με το ότι η Τουρκία κατέχει το βόρειο τμήμα της Κύπρου, δεν αναγνωρίζει την Κυπριακή Δημοκρατία ενώ αμφισβητεί και τα κυριαρχία δικαιώματα της Ελλάδας. Συνεπώς ο ένας περιφερειακός δρων της Ανατολικής Μεσογείου έχει προβλήματα με άλλους δύο. Συνεπώς είτε για την ευόδωση του παραπάνω αγωγού είτε οιοδήποτε άλλου εναλλακτικού (π.χ. μεταξύ Ισραήλ-Τουρκίας που θα διατρέχει την Κυπριακή ΑΟΖ)

¹⁰¹ «East Med-Γιατί δεν θεωρείται πια βιώσιμος ο αγωγός» στο <https://www.tovima.gr/2022/01/15/finance/east-med-giati-den-theoretai-pia-viosimos-o-agogos/>, 15-4-2022.

¹⁰² Οπ.,π.

¹⁰³ Οπ.,π.

προϋποθέτει είτε την επίλυση του Κυπριακού είτε μία θεαματική εξομάλυνση των σχέσεων.

Οι ΗΠΑ τάσσονται υπέρ της λογικής μίας συνεννόησης ή ευκρινέστερα μίας «συνεκμετάλλευσης» των φυσικών πόρων στη Νοτιοανατολική Μεσόγειο, εντάσσοντας, ουσιαστικά στο ‘παιχνίδι του διαμοιρασμού’ των υδρογονανθράκων της περιοχής και την Τουρκία¹⁰⁴.

Ακόμη μία διάσταση που δυσχεραίνει την περάτωση του φιλόδοξου έργου είναι το γεγονός ότι στο φυσικό αέριο αποδίδεται ο τίτλος του ‘μεταβατικού υδρογονάνθρακα’ με προοπτική περιθωριοποίησής του μεσομακροπρόθεσμα ακριβώς λόγω των σχετικά αυξημένων εκπομπών άνθρακα σε σχέση επί παραδείγματι με ο υδρογόνο ή τις ΑΠΕ (Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας). Αυτό συνεπάγεται ότι κάθε έργο που στηρίζεται στο φυσικό αέριο ως εμπορεύσιμο καύσιμο θα πρέπει να αποσβέσει το κόστος μελετών και κατασκευής εντός σύντομου, σχετικά, διαστήματος μίας ή στην καλύτερη περίπτωση δύο δεκαετιών¹⁰⁵.

Συνεπώς, πέραν των προσδοκιών και των ενεργειών για απεξάρτηση από το ρωσικό φυσικό αέριο δεν είναι αμελητέα η παράμετρος της προσμέτρησης της σχέσης κόστους-ωφελείας που τόσο το Ισραήλ όσο και η Αίγυπτος με την Κύπρο θα πρέπει να λάβουν υπόψη. Πέραν των προαναφερθέντων αγωγών υπάρχουν δύο εναλλακτικά σχέδια για την ενεργειακή τροφοδοσία της Ευρώπης μέσω Αιγύπτου και μέσω Κύπρου με τη χρήση δεξαμενόπλοιων με υγροποιημένο φυσικό αέριο για τη μεταφορά του ισραηλινού αερίου. Στην Ελλάδα υπάρχει ο σταθμός επανεραιοποίησης της Ρεβυθούσας αλλά και ο FSRU που κατασκευάζεται στην Αλεξανδρούπολη μπορούν να καταστούν διαμετακομιστικοί κόμβοι μεταφοράς φυσικού αερίου στην Ευρώπη. Σε αυτές τις περιπτώσεις το φυσικό αέριο σε μορφή LNG θα μεταφέρεται με πλοία στην Ανατολική Μεσόγειο από το Ισραήλ μέσω Αιγύπτου όπου θα υγροποιείται, θα φορτώνεται σε πλοία μεταφοράς LNG και θα προωθείται στην Ελλάδα και στην Ευρώπη.

¹⁰⁴ «East Med-Γιατί δεν θεωρείται πια βιώσιμος ο αγωγός» στο <https://www.tovima.gr/2022/01/15/finance/east-med-giati-den-theoreitai-pia-viosimos-o-agogos/>, 15-4-2022.

¹⁰⁵ «East Med-Γιατί δεν θεωρείται πια βιώσιμος ο αγωγός» στο <https://www.tovima.gr/2022/01/15/finance/east-med-giati-den-theoreitai-pia-viosimos-o-agogos/>, 15-4-2022.

Πηγή: <https://www.imerisia.gr>, 17-4-2022

Σχετικά με το βασικό στόχο των ΗΠΑ στο χώρο της Ανατολικής Μεσογείου φαίνεται ότι οι αμερικανικές επιδιώξεις επικεντρώνουν στην ανάσχεση της ρωσικής επιρροής μέσω της μείωσης της ενεργειακής εξάρτησης των ευρωπαϊκών κρατών από τη Ρωσία. Εξάλλου, διαχρονικά οι ΗΠΑ θεωρούσαν τη Μεσόγειο έναν ‘αυτοκινητόδρομο’ διαμέσου του οποίου θα επέβαλλαν την ισχύ τους στο χώρο της Ευρασίας και στην αφρικανική ήπειρο¹⁰⁶.

Υπό αυτό το πρίσμα μπορεί να ιδωθεί και η δυσανασχέτηση των ΗΠΑ με την ελληνική πολιτική της διακυβέρνησης Καραμανλή (2004-2009) λόγω της προσέγγισης της Ρωσίας στο, στο πλαίσιο της πολυμερούς εξωτερικής πολιτικής. Ασφαλώς, η επιλογή της τότε ελληνικής κυβέρνησης δεν ήταν η αλλαγή ‘στρατοπέδου’ και η γεωστρατηγική πρόσδεση στο ‘ρωσικό άρμα’ αλλά η ενεργειακή (μέσω κατασκευής του ελληνο-βουλγαρικού αγωγού Μπουργκάς-Αλεξανδρούπολη) και η στρατιωτική συνεργασία με την αγορά μικρών ρωσικών τεθωρακισμένων οχημάτων μεταφοράς προσωπικού (ΤΟΜΠΙ-ΤΟΜΑ)¹⁰⁷.

Ως προς τις διπλωματικές τους επιδιώξεις στην Ανατολική Μεσόγειο οι ΗΠΑ επενδύουν στην προσέγγιση και συνεργασία της Τουρκίας και του Ισραήλ και της εξομάλυνσης των πολυτάραχων ελληνοτουρκικών σχέσεων. επίλυση των διαφορών μεταξύ Ελλάδας-Τουρκίας και Τουρκίας-Κύπρου. Η στόχευση είναι η ενέργεια να ενώσει και όχι να διχάσει τους παραπάνω περιφερειακούς δρώντες της περιοχής. Σε αυτό το συνεργατικό πλαίσιο, στις 4 Αυγούστου 2019, έλαβε χώρα η πρώτη

¹⁰⁶ Patrick Nopens, Geopolitical Shifts in the Eastern Mediterranean, *Security Policy Brief*,43, 2013, σσ. 1-9, εδώ σ. 3.

¹⁰⁷ Ανδρέας Στεργίου, Kivanc Ulusoy & Menahem Blondheim (επιμ.).(2017). Σύγκρουση και ευημερία. Γεωπολιτική και ενέργεια στην Ανατολική Μεσόγειο . Αθήνα, εκδ.Κλειδάριθμος, Αθήνα, 2017, σσ. 105-106.

ενεργειακή διάσκεψη Ελλάδας-Κύπρου-Ισραήλ-ΗΠΑ στην Αθήνα προωθώντας, ουσιαστικά την μέχρι τότε εκκολλητόμενη τριμερή συνεργασία Ελλάδας-Κύπρου-Ισραήλ¹⁰⁸.

Επιπλέον, η υπερατλαντική δύναμη προωθεί τις διμερείς ενεργειακές σχέσεις ειδικά με το Ισραήλ και σχετικές ενέργειες που το καταδεικνύουν είναι η σύσταση ενεργειακού κέντρου ΗΠΑ-Ισραήλ, ως οργανικό μέρος του Νόμου Στρατηγικής Εταιρικής Σχέσης ΗΠΑ-Ισραήλ του 2014¹⁰⁹. Το γεγονός ότι η Ανατολική Μεσόγειος αναβαθμίστηκε γεωπολιτικά και γεωστρατηγικά μετά την ανακάλυψη των κοιτασμάτων του φυσικού αερίου ώθησε τις ΗΠΑ και τις ιδιωτικές αμερικανικές εταιρείες πετρελαιοειδών να κερδίσουν δικαιώματα εξαγωγής υδροποιημένου φυσικού αερίου από τα κοιτάσματα της Ανατολικής Μεσογείου με αυτές τις κινήσεις να αποφέρουν αποτέλεσμα, όπως η σύναψη συμφωνίας για την εμπορία φυσικού αερίου από το κοιτάσμα Tamar του Ισραήλ¹¹⁰.

Σχετικά με τα τριμερή σχήματα Ελλάδας-Ισραήλ-Κύπρου η πρώτη τριμερής διάσκεψη έλαβε χώρα στη Λευκωσία τον Ιανουάριο του 2016 πρωτίστως για τη διερεύνηση της δυνατότητας κατασκευής του East Med. Επ' αυτού συστάθηκαν η Permanent Ministerial Committee on Energy (Μόνιμη Υπουργική Επιτροπή Ενέργειας) με σκοπό την εποπτεία, το συντονισμό και την εκτέλεση των ενεργειακών projects. Στο πολιτικό μέρος εθίγη το Κυπριακό με τους συνέδρους να ομονοούν ότι η ειρηνική και με βάση το διεθνές δίκαιο επίλυση θα ήταν η πιο φρόνιμη επιλογή για την επικράτηση της ειρήνης και της πολιτικής σταθερότητας στην ευρύτερη γεωγραφική ζώνη της Ανατολικής Μεσογείου. Σχετικά με το στρατιωτικό σκέλος, συμφωνήθηκαν κοινές στρατιωτικές ασκήσεις τόσο στο Αιγαίο όσο και στις ερήμους του Ισραήλ, ενώ για την αντιμετώπιση των ασύμμετρων απειλών διαπιστώθηκε

¹⁰⁸ «Πρώτη ενεργειακή διάσκεψη Ελλάδας-Κύπρου-Ισραήλ+ΗΠΑ» στο <https://www.naftemporiki.gr/finance/story/1503834/proti-energeiaki-diaskepsi-elladaskuprou-israil-kai-ipa>, 20-4-2022.

¹⁰⁹ Michael Ratner, Natural Gas Discoveries in the Eastern Mediterranean, *Congressional Research Service*, 2016, σσ. 1-14, εδώ σ. 14.

¹¹⁰ Pasquale De Micco, The prospect of Eastern Mediterranean gas production: An alternative energy supplier for the EU? European Parliament, 2014, σσ. 1-24, εδώ σ. 18 στο [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/briefing_note/join/2014/522339/EXPO-AFET_SP\(2014\)522339_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/briefing_note/join/2014/522339/EXPO-AFET_SP(2014)522339_EN.pdf), 20-4-2022.

ταύτιση απόψεων στην αναγκαιότητα στοχευμένης δράσης εναντίον της τρομοκρατίας¹¹¹.

Οι ΗΠΑ ευνόησαν από την πρώτη στιγμή αυτό το τριμερές σχήμα, ιδιαίτερα επί προεδρίας Τραμπ, συμπεριλαμβανομένου ότι στην πρωθυπουργία του Ισραήλ βρισκόταν ο Νετανιάχου, άσπονδος αντίπαλος του Τούρκου προέδρου. Εξαιρετικά σημαντική και από άποψη συμβολισμού ήταν πέμπτη συνάντηση που πραγματοποιήθηκε τον Δεκέμβριο του 2018 στο Ισραήλ, με συμμετοχή και του Αμερικανού πρέσβη στο Ισραήλ. Στην έκτη τριμερή συνάντηση, στην Ιερουσαλήμ, στις 20 Μαρτίου το 2019 το παρόν έδωσε και ο ηγέτης της αμερικανικής διπλωματίας, ο υπουργός Εξωτερικών των ΗΠΑ Μάικ Πομπέο¹¹². Η παρουσία αυτή κατέδειξε με τον πιο εμφατικό τρόπο την έμπρακτη υποστήριξη των ΗΠΑ στην τριμερή, θεμέλιο λίθο της ασφάλειας της Ανατολικής Μεσογείου. Οι ΗΠΑ προκρίνουν τη δημιουργία ενός αμυντικού και ενεργειακού περιφερειακού σχήματος το οποίο ενδυναμώθηκε από τα εν δυνάμει ενεργειακά κοιτάσματα στην Ανατολική Μεσόγειο και είναι πλήρως εναρμονισμένο με τη συγκρότηση ενός αντι-ρωσικού ενεργειακού σχήματος¹¹³.

Λίγο αργότερα, στις 25 Ιουνίου 2019, η επιτροπή Εξωτερικών Υποθέσεων της Γερουσίας υπερψήφισε το «Νομοσχέδιο για την Ασφάλεια και την Ενεργειακή Συνεργασία στην Ανατολική Μεσόγειο» (East Med Act) και εγκρίθηκε την 20 Δεκεμβρίου 2020 από τον Αμερικανό πρόεδρο. Εν ολίγοις, όπως αναφέρθηκε, το νομοσχέδιο υπογράμμισε τη στρατηγική ταύτιση των ΗΠΑ με το τριμερές σχήμα Ελλάδας, Κύπρου και Ισραήλ ενώ, για τη μείωση της ρωσικής επιρροής στην Ανατολική Μεσόγειο, προβλεπόταν η δημιουργία δύο αγωγών μεταφοράς ενέργειας, των TAP και East Med, καθώς και σταθμών υδροποιημένου φυσικού αερίου. Στο

¹¹¹ «Τριμερές Ελλάδα - Ισραήλ - Κύπρος: Καταλύτης σταθερότητας στην περιοχή οι υδρογονάνθρακες -EastMed και ηλεκτρική διασύνδεση στο προσκήνιο», στο <https://energypress.gr/news/trimerisellada-israil-kypros-katalytis-statherotitas-stin-periohi-oi-ydrogonanthrakes-eastmed>, 20-4-2022.

¹¹² Euronews, Στέιτ Ντιπάρτμεντ: Στην τριμερή Ελλάδα-Κύπρου-Ισραήλ ο Μάικ Πομπέο, στο <https://gr.euronews.com/2019/03/16/state-department-trimeri-elladas-kyprou-israhl-maik-pompeo>, 20-4-2022.

¹¹³ «Ανησυχία σε Αθήνα και Λευκωσία για την τουρκική επέκταση των δραστηριοτήτων μέσα στην κυπριακή ΑΟΖ», στο <https://www.kathimerini.gr/1028369/article/epikairothta/politikh/anhysyxia-se-a8hna-kai-leykwsia-thn-toyrkikh-epektash-twn-drasthriothtwn-esa-sthn-kypriakh-aoz>, 20-4-2022.

μνημόνιο αναφερόταν και η άρση του εμπάργκο πώλησης όπλων στην Κυπριακή Δημοκρατία¹¹⁴.

Η τριμερής Ελλάδα-Κύπρου-Ισραήλ, ως αποτέλεσμα των γεωπολιτικών ανακατατάξεων, ώθησε στην αρχικά πολιτική προσέγγιση των τριών κρατών που ενστερνίζονταν κοινές αξίες. Η αποστροφή για τον αναθεωρητισμό του Ιράν και της Τουρκίας, η αποδοχή της φιλελεύθερης δημοκρατίας, το κράτος δικαίου και ο σεβασμός στο διεθνές δίκαιο ήταν, πέραν των αμιγώς γεωστρατηγικών και ενεργειακών συμφερόντων, ένας κοινός τόπος ώσμωσης¹¹⁵.

Η ενεργειακή συνεργασία των τριών κρατών μπορεί να αποτελέσει πυλώνα συνεργασίας για την ασφάλεια στην Ανατολική Μεσόγειο, στους τομείς της ενεργειακής, θαλάσσιας και στρατιωτικής ασφάλειας αλλά και ως ζώνη αποσόβησης της τρομοκρατίας. Σημαντικό βήμα ήταν το Φόρουμ Αερίου Ανατολικής Μεσογείου (Eastern Mediterranean Gas Forum), στο Κάιρο στις 14 Ιανουαρίου 2019, όπου συμμετείχαν τα συμβαλλόμενα μέρη Αίγυπτος, Ελλάδα, Ιταλία, Ιορδανία, Παλαιστινιακή Αρχή, Ισραήλ και Κύπρος. Ήταν ένας περιφερειακός οργανισμός με σκοπό να οικοδομήσει μία αρχιτεκτονική ασφαλείας στην Ανατολική Μεσόγειο. Τον Σεπτέμβριο 2020 υπογράφηκε το Καταστατικό του Φόρουμ Φυσικού Αερίου στην Ανατολική Μεσόγειο από τα επτά ιδρυτικά μέλη του και το Φόρουμ θεωρούταν και τύποις επίσημος Οργανισμός από τις 1 Μαρτίου 2021.

Οι διακηρυγμένοι στόχοι του EMGF ήταν η σύσταση μίας περιφερειακής αγοράς αερίου με εγγυημένη ασφάλεια εφοδιασμού, ανταγωνιστική τιμολόγηση και σεβασμό στο περιβάλλον κατά την παραγωγή και τη μεταφορά των υδρογονανθράκων. Στη διακήρυξη ορίστηκε ότι το EMGF θα εδρεύει στο Κάιρο και δηλωνόταν η πρόθεση να δεχθεί ως μέλος κάθε κράτος που ενστερνιζόταν τα κοινά συμφέροντα του Φόρουμ. Έως τα τέλη του 2020 η Γαλλία ενδιαφερόταν να συμμετέχει ως μέλος του Φόρουμ, ενώ ΗΠΑ, Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα και Ευρωπαϊκή Επιτροπή επιθυμούσαν το στάτους του Παρατηρητή. Το Φόρουμ για το φυσικό αέριο της Ανατολικής Μεσογείου επιδιώκει την προαγωγή του διαλόγου μεταξύ των χωρών της περιοχής για το φυσικό αέριο με σκοπό τη σύσταση μίας

¹¹⁴«East Med Act: Νομοθεσία και εφαρμογή της» στο <https://www.kathimerini.gr/1057762/opinion/epikairohta/politikh/east-med-act-nomo8esia-kai-efarmogh-ths>, 20-4-2022.

¹¹⁵ George N. Tzogopoulos, DEBATE: What Is the Future of the Israel-Greece-Cyprus Partnership? The *Begin-Sadat Center for Strategic Studies*, <https://besacenter.org/online-debates/israel-greece-cyprus-partnership/>, 20-4-2022.

βιώσιμης περιφερειακής αγοράς φυσικού αερίου και υπό το πρίσμα της σταθερότητας της περιοχής¹¹⁶.

Στην τελευταία τριμερή σύνοδο των υπουργών Ενέργειας Ελλάδας-Ισραήλ-Κύπρου, Κώστα Σκρέκα, Karine Elharrar και Νατάσα Πηλείδου αντίστοιχα τον Απρίλιο του 2022, συμφωνήθηκε η διερεύνηση κατασκευής σταθμού LNG και στην Κύπρο για την προώθηση του ισραηλινού αερίου, αλλά και των τυχόν κυπριακών, στο ευρωπαϊκό έδαφος μέσω δεξαμενόπλοιων LNG¹¹⁷. Τα ανωτέρω καταδεικνύουν την εμβάθυνση των ελληνοϊσραηλινών σχέσεων αλλά και των τριμερών σχημάτων μεταξύ Ελλάδας-Κύπρου-Ισραήλ ή Ελλάδας-Ισραήλ-Αιγύπτου με γνώμονα την ενεργειακή ασφάλεια στην Ανατολική Μεσόγειο και την Ευρώπη.

¹¹⁶ «Φόρουμ Φυσικού Αερίου της ανατολικής Μεσογείου (East Mediterranean Gas Forum – EMGF)» στο <https://ypen.gov.gr/foroum-fysikou-aeriou-tis-anatolikis-mesogeiou-east-mediterranean-gas-forum-emgf/>, 20-4-2022.

¹¹⁷ «LNG: Το φυσικό αέριο του Ισραήλ ψάχνει δρόμο προς Ευρώπη-Ο ρόλος Κύπρου και Αιγύπτου» στο <https://www.imerisia.gr/epiheiriseis/energeia/40400-Ing-fysiko-aerio-toy-israil-psahnei-dromo-pros-eyropi-o-rolos-kyproy>, 17-4-2022.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

4. Οι ασύμμετρες απειλές για τους τρεις δρώντες και οι πυλώνες συνεργασίας τους. Προσφυγικό/Μεταναστευτικό-Ισλαμική τρομοκρατία και Θαλάσσια ασφάλεια στην Ανατολική Μεσόγειο.

Δεδομένου ότι οι ΗΠΑ λόγω γεωγραφικής απόστασης και το Ισραήλ λόγω της γεωγραφικής του θέσης, ευρισκόμενο στην ασιατική ήπειρο, δεν επηρεάζονται άμεσα ως προς το κομμάτι της θαλάσσιας ασφάλειας και τις συναφείς προσφυγικές ροές όσο η Ελλάδα που, αναπόφευκτα, αποτελεί κόμβο μεταξύ τριών ηπειρών και των θαλασσών που την περιτριγυρίζουν (Ιόνιο, Αιγαίο, Μεσόγειος). Το επίκεντρο της ασφάλειας της περιοχής της Ανατολικής Μεσογείου αφορά πρώτιστα την Ευρώπη που είναι και ο επιδιωκόμενος τελικός προορισμός τόσο των προσφυγικών ροών όσο και των λαθραίων εμπορευμάτων που προωθούνται στη δυτική αγορά από δίκτυα του οργανωμένου εγκλήματος.

Το αποτύπωμα των ΗΠΑ και της συνεργασίας και με τις ελληνικές αρχές για την θαλάσσια ασφάλεια της περιοχής, παράμετρος που στερεώνεται ακόμη περισσότερο με την εκχώρηση νέων βάσεων εν Ελλάδι, με ναυτική παρουσία και στην Αλεξανδρούπολη πέραν της Σούδας, μπορεί να ιδωθεί μέσα από την παρουσία του NATO. Ιδιαίτερα κρίσιμες αποφάσεις του αμυντικού οργανισμού ελήφθησαν για την θαλάσσια ασφάλεια στην Ανατολική Μεσόγειο κατά την τελευταία δεκαετία¹¹⁸. Εν ολίγοις στο περίπου 35σέλιδο εγχειρίδιο ‘Στρατηγικού Σχεδιασμού’, το 2010, συμπεκνωνόταν η πρόθεση για συντονισμό δράσης των συμμάχων και αντιμετώπιση των σύγχρονων προκλήσεων ασφαλείας κατά τον 21ο αιώνα με βάση τις αρχές της ασφάλειας, της ελευθερίας, της ισότητας και της αλληλεγγύης μεταξύ των μελών. Η τρομοκρατία, το λαθρεμπόριο ναρκωτικών και η πειρατεία επισημαίνονταν ως οι βασικοί ασύμμετροι κίνδυνοι ενώ αποτυπωνόταν η πρόθεση για συνεργασία με τη Ρωσία σε μία σειρά από περιφερειακά ζητήματα.

Το επόμενο έτος με την Στρατηγική της Θαλάσσιας Συμμαχίας (Alliance Maritime Strategy)¹¹⁹ επικέντρωνε σε συλλογική άμυνα, διαχείριση κρίσεων και

¹¹⁸ Active Engagement, Modern Defence. Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organization Adopted by Heads of State and Government at the NATO Summit in Lisbon 19-20 November 2010, σσ. 1-40 στο https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_publications/20120214_strategic-concept-2010-eng.pdf, 11-5-2022.

¹¹⁹NATO, Alliance Maritime Strategy, στο https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_75615.htm, 11-5-2022.

συνεταιριστική θαλάσσια ασφάλεια. Σε ό,τι αφορά την Ελλάδα, το NATO διεξήγε την επιχείρηση ‘Sea Guardian’ στη Μεσόγειο συνδράμοντας στην προσφυγική και μεταναστευτική κρίση στο Αιγαίο.

Η μεγαλύτερη πρόκληση της Ευρώπης που συνδέεται με την περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου είναι οι μεταναστευτικές και προσφυγικές ροές. Στην ευρύτερη λεκάνη της Μεσογείου δρουν και αναπτύσσονται δίκτυα οργανωμένου εγκλήματος που αφορά λαθρεμπόριο όπλων, καυσίμων, ναρκωτικών ακόμη και ανθρώπων με αφετηρία είτε την Αφρική είτε την Ασία και τελικό προορισμό την Ευρώπη. Η αντικειμενική αδυναμία πλήρους φύλαξης των θαλάσσιων συνόρων, η περιφερειακή κοινοτική διακυβέρνηση που συνεπάγεται ‘κενά συντονισμού’ και τα αχανή πορώδη σύνορα αποτελούν παράγοντες που ευνοούν το λαθρεμπόριο¹²⁰.

Η ευρωπαϊκή αλλά και η διεθνής ασφάλεια μπορεί να διασφαλιστεί μόνο μέσα από μία συντονισμένη και άρτια σχεδιασμένη διακρατική δράση των ενδιαφερομένων κρατών της περιοχής. Η καταπολέμηση των εγγενών αιτιών, η αναγκαιότητα επιβολής του νόμου ακόμη και μέσω στρατιωτικών δυνάμεων, η διαρκής επαγρύπνηση της ακτοφυλακής και του λιμενικού και η κινητοποίηση της ευρωπαϊκής υπηρεσίας φύλαξης συνόρων FRONTEX χρειάζονται συνεπικουρία τόσο από τις υπηρεσίες πληροφοριών όσο και από τον τοπικό πληθυσμό και τις οργανωμένες συλλογικότητες. Βέβαια, μία ιδιαίτερα προβληματική διάσταση του ζητήματος είναι ότι οι εργασίες του λαθρεμπορίου σε όλη τη Μεσόγειο ενίοτε επικαλύπτονται με τις προσφυγικές και μεταναστευτικές ροές. Εξάλλου, η EUROPOL αναφέρει, κατά προσέγγιση, ότι άνω του 90% των παράτυπων και παράνομων ανωτέρω ροών μετακινούνται στην ευρωπαϊκή ήπειρο με μέσα που διαθέτουν εγκληματικά δίκτυα που λυμαίνονται την περιοχή. Σχετικά με το πόσο προσοδοφόρες είναι τέτοιες ενέργειες, ενδεικτικά, υπολογίζεται ότι μόνο το 2015, τα κέρδη από το λαθρεμπόριο αγαθών και την σωματεμπορία κυμαινόταν μεταξύ 3 και 6 δισεκατομμυρίων ευρώ. Η συνηθέστερη διαδρομή των ροών προς το ευρωπαϊκό έδαφος είναι η οδός Λιβύη-Μάλτα-Ιταλία ή Ιράκ-Συρία-Τουρκία-Ελλάδα με μία πλειάδα οργανωμένων δρομολογίων με απαρχές είτε τα κράτη όπου μαίνεται ο εμφύλιος είτε γειτονικά κράτη της Βόρειας Αφρικής (Μάγκρεμπ)¹²¹.

¹²⁰ Persi Paoli & Bellasio, Against the rising tide: an overview of the growing criminalisation of the Mediterranean region, RAND Europe, Perspectives, p.4, 2017 στο <https://www.rand.org/pubs/perspectives/PE220.html>, 11-5-2022.

¹²¹ Οπ.π., σσ. 5-6.

Ένα ακόμη διάδρομος μετακίνησης ανθρώπων αλλά και λαθραίων εμπορευμάτων προς και μέσω της γεωγραφικής ζώνης της Ανατολικής Μεσογείου έχει ως κοιτίδα το Πακιστάν και το Αφγανιστάν που μέσω των γειτονικών κρατών απολήγουν στην Τουρκία και από εκεί προωθούνται στα εδάφη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) διαμέσου της ελληνικής και της βουλγαρικής μεθορίου. Οι ροές αυτές απειλούν με αποσταθεροποίηση την ευρύτερη περιοχή με το παράδειγμα της εργαλειοποίησης των προσφύγων από την αναθεωρητική Τουρκία προκειμένου ένας σημαντικός αριθμός να εισέλθει στο ελληνικό έδαφος, το Φεβρουάριο του 2020, να είναι χαρακτηριστικό. Οι λαθρέμποροι μπορεί να κερδίζουν μεταξύ 2,5 έως 4 εκατομμύρια ευρώ με τη μεταφορά 200 έως 800 μεταναστών σε ένα ταξίδι¹²².

Το αποκορύφωμα των προσφυγικών ροών προς την Ευρώπη ήταν τα έτη 2015 και 2016, με την οδό της Ανατολικής Μεσογείου να αναφέρεται ως η κορυφαία στις παράτυπες αφίξεις σε Ελλάδα, Κύπρο και Βουλγαρία με μεγαλύτερο αριθμό τους Σύριους πρόσφυγες. Η εφαρμογή της συμφωνίας ΕΕ-Τουρκίας, το Μάρτιο του 2016 μείωσε τον αριθμό των παράτυπων αφίξεων μέσω Τουρκίας καθώς αποφασίστηκε να επιστρέφουν στην Τουρκία εφόσον δεν αιτούνταν ασύλου. Το 2019 οι αφίξεις μέσω της οδού της Ανατολικής Μεσογείου ήταν κατά 90 % λιγότερες από ό,τι το 2015 με το 2020 να παρατηρείται περαιτέρω μείωση. Την Ελλάδα συνέδραμε ο Frontex με επιχειρησιακό προσωπικό και πόρους και με ταχείες επεμβάσεις στα σύνορα για την αποσόβηση νέων ροών¹²³.

Βέβαια, η αντιμετώπιση της πανδημίας κατά το 2020 σηματοδότησε την αύξηση του αριθμού των παράνομων διελεύσεων στα εξωτερικά σύνορα της Ευρώπης τους πρώτους δέκα μήνες του 2021 κατά 70% (160.000 άτομα) σε σχέση με το αντίστοιχο διάστημα το 2020, σύμφωνα με τα στοιχεία της Frontex. Η μόνη μεταναστευτική οδός όπου σημειώθηκε μείωση των αφίξεων κατά 11% φέτος σε σχέση με το 2020 είναι η Ανατολική Μεσόγειος και η περιοχή των νησιών του Αιγαίου¹²⁴.

Η προσφυγική κρίση ξεκίνησε με την Αραβική Άνοιξη και τις συρράξεις σε Λιβύη και Συρία και εκτοξεύτηκε μετά τη δράση και την αύξηση της επιρροής του

¹²² Όπ.π., σ. 7.

¹²³ «Μεταναστευτικές ροές στην οδό της Ανατολικής Μεσογείου» στο <https://www.consilium.europa.eu/el/policies/eu-migration-policy/eastern-mediterranean-route/>, 11-5-2022.

¹²⁴ «Αύξηση μεταναστευτικών ροών» στο <https://www.kathimerini.gr/society/561599473/ayxisi-metanasteytikon-roon/>, 11-5-2022.

ισλαμικού κράτους στο Ιράκ και τη Συρία κατά τα έτη 2014-2016. Πέραν της ανθρωπιστικής παραμέτρου της κρίσης και των κοινωνικοοικονομικών επιπτώσεων στις χώρες υποδοχής, οι προκλήσεις ασφαλείας συνδέονται τόσο με την αντιμετώπιση των ξένων μαχητών, πρώην μελών του Ισλαμικού Κράτους αλλά και τη δράση των οργανωμένων τρομοκρατικών δικτύων που λυμαίνονται την Ανατολική Μεσόγειο¹²⁵.

Η περιοχή είναι χώρος διέλευσης και μετακίνησης τρομοκρατών, τόσο μεμονωμένων όσο και οργανωμένων δικτύων. Επί παραδείγματι το παράρτημα της Al-Qai'da στη Βόρεια Αφρική, το AQIM (Αλ Κάιντα στο Ισλαμικό Μαγκρέμπ), η δράση εξτρεμιστικών ομάδων ομάδων σε Τυνησία, Λιβύη αλλά και στο Σαχέλ (Μάλι, Νίγηρας, Τσαντ, Σουδάν) συνιστούν κοιτίδες αστάθειας και ανασφάλεια με κίνδυνο εξαγωγής της κρίσης στην Ανατολική Μεσόγειο και στην Ευρώπη κατ' επέκταση¹²⁶.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση, πέραν της ανεπαρκούς αμυντικής της πολιτικής και της εξάρτησης της ασφαλείας της από το NATO, ακόμη δεν έχει συλλάβει και εφαρμόσει μία ατζέντα ασφαλείας με σκοπό την αντιμετώπιση του τζιχαντισμού εντός των ορίων της. Σε αυτό το πλαίσιο ο ρόλος τόσο της Ελλάδας όσο και του Ισραήλ, ως περιφερειακών δρώντων, είναι αξιοποιήσιμος και μπορούν να συνεργαστούν με ευρωατλαντικά σώματα για την ανάσχεση του ισλαμικού ριζοσπαστισμού¹²⁷. Στη σημαντική μονογραφία για την ανάλυση της εξωτερικής και αμυντικής αμερικανικής πολιτικής οι Grygiel & Mitchell συνέδεσαν την αποτελεσματικότητα και την αποδοτικότητα της εξωτερικής πολιτικής των ΗΠΑ με τη στενή και στρατηγική συμμαχία με 'κράτη-ακρίτες' όπως το Ισραήλ, χωρίς, όμως να εντάσσεται και η Ελλάδα. Κατά τον καθηγητή Διεθνών Σχέσεων, Σπυρίδωνα Λίτσα, η παράλειψη της ένταξης και της Ελλάδας είναι λάθος λόγω της γεωγραφικής θέσης, της αξιοπιστίας της ως συμμάχου και των ισχυρών αποτρεπτικών της δυνάμεων που μπορεί να εισφέρει σημαντική στην ανάσχεση του εξτρεμισμού και της ισλαμικής τρομοκρατίας¹²⁸.

Η θαλάσσια ασφάλεια της Ανατολικής Μεσογείου, πέραν της τρομοκρατίας, συνδέεται με την αποσόβηση μίας σειράς απειλών και κινδύνων όπως η πειρατεία και

¹²⁵ Zenonas Tziarras, Islamic Caliphate: A Quasi-State, a Global Security Threat, *Journal of Applied Security Research*, 12:1, 2017, σ.107.

¹²⁶ Paoli & Bellasio, *όπ.π.*, σ. 7

¹²⁷ Spyridon N. Litsas, The Eastern Mediterranean and the EU Parliamentary Election, *BESA Center*, στο <https://besacenter.org/perspectives-papers/eu-election-eastern-mediterranean/>, 11-5-2022.

¹²⁸ Spyridon N. Litsas, Jihadism, the Eastern Mediterranean, and the "Frontier States", *BESA Center*, στο <https://besacenter.org/perspectives-papers/eastern-mediterranean-jihad/>, 11-5-2022.

η ένοπλη ληστεία στη θάλασσα, και παρότι δεν καταγράφονται επί του παρόντος στην Ανατολική Μεσόγειο, αποτελούν πρωτοσέλιδα για πολλά χρόνια στην Νοτιοανατολική Ασία, τη Δυτική Αφρική και τον Ινδικό Ωκεανό.

Δεδομένου ότι το 90% του παγκόσμιου εμπορίου μεταφέρεται με πλοία και η Ανατολική Μεσόγειος είναι ένας κόμβος για την διεθνή ναυτιλία, καθιστά αναγκαίο τον έλεγχο της θαλάσσιας αυτής ζώνης λόγω των εγκυμονούντων κινδύνων. Υπάρχουν ένοπλες ομάδες (οι αντιμαχόμενοι σε Λιβύη και Συρία, οι πειρατές στο Κέρας της Αφρικής κ.λπ.) και ασταθείς περιοχές. Η θέση της Ελλάδας ως εμπορικού κόμβου και πύλη εισόδου εμπορευμάτων από Αφρική και Ασία στην Ευρώπη συνδέεται αναπόφευκτα με την απειλή που προεβύει η θαλάσσια τρομοκρατία στην περιοχή αντιπροσωπεύοντας, ακόμη, το αισθητά χαμηλό 2% των καταγεγραμμένων τρομοκρατικών επιθέσεων. Επιπλέον, η Ανατολική Μεσόγειος είναι ένας πολύ σημαντικός τουριστικός προορισμός και χώρος διελεύσεων κρουαζιερόπλοιων και μοιραία ανακύπτουν ζητήματα ασφαλείας.

Όλα τα προαναφερθέντα ζητήματα θαλάσσιας ανασφάλειας συγκροτούν το περιβάλλον προκλήσεων που αντιμετωπίζει η περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου. Στο πλαίσιο της χάραξης πολιτικής προς τον θαλάσσιο χώρο είναι περισσότερο από αναγκαία η συγκρότηση μίας περιφερειακής και διεθνούς συνεργασίας και ειδικά των κρατών που ομνύουν στην ασφάλεια, τη σταθερότητα και την ειρήνη. Τα τριγωνικά σχήματα Ελλάδα-Κύπρου-Ισραήλ συμπεριλαμβανομένης της Αιγύπτου διανοίγουν νέες ευκαιρίες για συνεργασία. Άλλωστε οι παραπάνω προκλήσεις είναι υπερεθνικές εκ φύσεως και διασυνοριακές εξ ορισμού. Καθώς όντως υπάρχουν σύνορα στη θάλασσα, οι προκλήσεις αυτές δεν μπορεί να αντιμετωπιστούν μονομερώς¹²⁹.

¹²⁹ Ιωάννης Χάψος, «Ανατολική Μεσόγειος: Προοπτικές, προκλήσεις, ευκαιρίες» στο <https://www.kathimerini.gr/pages/security-bulletin/938906/anatoliki-mesogeios-prooptikes-prokliseis-eykairies/>, 10-5-2022.

Συμπεράσματα-Επίμετρο

Η ευρύτερη λεκάνη της Ανατολικής Μεσογείου συνιστά, ομολογουμένως, ένα υποσύστημα ώσμωσης γεωπολιτικών, γεωστρατηγικών και γεωοικονομικών παραμέτρων. Σε αυτό το χώρο δραστηριοποιούνται τόσο περιφερειακοί όσο και διεθνείς δρώντες. Η Ελλάδα, η Κύπρος, η Τουρκία, ο Λίβανος, η Συρία, το Ισραήλ, η Αίγυπτος και η Λιβύη συνθέτουν το πλέγμα των περιφερειακών παικτών της περιοχής ενώ οι ΗΠΑ, η Ρωσία και, εσχάτως, μέσω της εμπορικής της διείσδυσης και η Κίνα.

Στο πλαίσιο της νεορεαλιστικής προσέγγισης τόσο τα ισχυρά όσο και τα πιο αδύναμα κράτη, για την ευόδωση των συμφερόντων τους και την επίτευξη των στόχων τους τόσο στην περιοχή όσο και διεθνώς, επιθυμούν τη συνομολόγηση συμμαχιών οικονομικού, αμυντικού, πολιτικού και στρατηγικού χαρακτήρα. Διαχρονικά και ειδικά από την πρώιμη μεταπολεμική περίοδο, τόσο η Ελλάδα όσο και το άρτι συσταθέν Ισραήλ ανήκαν στη δυτική σφαίρα επιρροής, ως φιλελεύθερες δημοκρατίες και με στενή συμμαχία με τις ΗΠΑ. Βέβαια, παρά τις στενές αμυντικές σχέσεις Ελλάδας-ΗΠΑ (με την Ελλάδα μέλος του ΝΑΤΟ από το 1952) αλλά και ΗΠΑ-Ισραήλ του οποίου η άμυνα χρηματοδοτείται, εν μέρει, και από τον αμερικανικό προϋπολογισμό, ουδέποτε Ελλάδα και Ισραήλ είχαν στενές διπλωματικές, πολλώ δε μάλλον στρατιωτικές σχέσεις.

Οι σχέσεις της Ελλάδος με το Ισραήλ, λόγω της άρνησης αρκετών ελληνικών κυβερνήσεων να αναγνωρίσουν *de jure* (νομικά) το κράτος του Ισραήλ έως το 1990, οι προσωπικές σχέσεις Ελλήνων ηγετών με τον Γιασέρ Αραφάτ που αποτελούσε ‘κόκκινο πανί’ τουλάχιστο έως τα μέσα του 1990 για το Ισραήλ αλλά και οι στενές διμερείς πολιτικές και στρατιωτικές σχέσεις Ισραήλ και Τουρκίας που διερράγησαν μόλις το 2009-2010, αποτέλεσαν τροχοπέδη για τη συγκρότηση στενών στρατηγικών σχέσεων των μοναδικών, πέραν της Κύπρου, δυτικών φιλελεύθερων δημοκρατιών της Ανατολικής Μεσογείου.

Σταδιακά, η ένταξη της Ελλάδας ολοένα και περισσότερο στον σκληρό πυρήνα του ΝΑΤΟ, η ραγδαία βελτίωση των ελληνοαμερικανικών σχέσεων ιδίως από το 2017-2018 και έπειτα, η ισραηλινοτουρκική κρίση με τα γεγονότα στη Γάζα και το Μαβί Μαρμαρά, η μεγαλοϊδεατική και ρητά ρεβιζιονιστική στροφή της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής ιδίως από το 2009 με το δόγμα του ‘νεοθωμανισμού’ ώθησαν στην προσέγγιση Ελλάδας και Ισραήλ που σταδιακά σχηματοποιήθηκε τόσο με στενή

αμυντική συνεργασία με επενδύσεις ισραηλινών αμυντικών εταιρειών στην Ελλάδα (κέντρο εκπαίδευσης αεροπόρων Καλαμάτας, μίσθωση ισραηλινών μη επανδρωμένων στην ελληνική αεροπορία κ.λπ.).

Βέβαια οι λόγοι της προσέγγισης Ελλάδας-Ισραήλ είναι πολύπλευροι και βαθύτεροι με την ένταση των σχέσεων μεταξύ Τουρκίας-Ισραήλ να αποτελεί ουσιαστικά την αφορμή για την εξ αντανακλάσεως προσέγγιση της δυτικού τύπου μεσανατολικής δημοκρατίας με την Ελλάδα. Οι κοινές αξίες της δημοκρατίας, της ελευθερίας της αγοράς, του κράτους δικαίου, της βιώσιμης ανάπτυξης και του σεβασμού των δικαιωμάτων των μειονοτήτων όπως και η πιστή εφαρμογή της διεθνούς νομιμότητας και του σεβασμού της εδαφικής ακεραιότητας των ανεξάρτητων κρατών.

Πέραν όμως των πολιτικών και πολιτισμικών δεσμών υπήρχαν και πρόσθετοι λόγοι που ώθησαν στην προσέγγιση της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής με το Ισραήλ. Οι πετυχημένοι οικονομικοί δείκτες της ισραηλινής οικονομίας, η υψηλή τεχνολογία και η ισχυρή αμυντική βιομηχανία αποτελούσαν επιταχυντές προσέγγισης για την ελληνική πλευρά που στόχευε και συνεχίζει να πράττει με επιτυχία στην ανάσχεση του τουρκικού αναθεωρητισμού στο πρότυπο της ισραηλινής ανάσχεσης του Ιράν που αποτελεί τον μόνο ικανό συμβατικό αντίπαλο για το Ισραήλ στην ευρύτερη περιοχή, πέραν των ασύμμετρων απειλών των εξτρεμιστικών Χαμάς στη Λωρίδα της Γάζας και Χεζμπολάχ στο Λίβανο. Σημειωτέον ότι η Χαμάς υποστηριζόταν πολιτικά αλλά και οικονομικά από το τουρκικό καθεστώς κατά την τελευταία δεκαετία γεγονός που βάθυνε το χάσμα Τουρκίας-Ισραήλ.

Οι κοινές προκλήσεις θαλάσσιας ασφάλειας στην Ανατολική Μεσόγειο για την Ελλάδα και το Ισραήλ με σκοπό την αντιμετώπιση του προσφυγικού, του λαθρεμπορίου και της πειρατείας και εσχάτως και η ενεργειακή ασφάλεια με σκοπό την εκμετάλλευση και μεταφορά των ευρημάτων στην ισραηλινή (Ταμάρ, Λεβιάθαν) πρωτίστως και κατόπιν στην κυπριακή ΑΟΖ (Αφροδίτη), με προδιαγεγραμμένη τη διαδρομή από τη λεκάνη της Ανατολικής Μεσογείου στην Ευρώπη είναι ζητήματα υψίστης σημασίας για τα δυτικά συμφέροντα. Η μείωση της ρωσικής εξάρτησης που τροφοδοτεί με φυσικό αέριο και πετρέλαιο την Ευρώπη καλύπτοντας ποσοστό άνω του 40% των ενεργειακών αναγκών ορισμένων κρατών μελών της ΕΕ είναι το ζητούμενο τόσο για την ΕΕ όσο και για τις άμεσα ενδιαφερόμενες ΗΠΑ που

επιθυμούν την αλλαγή οδών διέλευσης και μεταφοράς των υδρογονανθράκων στην περιοχή. Η ρωσική εισβολή στην Ουκρανία επιτάχυνε ραγδαία τις εξελίξεις.

Στο ενεργειακό κομμάτι βέβαια, ο ιδιαίτερα φιλόδοξος αγωγός μεταφοράς του ισραηλινού φυσικού αερίου East Med με συμβαλλόμενα μέρη το Ισραήλ, την Κύπρο, την Ελλάδα και τη λιγότερο πρόθυμη και επιφυλακτική Ιταλία επιζητεί τη σταθερή πολιτική στήριξη και των ΗΠΑ πέραν της δεδομένης πολιτικής και υλικής στήριξης από την ΕΕ. Η εύρεση των κοιτασμάτων επιβεβαιώνει περίτρανα ότι η Ανατολική Μεσόγειος βρίσκεται στο επίκεντρο γεωστρατηγικών και ενεργειακών εξελίξεων με παγκόσμιο αποτύπωμα και προοπτική για την εμπέδωση της περιοχής ως εναλλακτικής πηγής ενεργειακών πόρων. Η Ελλάδα φιλοδοξεί να καταστεί ενεργειακή πύλη εισόδου του ισραηλινού φυσικού αερίου που επρόκειτο να καταλήγει στην Νότια Ιταλία μέσω Αδριατικής, από την λεκάνη της Λεβαντίνης και με ενδιάμεσους σταθμούς την Κύπρο, την Κρήτη, την Πελοπόννησο και τη Δυτική Ελλάδα και από εκεί στην Ιταλία μέσω του υφιστάμενου IGI. Είναι δεδομένο ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση αποβλέπει και στους υδρογονάνθρακες της Ανατολικής Μεσογείου για την ενεργειακή της τροφοδοσία και η Ελλάδα μπορεί να αποτελέσει τον κεντρικό διαμετακομιστή.

Βέβαια, η περάτωση των υλικοτεχνικών ερευνών και μελετών, το βάθος διέλευσης, το μήκος του αγωγού αλλά και η ανάγκη ασφάλειας από συμβατικούς (Τουρκία) και ασύμμετρους (τρομοκρατικά δίκτυα) δυνητικούς ταραξίες συντείνει στη διόγκωση των ήδη υφιστάμενων προβληματικών παραμέτρων (υψηλό κόστος διέλευσης-μεταφοράς-κατανάλωσης) για την ευόδωση του έργου. Η μη επίλυση του Κυπριακού και η αναμενόμενη διέλευση μέρος του αγωγού από την κυπριακή ΑΟΖ ενδεχομένως θα ωθήσει την Τουρκία στην έμπρακτη αμφισβήτηση των κυριαρχικών δικαιωμάτων της Κυπριακής Δημοκρατίας. Ασφαλώς μία εμπλοκή θα ήταν ανεπιθύμητη όμως η απρόβλεπτη και αναθεωρητική τουρκική πολιτική δεν προοιωνίζει σταθερότητα και ηννεμία. Το ενδεχόμενο συμμετοχής και της Τουρκίας δεν μπορεί να αποκλειστεί, στο πλαίσιο της συνεργασίας και της ειρήνης όμως ο αναθεωρητισμός και η προσπάθεια επιβολής του νεοθωμανικού *imperium* σε γειτονικά κράτη (Ελλάδα, Κύπρος) δεν μπορεί να παραμεριστεί. Για το ενεργειακό κομμάτι οι πιθανότερες οδοί διέλευσης είναι η ηλεκτρική διασύνδεση μέσω καλωδίων (Asia & Africa Interconnector) με αφετηρία το Ισραήλ και την Αίγυπτο και την κατάληξη, μέσω Κρήτης, στην ευρωπαϊκή ήπειρο. Επιπρόσθετά η Ελλάδα θα

πρέπει να επενδύσει, σταδιακά, και στην ενεργειακή της πολιτική προκειμένου σε βάθος χρόνου να γίνει και παραγωγός υδρογονανθράκων γεγονός που θα την αναβαθμίσει περαιτέρω στρατηγικά και γεωπολιτικά σε διεθνές επίπεδο.

Σχετικά με τις σχέσεις Ελλάδας-ΗΠΑ, σημειώνεται ότι η αναβάθμισή τους, σε πολιτικό, γεωστρατηγικό και στρατιωτικό επίπεδο, οφείλεται σε μία σειρά από συγκυριακά γεγονότα αλλά και σε συνειδητές πολιτικές επιλογές των πολιτικών ηγετών. Μετά την πτώση του σοβιετικού μπλοκ η αξία της Τουρκίας ως προκεχωρημένου φυλακίου με σκοπό τη ρωσική ανάσχεση μειώθηκε αισθητά, ενώ η τουρκική αποστασιοποίηση από στρατιωτικές επιλογές των ΗΠΑ και των συμμάχων τους όπως ο πόλεμος στο Ιράκ το 2003 με την άρνηση χρήσης τουρκικού εδάφους για διευκόλυνση των επιχειρήσεων ψύχρανε τις σχέσεις της Τουρκίας με την υπερατλαντική δύναμη. Από πυλώνας ανάσχεσης της Ρωσίας η Τουρκία της τελευταίας εικοσαετίας σταδιακά επενδύει στο ρόλο μίας χειραφετημένης και ανεξάρτητης περιφερειακής δύναμης που θα μπορεί να ισορροπεί μεταξύ Δύσης και Ανατολής. Σε αυτό το πλαίσιο δυσχέρανε τις σχέσεις της με το Ισραήλ προσεγγίζοντας τη Χαμάς, όξυνε την αμφισβήτηση των κυριαρχικών δικαιωμάτων της Ελλάδας, προσέγγισε ή και υποστήριξε εξτρεμιστικές ισλαμικές οργανώσεις στα πεδία των μαινόμενων εμφυλίων σε Λιβύη και Συρία (2011-) και το κυριότερο όλων, προσέγγισε τη Ρωσία συγκροτώντας μία φαινομενικά ετερόδοξη συμμαχία με άγνωστη κατάληξη, σίγουρα όμως δημιουργώντας προβλήματα στη σταθερότητα της νοτιοανατολικής πτέρυγας του NATO. Η προμήθεια και ρωσικού εξοπλισμού ήταν κίνηση που πιστοποίησε την αναξιοπιστία της Τουρκίας και του καθεστώτος Ερντογκάν απέναντι στη Δύση.

Σε αντιδιαστολή με την Τουρκία, η Ελλάδα πρόβαλε εαυτόν ως ένα σταθερό, αξιόπιστο και χρήσιμο σύμμαχο, κεντρικό πυλώνα για τη σταθερότητα και την ασφάλεια στην κρίσιμη περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου. Η ψήφιση της Συμφωνίας Αμοιβαίας Αμυντικής Συνεργασίας (MDCA – Mutual Defence Cooperation Agreement), μεταξύ της Ελλάδας και των ΗΠΑ, και η πρόνοια για επέκταση κατά πέντε έτη της υφιστάμενης συμφωνίας καθώς και η παραχώρηση νέων βάσεων για τις χερσαίες και ναυτικές αμερικανικές δυνάμεις του NATO σε Βόλο (Στεφανοβίκειο), Αλεξανδρούπολη, Πεδίο Βολής Λιτοχώρου, πέραν της Σούδας έδειξε τη βαρύτητα που δίνει η αμερικανική πολιτική στην επιλογή της Ελλάδας ως στρατηγικού εταίρου και αξιόπιστου συμμάχου.

Η συμφωνία αυτή, ανεξάρτητα από την ικανοποίηση των αμερικανικών επιδιώξεων και στοχεύσεων, έχει θετικό πρόσημο για τα ελληνικά συμφέροντα, συγκροτώντας μία ασπίδα προστασίας για την εδαφική ακεραιότητα της Ελλάδας σε ένα τόσο ευμετάβλητο και ασταθές περιφερειακό περιβάλλον σε Αιγαίο και Ανατολική Μεσόγειο με ευθύνη των αναθεωρητικών δυνάμεων.

Η συμφωνία αποτέλεσε και μία επιβεβαίωση για τις αμερικανικές προθέσεις για εμπάθυνση της στρατηγικής αμυντικής εταιρικής σχέσης καθώς και μία επιλογή για προστασία και διασφάλιση της εδαφικής ακεραιότητας της περιοχής με μοναδικό γνώμονα την περιφερειακή ειρήνη. Η συμφωνία κατέδειξε και τη δυνατότητα της Ελλάδας να καταστεί ένας περιφερειακός παίκτης σε ηγετικό ρόλο και συνάμα κέντρο στρατιωτικής και διοικητικής μέριμνας και εκπαίδευσης στο πλαίσιο του ΝΑΤΟ.

Η μόνιμη στρατιωτική παρουσία των Αμερικανών σε ελληνικό έδαφος καταδεικνύει τη σημασία του ελληνικού παράγοντα στη διευθέτηση ή αντιμετώπιση κινδύνων και προκλήσεων ασφαλείας που αφορούν είτε τη Ρωσία, είτε τις περιοχές της Μέσης Ανατολής της Βόρειας Αφρικής και του Σαχέλ. Ειδικά η ναυτική βάση της Σούδας με εξαιρετικές δυνατότητες ελλιμενισμού (αεροπλανοφόρο, υποβρύχια κ.λπ.) συνδυαστικά με τη γεωφυσική και γεωμορφολογική θέση αναβαθμίζουν την Ελλάδα στα ζητήματα θαλάσσιας και περιφερειακής ασφάλειας στην Ανατολική Μεσόγειο.

Η ελληνική ναυτική παρουσία στην Κρήτη και η αεροπορική στο Στεβανοβίκειο Βόλου μαζί με τις αντίστοιχες αμερικανικές δυνάμεις δίνει τη δυνατότητα διακλαδικής εκπαίδευσης σε υψηλό επίπεδο, γεγονός που πιστοποιεί την επιχειρησιακή ετοιμότητα των ελληνικών δυνάμεων και ασφαλώς συνιστά εχέγγυο ασφαλείας για την εδαφική ακεραιότητα της χώρας. Ως κομβικής σημασίας και γεγονός ιδιαίτερου συμβολισμού αποτιμάται η αμερικανική παρουσία στην ακριτική Αλεξανδρούπολη, μία στρατηγική τοποθεσία όχι μόνο για τα αμερικανικά συμφέροντα στην ευρύτερη περιοχή αλλά και για τη δυνατότητα παράκαμψης των Στενών των Δαρδανελίων που ελέγχονται από την ασταθή και απρόβλεπτη Τουρκία. Εξάλλου διασφαλίζεται και η αποτροπή μίας δυνητικής χερσαίας τουρκικής εισβολής στη Θράκη. Επιπλέον, από άποψη ενεργειακής ασφάλειας, η κατασκευή του σταθμού υδροποιημένου φυσικού αερίου με δυνατότητα επαναεριοποίησης καθιστά την περιοχή και έναν κόμβο μεταφοράς ενεργειακών πόρων σε όλα τα Βαλκάνια.

Η πρόσφατη ρωσοουκρανική κρίση και η ανάγκη για ενίσχυση της ανατολικής και της νότιας πτέρυγας του NATO (Βαλτικές Χώρες, Πολωνία, Τσεχία, Σλοβακία, Ρουμανία, Βουλγαρία) κατέδειξαν το στρατηγικό ρόλο του λιμανιού της Αλεξανδρούπολης για τη μεταφορά αμερικανικών δυνάμεων προς τις ακτές της Μαύρης Θάλασσας και τα Βαλκάνια, παρέχοντας την ικανότητα ταχύτερης επέμβασης προς αυτές τις περιοχές τόσο για ασκήσεις όσο και για άμεσες στρατιωτικές επιχειρήσεις σε περίπτωση ανάφλεξης.

Ακόμη μία παράμετρος που συμβάλλει στο συνασπισμό των τριών δρώντων, Ελλάδας-Ισραήλ-ΗΠΑ είναι η αντιμετώπιση της ισλαμικής τρομοκρατίας, όπως των υπολειμμάτων του ISIS αλλά και άλλων τρομοκρατικών οργανώσεων και δικτύων που δρουν στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου, της υποσαχάριας Αφρικής και της Μέσης Ανατολής. Η αποσόβηση της επέκτασης της ισλαμικής τρομοκρατίας και στην Ευρώπη, η συνέχιση της αμερικανικής αλλά και της ευρωπαϊκής υποστήριξης στο Ισραήλ για την αντιμετώπιση των τρομοκρατικών ενεργειών των παλαιστινιακών οργανώσεων κατά αμάχων πολιτών του Ισραήλ, η συνεργασία σε επίπεδο πληροφοριών και υπηρεσιών είναι κοινές στοχεύσεις και επιδιώξεις.

Η περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου συνιστά σημείο αναφοράς τόσο ως προς την ενεργειακή ασφάλεια και τροφοδοσία της παγκόσμιας οικονομίας όσο και ως κόμβος διαμετακόμισης εμπορευμάτων. Επιπλέον, σε επίπεδο γεωπολιτικό, γεωοικονομικό και στρατηγικό είναι μία γεωγραφική ζώνη καίριας σημασίας. Η έννοια της άμυνας και της ασφάλειας στην περιοχή για όλους τους δρώντες έχει διαχρονική σημασία και βαρύτητα καθώς οι κίνδυνοι, οι απειλές, οι προκλήσεις, οι πολεμικές συρράξεις, τα αντικρουόμενα συμφέροντα και οι εντάσεις δεν σταμάτησαν να υπάρχουν. Η συνεργασία και ο διάλογος μεταξύ όλων των εμπλεκόμενων παικτών της περιοχής είναι το ζητούμενο.

Συνεπώς η μόνη οδός για την αποφυγή των εντάσεων στην περιοχή, κατανοώντας ότι τα εθνικά συμφέροντα των κρατών δεν συμπίπτουν απαραίτητα αλλά είναι εύλογο να αποκλίνουν, είναι ο σεβασμός της εδαφικής ακεραιότητας, του Διεθνούς Δικαίου και του Δικαίου της Θαλάσσης. Βέβαια, η ρεαλιστική προσέγγιση των πραγμάτων αναγάγει τη σύναψη συμμαχιών και την εξωτερική εξισορρόπηση των απειλών ως την πεπατημένη οδό. Η διεκδίκηση ενεργειακών πόρων από τους διάφορες δρώντες στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου και τα γεωπολιτικά παίγνια της περιοχής τείνουν να οξύνουν τις διπλωματικές σχέσεις τους τόσο των

περιφερειακών δρώντων όσο και των μεγάλων δυνάμεων που εργάζονται για τα δικά τους συμφέροντα στην περιοχή σε ένα παιχνίδι εξουσίας που δεν μπορεί πάντοτε, κατά τη ρεαλιστική ανάγνωση, να είναι win-win για όλους.

Βιβλιογραφία

Έλληνες συγγραφείς

Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Εθνικής Άμυνας, *Λευκή Βίβλος 2014*, Τυπογραφείο Ελληνικού Στρατού, Αθήνα, 2015.

Ηλιόπουλος Ηλίας και Σκιαδάς Δημήτριος, Πολιτικο- Στρατιωτικές Σχέσεις και Αμυντική Διπλωματία. Θεωρητική, Συγκριτική και Θεσμική Ανάλυση, *Θέματα Πολιτικής και Άμυνας*, no 20, Ινστιτούτο Αμυντικών Αναλύσεων, Αθήνα, 2004.

Μάξης Ιωάννης, *Γεωπολιτική προσέγγιση για ένα Νέο Εθνικό Αμυντικό Δόγμα*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2005.

Μάξης Ιωάννης, *Η γεωπολιτική της ευρύτερης Μέσης Ανατολής και η Τουρκία*, εκδ. Λιβάνη, Αθήνα, 2008.

Μπόση Μαίρη, *Οι όψεις της διεθνούς ασφάλειας*, εκδ. Ποιότητα, Αθήνα, 2018, σ. 116

Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, *Αμερικανικό Πολιτικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική: 1945-2002*, εκδ. Ποιότητα, Αθήνα, 2006.

Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, *Η Αμερικανική πολιτική-από τον Φράνκλιν Ρούσβελτ στον Ντόναλντ Τραμπ*, Αθήνα, εκδ. Ποιότητα, 2018.

Σιούσιουρας Πέτρος & Χρυσοχού Γεώργιος, *Γεωγραφία της Ενέργειας. Ενεργειακοί Ανταγωνισμοί και ΑΟΖ στην Ανατολική Μεσόγειο*, εκδ. Σιδέρη, Αθήνα, 2017.

Σταμπουλής Περικλής, *Η Γεωπολιτική της Ανατολικής Μεσογείου*, ερευνητική εργασία Νο 3, Κέντρο Διεθνών Στρατηγικών Αναλύσεων (ΚΕΔΙΣΑ), Πειραιάς, 2017.

Στεργίου Ανδρέας, Ulusoy Kivanc & Blondheim Menahem (επιμ.).(2017). Σύγκρουση και ευημερία. Γεωπολιτική και ενέργεια στην Ανατολική Μεσόγειο . Αθήνα, εκδ.Κλειδάριθμος, Αθήνα, 2017.

Τσακίρης Θεόδωρος, *Ενεργειακή Ασφάλεια και Διεθνής Πολιτική*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2018.

Τσάλτας Γρηγόρης και Αναγνώστου Χρήστος (επιμ.), *Αιγαίο και Νοτιοανατολική Μεσόγειος. Σύγχρονες προκλήσεις & προοπτικές εκμετάλλευσης υποθαλάσσιων ενεργειακών φυσικών πόρων*, Αθήνα, εκδ. Σιδέρη, 2014.

Χουλιάρας Αστέρης, *Γεωγραφικοί Μύθοι της Παγκόσμιας Πολιτικής*, εκδ. Ροές, Αθήνα, 2004.

Dagoumas Athanasios & Flouros Floros, «Energy Policy Formulation in Israel Following its Recent Gas Discoveries», *International Journal of Energy Economics and Policy*, 2017.

Dokos Thanos & Tsakiris Theodoros, «A Strategic Challenge: The role of Greece in Europe's Southern Gas Corridor Strategy», *ELIAMEP*, Policy Paper No 17, February 2012.

Grigoriadis Ioannis, «Energy Discoveries in the Eastern Mediterranean: Conflict or Cooperation?», *Middle East Policy*, Vol. 21, no. 3 (2014), σσ. 124-133.

Litsas Spyridon, «Bandwagoning for profit and Turkey», *Israel Affairs*, 07 Jun, 2014, σσ. 125-139.

Litsas Spyridon, War, peace and stability in the era of multipolarity: what lies at the end of the systemic rainbow? in Litsas & Tziampiris (eds.), *The Eastern Mediterranean in transition: multipolarity, politics and power*, London and New York, Routledge, Taylor and Francis group, Kindle Edition, 2015.

Tziarras Zenonas, Islamic Caliphate: A Quasi-State, a Global Security Threat, *Journal of Applied Security Research*, 12:1, 2017.

Tsoukala Olga, «Διπλωματικές Εντάσεις στην Ανατολική Μεσόγειο: Εξελίξεις το 2021 και Προοπτικές», *HAPSc Policy Briefs Series*, 2(2), 2021, σσ. 157–171.

Ξένοι συγγραφείς

Brzezinski Zbigniew, *Η Μεγάλη Σκακιέρα: Η Αμερικανική Υπεροχή και οι Γεωστρατηγικές της Επιταγές*, εκδ. Λιβάνη, Αθήνα, 1998.

Buzan Barry, *An Introduction to Strategic Studies Military Technology and International Relations*, The Macmillan Press LTD, Λονδίνο, 1987.

Buzan Barry *People, states and fear: an agenda for international security studies in the post-cold war era*, Chapel Hill, University of New Carolina Press, 1991.

Berti Benedetta , «Israel: seeking stability» *Geopolitics and Democracy in the Middle East*, επιμ. Kausch K., INSS, FRIDE, Madrid, 2015.

Cawdat Bahgat, «Israel's Energy Security :Regional Implication», *Middle East Policy Council* ,Vol.XVIII, No 3, 2013, σσ. 1-9.

Ellinas Charles, Tzimitras Harry and Roberts John, *Hydrocarbon Developments in the Eastern Mediterranean: The Case for Pragmatism* (Washington DC: Atlantic Council, 2016).

Gagaridis Alessandro, «Rising Tensions in the Eastern Mediterranean: Another South China Sea?», *Geopolitical Monitor*, Situation Reports, 20 Μαρτίου 2018.

Grygiel Jakub & Mitchell Wess, *Unquiet Frontier, Rising Rivals, Vulnerable Allies, and the Crisis of American Power*, Princeton University Press, Princeton and Oxford, 2017.

Johnson Kevin, Ross Alex and Zemenides Endy, «Natural Gas in the Eastern Mediterranean: The Coal and Steal of the 21st Century?», *Emerging Leaders Perspectives, The Chicago Council on Global Affairs*, 2015.

Jordan Amos, Taylor William and Mazarr Michael, *American National Security*, 5th ed., The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London, 1999.

Kissinger Henry, *Διπλωματία*, εκδ. Λιβάνη, Αθήνα, 1998.

Koehler Michael, «Gas Discoveries in the Eastern Mediterranean: Implications for the European Union», *Policy Brief*, The German Marshall Fund of the United States, October 2012.

Leigh Michael, «Energy-A Geopolitical Game Changer?», *The International Spectator*, vol. 49, no. 2, June 2014, σσ. 1-10.

Marshall Tim, *Αιχμάλωτοι της Γεωγραφίας*, εκδ. Δίοπτρα, Αθήνα, 2019.

Mekel Arye, «A New Geopolitical Bloc is Born in the Eastern Mediterranean: Israel, Greece and Cyprus», *BESA Center Perspectives*, Paper No. 329, February 16, 2016.

Mearsheimer John, *Η τραγωδία της πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων*, Κωνσταντίνος Κολιόπουλος (μτφ), Παναγιώτης Ήφαιστος & Ηλίας Κουσκουβέλης (επιμ.), εκδ. Ποιότητα, Αθήνα, 2011.

Prados John, *Keepers of the Keys: A History of the National Security Council from Truman to Bush*, William Morrow and Company, Νέα Υόρκη, 1991, σσ. 29-39.

Prontera Andrea and Ruszel Mariusz, «Energy Security in the Eastern Mediterranean», *Middle East Policy*, Vol. xxiv, No.3, Fall 2017.

Ratner Michael, «Natural Gas Discoveries in the Eastern Mediterranean», *Congressional Research Service*, 2016, σσ. 1-14.

Sheffer Gabriel, *Diaspora Politics: At Home Abroad*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003.

Spykman Nickolas, *Η Γεωγραφία της Ειρήνης*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2004.

Tagliapietra Simone, *Towards a New Eastern Mediterranean Energy Corridor? Natural Gas Developments between Market Opportunities and Geopolitical Risks* [Nota di Lavoro 12.2013] Fondazione ENI Enrico Mattei, Milan: 2013, σσ. 1-31.

Ηλεκτρονικές πηγές

Γκότσης Χαράλαμπος, «Κερδισμένοι και χαμένοι από τις οικονομικές κυρώσεις στη Ρωσία» στο <https://m.naftemporiki.gr/story/1842794/kerdismenoi-kai-xamenoι-apo-tis-oikonomikes-kuroseis-sti-rosia>, 15-4-2022.

Ινστιτούτο Ενέργειας Νοτιοανατολικής Ευρώπης (2019), Ο ελληνικός ενεργειακός τομέας –Ετήσια έκθεση 2019, σσ. 1-184, στο <https://www.iene.gr/page.asp?pid=4942&>, 12-4-2022.

Κονοφάγος Ηλίας, *Ενεργειακές προοπτικές Ελλάδας το 2030 με ορίζοντα το 2050, Προοπτικές έρευνας και εκμετάλλευσης εγχώριων υδρογονανθράκων*, εκδ. Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα, 2018, σσ. 130-143, στο <https://www.academia.edu/>, 20-4-2022.

Ντόκος Θάνος, «Ελληνική Εθνική Ασφάλεια. Απολογισμός και προκλήσεις» στο <https://www.kathimerini.gr/politics/561239305/elliniki-ethniki-asfaleia-apologismos-kai-prokliseis/>, 31-3-2022.

Πίτατζης Αθανάσιος, *Ενεργειακή και Γεωπολιτική Πραγματικότητα στην Νοτιοανατολική Μεσόγειο*, 2017, σσ. 1-28, στο <https://energypress.gr/sites/default/files/paragraphs/pitatzis.pdf>, 19-4-2022.

Τσακίρης Θοδωρής, Το Ισραήλ «ξεκλειδώνει» τον EastMed στο <https://www.liberal.gr/apopsi/thodoris-tsakiris-to-israil-xekleidonei-toneastmed/279190>, 19-4-2022.

Φίλης Κωνσταντίνος, «Η στρατηγική αξία της Ανατολικής Μεσογείου» στο <https://www.kathimerini.gr/world/900113/i-stratigiki-axia-tis-anatolikis-mesogeioy/>, 28-3-2022.

Χάπος Ιωάννης, «Ανατολική Μεσόγειος: Προοπτικές, προκλήσεις, ευκαιρίες» στο <https://www.kathimerini.gr/pages/security-bulletin/938906/anatoliki-mesogeios-prooptikes-prokliseis-eykairies/>, 10-5-2022.

Χρυσοχού Γεώργιος, The Declaration of the Cypriot Exclusive Economic Zone (EEZ) and International Law of the Sea, Nausivios Chora – A Journal of Naval Sciences and Technology -Volume 4/2012, *Hellenic Naval Academy*, Piraeus, 2012 στο <http://nausivios.snd.edu.gr/ed2012.php>, 20-4-2022.

Barkey Henri, «Ένα νέο κεφάλαιο ανοίγει στην Ανατολική Μεσόγειο» στο <https://www.kathimerini.gr/opinion/561704554/ena-neo-kefalaio-anoigei-stin-anatoliki-mesogeio-k/>, 17-4-2022.

De Micco Pasquale, The prospect of Eastern Mediterranean gas production: An alternative energy supplier for the EU? European Parliament, 2014, σσ. 1-24, στο [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/briefing_note/join/2014/522339/EXP_O-AFET_SP\(2014\)522339_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/briefing_note/join/2014/522339/EXP_O-AFET_SP(2014)522339_EN.pdf), 20-4-2022.

Eisenkot Gadi & Siboni Gabi, «Guidelines For Israel’s National Security Strategy», *The Washington Institute For Near East Policy*, October 2019, σσ. 1-78, στο <https://www.washingtoninstitute.org/media/4613>, 31-3-2020.

Litsas Spyridon, The Eastern Mediterranean and the EU Parliamentary Election, *BESA Center*, στο <https://besacenter.org/perspectives-papers/eu-election-eastern-mediterranean/>, 11-5-2022.

Litsas Spyridon , Jihadism, the Eastern Mediterranean, and the “Frontier States”, *BESA Center*, στο <https://besacenter.org/perspectives-papers/eastern-mediterranean-jihad/>, 11-5-2022.

Mazis Ioannis and Sotiropoulos Ioannis, «The role of energy as a geopolitical factor for the consolidation of Greek-Israeli relations». *Regional Science Inquiry*, Vol. VIII, (2), Special Issue 2016, σσ, 27-44, στο https://www.researchgate.net/publication/310615735_The_role_of_energy_as_a_geopolitical_factor_for_the_consolidation_of_Greek-Israeli_relations, 19-4-2022.

Nopens Patrick, «Geopolitical Shifts in the Eastern Mediterranean», *Security Policy Brief*, 43, 2013, σσ. 1-9.

Persi Paoli & Bellasio, Against the rising tide: an overview of the growing criminalisation of the Mediterranean region, RAND Europe, Perspectives, p.4, 2017 στο <https://www.rand.org/pubs/perspectives/PE220.html>, 11-5-2022.

Tzogopoulos George, «DEBATE: What Is the Future of the Israel-Greece-Cyprus Partnership?», The *Begin-Sadat Center for Strategic Studies*, <https://besacenter.org/online-debates/israel-greece-cyprus-partnership/>, 20-4-2022.

«Αναβάθμιση του εξοπλισμού των μυστικών υπηρεσιών» στο <https://tagnews.gr/2020/07/18/>, 31-3-2022.

«Ανησυχία σε Αθήνα και Λευκωσία για την τουρκική επέκταση των δραστηριοτήτων μέσα στην κυπριακή ΑΟΖ» στο <https://www.kathimerini.gr/1028369/article/epikairothta/politikh/ansyxia-se-a8hna-kai-leykwsia-thn-toyrkikh-epektash-twn-drasthriothtwn-esa-sthn-kypriakh-aoz>, 20-4-2022.

«Αύξηση μεταναστευτικών ροών» στο <https://www.kathimerini.gr/society/561599473/ayxisi-metanasteytikon-roon/>, 11-5-2022.

«Διασυνδεδημένος Αγωγός Eastern Mediterranean Pipeline (EastMed)» στο <https://www.depa.gr/diethnis-ypodomes/>, 19-4-2022.

«Έννια ισραηλινά οπτικά συστήματα με άμεσο ελληνικό ενδιαφέρον και απόδοση» στο <https://www.defence-point.gr/news/ennia-oplika-systimata-quot-made-in-israel-quot-me-ameso-elliniko-endiaferon>, 5-4-2022.

«Επιστροφή στις έρευνες υδρογονανθράκων» στο <https://m.naftemporiki.gr/story/1852785>, 13-4-2022.

«Η Γερουσία των ΗΠΑ ενέκρινε συμπληρωματική χρηματοδότηση ύψους 1 δισεκατομμυρίου δολαρίων για το αμυντικό σύστημα Iron Dome του Ισραήλ» στο <https://thepressproject.gr/oi-ipa-egkrinoun-chrimatodotisi-ypsous-1-dis-dolarion-gia-to-amyntiko-systima-iron-dome-tou-israil/>, 10-4-2022.

«ΗΠΑ-Πέρασε από την Ολομέλεια της Γερουσίας η αμυντική συνεργασία με την Ελλάδα» στο <https://www.tovima.gr/2021/12/15/politics/ipa-perase-apo-tin-olomeleia-tis-gerousias-i-amyntiki-synergasia-me-tin-ellada/>, 11-4-2022.

Θα αλλάξουν τις ισορροπίες οι «Συμφωνίες του Αβραάμ»; στο <https://www.tanea.gr/2020/08/18/world/tha-allaksoun-tis-isorropies-oi-symfonies-tou-avraam/>, 10-4-2022.

«Μεταναστευτικές ροές στην οδό της Ανατολικής Μεσογείου» στο <https://www.consilium.europa.eu/el/policies/eu-migration-policy/eastern-mediterranean-route/>, 11-5-2022.

«Ο Τραμπ, ο Μάο και η ‘περικύκλωση’ της Ρωσίας» στο <https://www.liberal.gr/>, 1-4-2022.

«Ο πόλεμος, οι απειλές στην οικονομία και η εξάρτηση από τη Ρωσία» στο https://www.businessdaily.gr/oikonomia/58682_o-polemos-oi-apeiles-stin-oikonomia-kai-i-exartisi-apo-ti-rosia, 15-4-2022.

«Οι ΗΠΑ εγκρίνουν χρηματοδότηση ύψους 1 δισ. δολαρίων για το αμυντικό σύστημα Iron Dome του Ισραήλ» στο <https://thepressproject.gr/oi-ipa-egkrinoun-chrimatodotisi-yypsous-1-dis-dolarion-gia-to-amyntiko-systima-iron-dome-tou-israil/>, 21-4-2022.

«Πόλεμος Ουκρανία: Ποιες είναι οι κυρώσεις που έχουν επιβληθεί στη Ρωσία μέχρι σήμερα» στο <https://www.cnn.gr/focus/story/304726/polemos-oukrania-poies-einai-oi-kyroseis-poy-exoyn-epivlithei-sti-rosia-mexri-simera>, 15-4-2022.

«Πρώτη ενεργειακή διάσκεψη Ελλάδας-Κύπρου-Ισραήλ+ΗΠΑ» στο <https://www.naftemporiki.gr/finance/story/1503834/proti-energeiaki-diaskepsi-elladaskuprou-israil-kai-ipa>, 20-4-2022.

«Σήμα εκκίνησης για την ενεργειακή κούρσα στην Αν. Μεσόγειο δίνει ο πόλεμος στην Ουκρανία» στο <https://www.liberal.gr/diplomacy/sima-ekkinisis-gia-tin-energeiaki-koursa-stin-an-mesogeio-dinei-o-polemos-stin-oukrania/442838>, 12-4-2022.

«Στέιτ Ντιπάρτμεντ: Στην τριμερή Ελλάδας-Κύπρου-Ισραήλ ο Μάικ Πομπέο» στο <https://gr.euronews.com/2019/03/16/state-department-trimeri-elladas-kyprou-israhl-maik-pompeo>, 20-4-2022.

«Στην Ουάσινγκτον ο Δένδιας-Υπογράφεται η νέα συμφωνία για τις βάσεις» στο <https://www.cnn.gr/politiki/story/285246/stin-oyasingkton-o-dendias-ypografetai-i-nea-symfonia-gia-tis-vaseis>, 11-4-2022.

«Τι είναι επιτέλους αυτό το περίφημο “Iron Dome»; στο <https://www.ptisidiastima.com/iron-dome/>, 5-4-2022.

«Τι προβλέπει η μεγάλη αμυντική συμφωνία Ελλάδας-Ισραήλ» στο <https://www.liberal.gr/diplomacy/ti-problepei-i-megali-amuntiki-sumfonia-elladas-israil/371612>, 10-4-2022.

«Το restart στις έρευνες για φυσικό αέριο και η αξία των κοιτασμάτων» στο https://www.businessdaily.gr/oikonomia/61664_restart-stis-ereynes-gia-fysiko-aerio-kai-i-axia-ton-koitasmaton, 13-4-2022.

«Τριμερής Ελλάδα - Ισραήλ - Κύπρος: Καταλύτης σταθερότητας στην περιοχή οι υδρογονάνθρακες -EastMed και ηλεκτρική διασύνδεση στο προσκήνιο» στο <https://energypress.gr/news/trimerisellada-israil-kypros-katalytis-statherotitas-stin-periohi-oi-ydrogonanthrakes-eastmed>, 20-4-2022.

Active Engagement, Modern Defence. Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organization Adopted by Heads of State and Government at the NATO Summit in Lisbon 19-20 November 2010, σσ. 1-40 στο https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_publications/20120214_strategic-concept-2010-eng.pdf, 11-5-2022.

«East Med-Γιατί δεν θεωρείται πια βιώσιμος ο αγωγός» στο <https://www.tovima.gr/2022/01/15/finance/east-med-giati-den-theoretai-pia-viosimos-o-agogos/>, 15-4-2022.

«East Med Act: Νομοθεσία και εφαρμογή της» στο <https://www.kathimerini.gr/1057762/opinion/epikairothta/politikh/east-med-act-nomothesia-kai-efarmogh-ths>, 20-4-2022.

IEA, “Energy Security”,2014 στο <http://www.iea.org/topics/energysecurity>, 11-4-2022.

EIA, U.S Energy Information Administration, Israel, 2016, <https://www.eia.gov/international/analysis/country/ISR>, 20-4-2022.

<https://www.dscamilitaryeducationtraining.com>, 11-4-2022.

NATO, Alliance Maritime Strategy, στο https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_75615.htm, 11-5-2022.